

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

19100/D/2010/0008618886

**VPLYV KULTÚRY NA EKONOMICKÝ VÝVOJ:
KULTÚRA A EKONOMICKÝ VÝVOJ V ÍRSKEJ
REPUBLIKE**

2010

PhDr. Ildikó Némethová

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

VPLYV KULTÚRY NA EKONOMICKÝ VÝVOJ:
KULTÚRA A EKONOMICKÝ VÝVOJ V ÍRSKEJ
REPUBLIKE

Dizertačná práca
19100/D/2010/0008618886

Študijný program:	Medzinárodné ekonomické vzťahy
Študijný odbor:	3.3.17
Vedúci práce:	doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.
Školiace pracovisko:	Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Bratislava 2010

PhDr. Ildikó Némethová

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Ildikó Némethová
Študijný program: Medzinárodné ekonomické vzťahy
Študijný odbor: 3.3.17
Typ záverečnej práce: Doktorandská záverečná práca
Jazyk záverečnej práce: slovenský
Názov: Vplyv kultúry na ekonomický vývoj: kultúra a ekonomický vývoj v Írskej republike

Cieľ:

Cieľom tejto práce je prekonať spôsob nazerania na rozdiely medzi kultúrou a ekonomikou a konceptualizovať úlohu kultúry pri ovplyvňovaní alebo podmieňovaní ekonomického rozvoja.

Anotácia:

Hlavným zámerom tejto práce je analyzovať, ako kultúra ovplyvňuje spoločnosť v jej úsilí o dosiahnutie ekonomického rozvoja, do akej miery je hospodárske a politické vládnutie schopné efektívne odstrániť alebo zmeniť kultúrne prekážky brániace pokroku, ako rozvoj transformuje spoločnosť a zabezpečuje prechod od tradičného spôsobu myslenia k moderným spôsobom správania sa. Táto práca sa snaží o celkovú predstavu vzájomnej súvislosti kultúry a hospodárskeho rozvoja demonštráciou úspechu Írska z ekonomickej perspektívy.

Odporúčaná literatúra:

1. KIRBY, P. 2010. *Celtic Tiger in Collapse*. Great Britain : Palgrave Macmillan, 2010. 237 s. ISBN 978-0-230-23744-5
2. THORSBY, D. 2001. *Economics and Culture*. Cambridge : University Press, 2001. 194 s. ISBN 0-512-58406-X

Vedúci práce: doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.
Školiace pracovisko: Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Vedúci katedry: prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Dátum schválenia: 10. november 2008
Schválil: prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc.

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že záverečnú prácu som vypracovala samostatne a že som uviedla všetku použitú literatúru.

Dátum: október 2010

.....
PhDr. Ildikó Némethová

Pod'akovanie

Táto práca je pod'akovaním predovšetkým mojej školiteľke doc. PhDr. Danuši Liškovej, CSc. za jej všestrannú pomoc a cenné informácie. Mimoriadne vďačná som prof. Ing. Ľudmile Lipkovej, CSc. za jej veľkorysú podporu. Ďakujem Thomasovi Dwyerovi, svojmu intelektuálnemu poradcovi za spoluprácu a profesionálnu podporu. V neposlednom rade sa chcem pod'akovať mojej rodine za pomoc a pochopenie.

ABSTRAKT

NÉMETHOVÁ, Ildikó: *Vplyv kultúry na ekonomický vývoj: kultúra a ekonomický vývoj v Írskej republike*. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Fakulta medzinárodných vzťahov. Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie. Vedúci záverečnej dizertačnej práce: doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc. – Bratislava: FMV, 2010, 131 s.

Cieľom tejto práce je prekonať spôsob nazerania na rozdiely medzi kultúrou a ekonómiou a konceptualizovať úlohu kultúry pri ovplyvňovaní alebo podmieňovaní ekonomického rozvoja. Táto práca sa zaoberá súčasným oživením záujmu o vzťah medzi kultúrou a ekonómiou, pričom špeciálnu pozornosť venuje weberiánskym štúdiám vývoja a novej inštitucionálnej ekonómii, ktoré sa snažia včleniť kultúru do ekonómie. Tieto analýzy a skúmania vedú priamo k hlavnej oblasti záujmu tejto práce, ktorou je problematickosť oneskorenia írskeho rozvoja po dosiahnutí nezávislosti. Prečo sa írsky ekonomický modernizácia začala až začiatkom šesťdesiatych rokov minulého storočia? Táto práca sa snaží vytvoriť celkovú predstavu o vzájomnej súvislosti kultúry a hospodárskeho rozvoja pomocou demonštrovania úspechu Írska z ekonomickej perspektívy. Celá práca je rozdelená do štyroch kapitol. Prvá kapitola analyzuje vzájomnú súvislosť medzi kultúrou a ekonómiou. Druhá kapitola vyzdvihuje niektoré menej známe svedectvá o hospodárskom živote v Írsku v devätnástom storočí. Tretia kapitola sleduje rôzne etapy írskeho rozvoja až do príchodu „keltského tigra“. Skúma špecifický írsky model rozvoja a obracia pozornosť k politike, pričom analyzuje írsku politickú kultúru, ktorá vznikla pôsobením ekonomických a kultúrnych síl v írskej spoločnosti. Štvrtá kapitola definuje sumárne stanovisko k téme a obsahuje zhodnotenie súčasného vzťahu kultúry a ekonómie z pohľadu udržateľného ekonomického rozvoja.

Kľúčové slová: kultúra, ekonomický vývoj, formálne a neformálne inštitúcie, írsky keltský tiger.

ABSTRACT

NÉMETHOVÁ, Ildikó: *The Impact of Culture on Economic Development: Culture and Economic Development in the Republic of Ireland*. – University of Economics in Bratislava. Faculty of International Relations. Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy. Supervisor: doc. PhD. Danuša Lišková, CSc. – Bratislava: FMV, 2010, 131 s.

This work aims to bridge the divide between culture and economics and to conceptualise the role of culture in influencing or conditioning economic performance. It discusses the current revival of interest in the relationship between culture and economy, with special attention both to the Weberian studies of development and the New Institutional Economics, which endeavour to integrate culture into economics. These analyses and examinations lead directly into the main focus of this work, which is the problematic character of Irish developmental delay after independence. Why did the Irish economic modernisation not commence until the early 1960s? This work tries to create an overall understanding about the relatedness of culture and economic development by demonstrating Ireland's success from an economic perspective. The whole work is divided into four chapters. Chapter 1 reviews the influence of culture on development. Chapter 2 emphasises some of the lesser known accounts of Irish economic development in the 19th century. Chapter 3 traces various phases of Ireland's development up to the advent of the Celtic Tiger and turns to politics, analysing the political culture which has been the result of economic and cultural forces in the Irish society. Chapter 4 provides a summarised assessment of the relationship between culture and economics with regard to sustained economic development.

Keywords: culture, economic development, formal and informal institutions, Irish Celtic Tiger.

O B S A H

Úvod.....	8
Problematika dizertačnej práce.....	8
Ciele, štruktúra, metodológia a aktuálnosť dizertačnej práce.....	10
1 Teória problému – Kultúra a ekonómia.....	13
1.1 Vzťah kultúry a ekonómie.....	13
1.1.1 Prečo majú národy neproduktívne kultúry.....	18
1.1.2 Základné predpoklady trvalého ekonomického rastu.....	21
1.1.3 Ekonomický a kultúrny rozvoj.....	23
1.1.4 Spoločné princípy kultúry a ekonómie.....	25
1.1.5 Kultúrne a ekonomické predpoklady kapitalizmu.....	28
1.1.6 Prístupy teoretikov k vzťahu kultúry a ekonómie.....	31
1.2 Kultúrna typológia ekonomického rozvoja.....	41
2 Ortodoxné a neortodoxné teórie írskeho ekonomického vývoja.....	50
2.1 Názory na zaostávanie Írska.....	51
2.2 Írska modernita.....	55
2.2.1 Nacionalizmus a liberalizmus v írskom kontexte.....	58
2.2.2 Katolicizmus v írskom kontexte.....	61
3 Ekonomická kultúra keltského tigra.....	68
3.1 Obdobie pred vznikom keltského tigra.....	68
3.1.1 Voľný obchod a komparatívna výhoda (1922–1932).....	68
3.1.2 Protekcionalizmus a rozvojový nacionalizmus (1932–1959).....	71
3.1.3 Liberalizácia a industrializácia na pozvanie (1959 až po súčasnosť).....	75
3.2 Rozmach írskeho keltského tigra.....	79
3.2.1 Írsko ako high-tech ekonomika – proaktívna priemyselná stratégia.....	81
3.2.2 Inštitúcie keltského tigra.....	82
3.2.3 Úloha írskeho štátu počas boomu keltského tigra.....	87
3.2.4 Írsky trh: neoliberalizmus na írsky spôsob.....	90
3.2.5 Írsky verejný sektor.....	100
3.2.6 Írsky ekonomický model.....	110
3.3 Populistický štýl írskej politiky.....	113
3.3.1 Pravicovo-ľavicové prístupy k obdobiu po ére keltského tigra...	115
4 Záver.....	122
4.1 Hodnotenie vzťahu kultúry a ekonomického rozvoja.....	122
Zoznam použitej literatúry.....	126

Úvod

Problematika dizertačnej práce

Ekonomía je spoločenská veda, ktorá skúma motívy a spôsoby dobrovoľného rozhodovania sa jednotlivcov i spoločnosti ako celku o alternatívnom využití vzácnych zdrojov. Economía sa klasifikuje ako pozitívna veda, ktorá porovnáva prostriedky, ktoré si vyberajú jednotlivci na dosiahnutie svojich cieľov a sústreďuje sa len na konštatovanie a popis faktov bez hodnotových súdov. Podstatou ekonomie je uznať realitu vzácnosti a potom riešiť, ako možno organizovať spoločnosť s čo najefektívnejším využitím zdrojov.¹ V tom je jedinečný prínos ekonomie. Podľa Misesa² však musí byť ekonomia metodologicky postavená na logicko-deduktívnom princípe a musí byť aprioristickou vedou, ktorá vychádza z analýzy ľudského konania, nie z redukcie človeka na agregáty a veličiny. Podľa neho ekonomia je nie len vedou o alokácii vzácnych zdrojov, ale aj vedou o ľudskom konaní.

Kultúra tvorí sociálnu podstatu spoločnosti. V sociológii sa kultúra chápe ako najcharakteristickejší prejav sociálneho združovania ľudí. Kultúra je súborom hodnôt, presvedčení a postojov formovaných najmä prostredím, náboženstvom a rozmarmi dejín, ktoré slúžia na identifikáciu a spojenie danej skupiny a ovplyvnia spôsob, akým sa táto skupina ako celok správa. Pojmy kultúra a spoločnosť majú medzi sebou veľmi úzke väzby. Bez spoločnosti nemôže existovať žiadna kultúra, ale ani žiadna spoločnosť nemôže existovať bez kultúry, ktorú tvoria hodnoty, ku ktorým sa ľudia hlásia, normy, ktoré dodržiavajú a hmotné statky, ktoré vytvárajú.³

Základom vzťahu kultúry a ekonomie je ich spoločný predmet skúmania: človek a jeho dobrovoľné a slobodné konanie. Z podstaty ekonomie a kultúry možno nielen odvodiť spoločný ľudský základ, ale aj vzájomné synergické dopĺňanie a prelínanie ekonomie

¹ LISÝ a kol. 2003. *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava : IURA EDITION, 2003. 373 s. ISBN 80-89047-60-2.

² MISES, L. von. 2003. *Epistemological Problems of Economics*. 3. vydanie. New York : New York University Press, 2003. 247 s. ISBN 0-945466-36-6.

³ WILLIAMS, R. 1995. *The Sociology of Culture*. Chicago : The University of Chicago Press, 1995. 243 s. ISBN 0-226-89921-7.

a kultúry. Synergia ekonómie a kultúry je v praxi daná najmä tým, že ekonómia stanovuje efektívny spôsob dosiahnutia vytýčeného cieľa a kultúra pomáha posúdiť hodnotové postuláty tohto cieľa.

Dlhodobé úspešné pôsobenie na trhu a ekonomický rozvoj predpokladajú zohľadňovať ekonomickú a kultúrnu rovinu slobodnej spoločnosti, dodržiavať cnosti, morálne normy a iné abstraktné pravidlá. Trhové podmienky a abstraktné pravidlá majú spoločné cieľové zameranie: prispievajú k prospechu celej spoločnosti. Evolúcia však neprináša len jednu cestu rozvoja, ale mnohé. Schopnosť rozvoja je daná prostredím, podmienkou však je, aby si ekonomické a kultúrne štruktúry zachovali schopnosť adaptácie na nové podmienky.

V procese hospodárskych zmien vznikajú nové názory a presvedčenia, ktoré formujú spoločnosť a určujú jej abstraktno-formálne pravidlá. Prispôbením formálnych a neformálnych pravidiel môže každá spoločnosť ťažiť z týchto hospodárskych zmien. Efektívnosť týchto pravidiel v ekonomickom chápaní určuje miera stotožnenia sa s hodnotami, ktoré propagujú. V čoraz viac globalizovanom svete, plnom regionálneho, národného a medzinárodného napätia, si ekonómovia musia uvedomiť význam abstraktno-formálnych pravidiel pre ekonomický rozvoj. Je to nevyhnutné, ak má byť ekonómia ako spoločenská veda schopná adekvátne sa vyrovnáť so súčasným svetom.

Ekonomickú aktivitu vnímame ako túžbu ovládať materiálne zdroje. Súčasne nehmotné (kultúrne) stimuly vo vzťahu k identifikácii samých seba, k spolupatričnosti, k spojeniu s inými a k záujmu o druhých ľudí, majú prenikavý vplyv na to, ako vnímame svet, ako interpretujeme svoje miesto v ňom a následne ako sa správame. Tieto úzko späté sily, ekonomická vôľa a kultúrne presvedčenie, môžu priniesť konflikt a útlak. História je plná vojen, v ktorých sa bojovalo o územie a prístup k ekonomickému bohatstvu; taktiež je presne toľko príkladov urputných zápasov medzi krajinami, ktoré boli motivované zásadným a dôrazne uplatňovaným kultúrnym presvedčením. Letmý pohľad na celý súčasný svet potvrdzuje, že ťaženie za získaním alebo udržaním ekonomického vplyvu a presadzovanie identity sú stále hybnou silou konfliktu. Tieto úvahy naznačujú, že je potrebné hlbšie pochopiť vzťah medzi ekonomikou a kultúrou, ak máme urobiť pokroky, ktoré smerujú k lepšiemu svetu.

Ciele, štruktúra, metodológia a aktuálnosť dizertačnej práce

Cieľom dizertačnej práce je prekonať spôsob nazerania na rozdiely medzi kultúrou a ekonomikou a konceptualizovať úlohu kultúry pri ovplyvňovaní alebo podmieňovaní ekonomického rozvoja. Táto práca sa zaoberá súčasným oživením záujmu o vzťah medzi kultúrou a ekonomikou, pričom špeciálnu pozornosť venuje weberiánskym štúdiám rozvoja a novej inštitucionálnej ekonomii, ktoré sa snažia včleniť kultúru do ekonomie.

Dizertačná práca sa snaží preskúmať a analyzovať, ako kultúra ovplyvňuje spoločnosť v jej úsilí o dosiahnutie ekonomického rozvoja, do akej miery je hospodárske a politické vládnutie schopné efektívne odstrániť alebo zmeniť kultúrne prekážky brániace pokroku, ako rozvoj transformuje spoločnosť a zabezpečuje prechod od tradičného spôsobu myslenia k moderným spôsobom správania sa.

Tieto analýzy a skúmania vedú priamo k hlavnej oblasti záujmu tejto práce, ktorou je problematickosť oneskorenia írskoho ekonomického rozvoja po dosiahnutí nezávislosti. Prečo sa írsky ekonomický modernizácia začala až začiatkom šesťdesiatych rokov minulého storočia? V rámci snahy o vysvetlenie oneskorenia írskych ekonomických modernizácií sú identifikované hlboké kultúrne prekážky, ktoré stoja v ceste raného rozvoja Írska v období nasledujúcom po roku 1921. Tieto prekážky ešte posilnila politika kultúrneho konzervativizmu iniciovaná v dvadsiatych rokoch, ako aj ochranná ekonomická politika z tridsiatych rokov minulého storočia.

Dopad kultúrnej zmeny na ekonomickú transformáciu Írska po prelomových rokoch 1960 a 1987 je hlavným predmetom podrobného skúmania. Táto práca sa snaží o celkovú predstavu vzájomnej súvislosti kultúry a hospodárskeho rozvoja demonštráciou úspechu Írska z ekonomickej perspektívy a zdôraznením ponaučenia, že prosperita by sa nemala premrhať, ale malo by sa na nej stavať a využiť ju v prospech všeobecného blaha. Keď Írsko na začiatku dvadsiateho storočia vyhlásilo svoju nezávislosť, istý prominentný politik povedal: „*S národom je to tak: musíme pripraviť pôdu a zasieť semeno a mať na pamäti, že národ dospeje nie za jednu generáciu, ale*

po mnohých generáciách, musíme byť pripravení a byť si vedomí toho, že pracujeme pre budúcnosť, z ktorej budú mať úžitok až ďalšie generácie.“⁴

Celá dizertačná práca je rozdelená do štyroch kapitol. Z pohľadu dichotomickej štruktúry práca je rozdelená na teoretickú a výskumnú časť. Teoretická časť je venovaná vymedzeniu vzťahu medzi kultúrou a ekonomikou. Prvá kapitola skúma vplyv kultúry na ekonomický rozvoj. Analyzuje vzájomnú súvislosť medzi kultúrou a ekonomikou a ukazuje, že kultúrne hodnoty majú význam pre hospodársky rozvoj, pretože formujú spôsob, akým jednotlivci rozmyšľajú o rozvoji a vytvárajú princípy, okolo ktorých je organizovaná ekonomická činnosť. Skúma, ako kultúra ovplyvňuje správanie sa skupín jednotlivcov a ako toto správanie ovplyvňuje ekonomické, politické a sociálne výsledky spoločnosti. Ďalej analyzuje prístupy teoretikov k vzťahu kultúry a ekonomie. Poskytuje stručný prehľad Grondonovej typológie dvadsiatich piatich faktorov, ktoré ilustrujú polarizované vlastnosti kultúr, ktoré sú pokroku naklonené a tých, ktoré mu v tom bránia.

Predmetom skúmania výskumnej časti je vedecká charakteristika vplyvu kultúry na ekonomický rozvoj Írskej republiky. Druhá kapitola vyzdvihuje niektoré menej známe svedectvá o hospodárskom živote v Írsku v devätnástom storočí. Cieľom poskytnutia týchto svedectiev je ukázať, ako bolo Írsko znevýhodnené pred a počas prvého obdobia globalizácie. Najprv sa sústreďuje na začiatok Írskej modernity, ktorá viedla k vzniku írskeho republikanizmu a analyzuje výnimočný charakter kapitalistického rozvoja Írska. Poukazuje na zložitý vzťah, ktorý existuje medzi nacionalizmom a liberalizmom v írskych podmienkach a skúma trojstrannú mocenskú štruktúru „cirkev, štát a národ“, ktorá prevládala v Írsku počas dvadsiateho storočia. Tretia kapitola sleduje rôzne etapy írskeho rozvoja až do príchodu „keltského tigra“. Skúma špecifický írsky model rozvoja a obracia pozornosť k politike, pričom analyzuje írsku politickú kultúru, ktorá vznikla pôsobením ekonomických a kultúrnych síl v írskej spoločnosti. Štvrtá kapitola definuje sumárne stanovisko k téme a obsahuje zhodnotenie súčasného vzťahu kultúry a ekonomie z pohľadu udržateľného ekonomického rozvoja.

⁴ MCSWINEY, T. 2010. *Principles of Freedom*. Qontro Classic Books, 2010. 7. s. ISBN 978-1-4346-2086-6.

Predmetom dizertačnej práce je interdisciplinárny výskum v podobe syntézy a prieniku viacerých oblastí skúmania. V práci nadväzujeme na štúdie významných ekonómov a teoretikov. Metodologickým aparátom dizertačnej práce sú analýzy teórií, referenčných materiálov, publikácií v odborných časopisoch, ako aj kvalitatívny empirický výskum prostredníctvom cielených rozhovorov s írskymi odborníkmi, ktorí sa venujú problematike írskoho ekonomického rozvoja po dosiahnutí nezávislosti.

V súčasnosti neexistuje v Slovenskej republike rozsiahla práca, ktorá by komplexne analyzovala vplyv kultúry na ekonomický rozvoj v Írskej republike. Táto téma je parciálne rozobratá v írskych zdrojoch, kde sa tejto oblasti venujú značnú pozornosť neortodoxné ekonomické teórie, ktoré mapujú úlohu, ktorú zohrala kultúra v ekonomickom rozvoji Írska. Hlavný prínos tejto práce k spoločenskovednej literatúre o kultúre a ekonómii a o dopade kultúry na írskoho „keltského tigra“ spočíva v jej teoretickom prístupe. Tento prístup pomohol pochopiť, že pojmy kultúra a hospodársky rozvoj sú v každej spoločnosti neoddeliteľne spojené. Pomohol aj korigovať nadmerné duálne chápanie medzi ekonomickým a kultúrnym, materiálnym a morálnym a preskúmal, ako kultúra poskytuje základ pre udržateľnejší hospodársky rozvoj. Aktuálnosť dizertačnej témy spočíva v možnosti využitia myšlienok v tejto práci aj pri novej aplikácii z hľadiska Slovenskej republiky, ktorá sa vyvíja ako samostatný štát necelých dvadsať rokov.

1 Teória problému – Kultúra a ekonómia

1.1 Vzťah kultúry a ekonómie

*„Kultúra je osvojený systém zmýšľania sprostredkovaný pomocou prirodzeného jazyka a iných symbolov. Kultúrne systémy môžu byť považované za rozmanitý súbor poznatkov, alebo za čiastočne zdieľanú skupinu noriem, alebo za intersubjektívne zdieľanú, symbolicky vytvorenú realitu.”*⁵ Táto integračná definícia kultúry zahŕňa tri dôležité prvky. Po prvé, kultúra sa týka rozmanitého súboru poznatkov, zdieľanej reality a zoskupených noriem, ktoré tvoria osvojené systémy zmýšľania v určitej spoločnosti. Po druhé, tieto osvojené systémy zmýšľania sú zdieľané a prenášané každodennými interakciami medzi príslušníkmi kultúrnej skupiny a medzi generáciami. Po tretie, kultúra uľahčuje schopnosť príslušníkov skupiny prežiť a prispôbiť sa svojmu vonkajšiemu prostrediu.

V tejto práci je kultúra definovaná v širokom antropologickom alebo sociologickom zmysle ako komplexný referenčný rámec, ktorý tvoria modely tradícií, presvedčení, hodnôt, noriem, symbolov a zmýšľania, ktoré sú zdieľané vzájomne reagujúcimi členmi určitého spoločenstva. Táto interpretácia kultúry umožňuje preskúmať úlohu kultúrnych faktorov v oblasti ekonomického rozvoja a vzťah medzi kultúrou, ekonomikou a hospodárskym rozvojom.

Kultúrne tradície sú mýty, legendy a rituály, ktoré sa prenášajú z generácie na generáciu ústne alebo pomocou písomných prostriedkov. Kultúrne presvedčenia sa týkajú súboru základných predpokladov, ktorými sa ľudia bezvýhradne riadia. Tieto presvedčenia sa dotýkajú otázok, ktoré sa týkajú vzniku a pôvodu ľudstva, existencie nadprirodzenej bytosti a zmyslu života, smrti a posmrtného života. Odpovede na mnohé z týchto otázok sa nachádzajú v hlavných svetových náboženstvách a ľudia, ktorí

TING-TOOMEY, S. 1999. *Communicating Across Cultures*. New York : Guilford Press, 1999. 11. s. ISBN 1-572-30445-6.

vyznávajú náboženské filozofie, zvyčajne zakladajú svoje presvedčenie na viere, často bezvýhradne súhlasiac s ich hlavnými zásadami.

Kultúrne hodnoty sa týkajú súboru priorít, ktorými sa riadi „dobré“ alebo „zlé“ správanie sa a „čestné“ alebo „nečestné“ konanie. Kultúrne normy sú kolektívne očakávania týkajúce sa vhodného alebo nevhodného správania sa v danej situácii. Kým kultúrne presvedčenia a hodnoty sú hlboko zakorenené a neviditeľné, normy môžeme priamo spozorovať na základe správania sa. Kultúrne tradície, presvedčenia a hodnoty sa navzájom prelínajú a tým ovplyvňujú vývoj spoločných noriem v kultúre.

Prečo potrebujeme kultúru? Kultúra plní viacero funkcií pre jednotlivcov a skupiny jednotlivcov v spoločnosti a tým im umožňuje prežiť a prosperovať v určitom prostredí. Po prvé, kultúra plní „funkciu určovania významu identity“. Kultúrne presvedčenia, hodnoty a normy poskytujú akési záchytné body, v ktorých skupiny osôb pripisujú význam a dôležitosť svojim identitám. Po druhé, kultúra plní „funkciu začlenenia do skupiny“, pričom uspokojuje potrebu jednotlivcov patriť do určitej skupiny. Po tretie, „funkcia regulácie hraníc medzi skupinami“ formuje „postoje“ jednotlivcov v rámci skupiny aj mimo nej pri jednaniach s ľuďmi, ktorí patria k inej kultúre. „Postoj“ je osvojený sklon (názor), ktorý ovplyvňuje správanie. Kultúra pomáha pri formulovaní hodnotiacich postojov voči interakciám v rámci skupiny aj mimo nej. Hodnotiace postoje znamenajú pozitívne alebo negatívne emócie. Po štvrté, kultúra plní „funkciu ekologickej adaptácie“. Uľahčuje procesy prispôbovania sa jednotlivcov, kultúrneho spoločenstva a širšieho ekologického prostredia. Kultúra nie je statický systém. Je dynamická a mení sa s ľuďmi v danom systéme. Kultúra sa vyvíja s jasným systémom odmien a trestov, ktorý posilňuje adaptívne a neadaptívne správanie sa. Keď ľudia prispôbia svoje potreby a konkrétny spôsob života meniacemu sa prostrediu, zmení sa aj kultúra. *„Životné prostredie, v ktorom prežitie závisí od lovu a rybolovu, sa odlišuje od životného prostredia, v ktorom prežitie závisí od úspešného hospodárenia. V poľnohospodárskych kultúrach je často potrebná spolupráca. Mnohí farmári spolupracujú pri budovaní zavlažovacích kanálov alebo skladovacích zariadení. Jediniec, ktorý sa neprispôbi, nemá predpoklady k spolupráci. V dôsledku toho kladie socializácia v týchto kultúrach dôraz na závislosť, zodpovednosť a prispôbivosť.“*

Realita životného prostredia vytvára podmienky pre rozvoj kultúrnych, socializačných a behaviorálnych modelov."⁶

Ekonomiu môžeme najlepšie charakterizovať ako štúdiu ľudského správania sa v reakcii na využívanie obmedzených zdrojov pre uspokojenie neobmedzených želaní a potrieb jednotlivcov, ktorí sledujú svoje vlastné záujmy. Definícia, ktorú vytvoril na konci dvadsiateho storočia Alfred Marshall, autor „Princípov ekonómie“, vyjadruje zložitosť ekonómie: „*Ekonomia je na jednej strane súčasťou štúdia o bohatstve a na druhej strane, je súčasťou štúdia o človeku.*“⁷

Ak prijmeme definíciu kultúry ako súboru tradícií, presvedčení, hodnôt a noriem, ktorý slúži na identifikáciu a spojenie jednotlivých členov skupiny a ovplyvňuje spôsob správania sa celej skupiny, potom ekonomická verzia tejto premisy uvádza spôsoby, akými identita a hodnoty skupiny formujú preferencie jednotlivcov a tým ich ekonomické správanie. Ekonomická kultúra by preto mohla byť definovaná ako súhrn presvedčení, hodnôt a noriem, ktorý pôsobí na ekonomické činnosti jednotlivcov v rámci ekonomického systému.

Kultúra ovplyvňuje ekonomické výsledky troma hlavnými smermi. Po prvé, kultúra ovplyvňuje „ekonomickú efektívnosť“ podporovaním spoločných hodnôt, ktoré podmieňujú spôsoby, akými členovia skupiny uskutočňujú ekonomické procesy výroby. Ak kultúrne hodnoty vedú k efektívnejšiemu rozhodovaniu, rýchlejšej a rozmanitejšej inovácii a k adaptívnejšiemu správaniu sa pri vyrovnávaní sa so zmenou, ekonomická produktivita a dynamika skupiny sa odrazí vo vyššej miere rastu.

Po druhé, kultúra ovplyvňuje „ekonomickú rovnosť“ (spravodlivosť) pomocou vštepovania spoločných morálnych princípov, ktoré sa prejavujú v tzv. medzigeneračnej spravodlivosti, prostredníctvom ktorej sa morálny záväzok postarať sa o budúce generácie mení na uznávanú kultúrnu hodnotu. Všeobecne môžeme povedať, že sa

⁶ TING-TOOMEY, S. 1999. *Communicating Across Cultures*. New York : Guilford Press, 1999. 14. s. ISBN 1-572-30445-6.

⁷ MARSHALL, A. 2010. *Principles of Economics*. New York : Cosimo Classics, 2010. 49. s. ISBN 1-59605-985-0.

vplyv kultúry na spravodlivosť prejavuje v rozhodnutiach o rozdelení zdrojov, ktoré sú zamerané na dosiahnutie spravodlivosti.

Po tretie, kultúra ovplyvňuje alebo dokonca určuje ekonomické a sociálne ciele, ktoré sa daná skupina rozhodne sledovať. Kultúrne hodnoty môžu byť v úplnom súlade s cieľmi dosiahnutia materiálneho pokroku, čo povedie k vyššiemu ekonomickému rastu ako cieľu samému o sebe. Kultúra iných spoločností môže na druhej strane „prijazdiť“ úsilie o dosiahnutie hmotného prospechu v prospech nehmotných statkov týkajúcich sa rôznych kvalít života a tým ovplyvniť tempo a smer ekonomického rastu.

Vplyv kultúry na správanie jednotlivcov sa odráža v spoločných ekonomických výsledkoch. Celkový vplyv kultúry na makroekonomické výsledky je sledovaný pomocou „ukazovateľov výkonnosti“, ako sú miera rastu, úroveň HDP na jedného obyvateľa, rýchlosť uskutočňovania technologických zmien, miera nezamestnanosti a smerovanie štrukturálnych zmien. Zatiaľ čo vplyv kultúry vyjadrený pomocou „ukazovateľov ekvity (rovnosti)“ je sledovaný pomocou modelov rozdeľovania príjmov, programov sociálneho zabezpečenia, ponuky sociálnych služieb a ochoty realizovať dlhodobé verejné investičné programy.

Kultúra je významnou zložkou určujúcou schopnosť národa prosperovať, pretože kultúra formuje zmýšľanie jednotlivcov o riziku, odmene a príležitosti. Kultúrne hodnoty sú dôležité pre ekonomický pokrok, lebo formujú spôsob, akým jednotlivci rozmýšľajú o pokroku a formujú princípy, okolo ktorých je organizovaná ekonomická činnosť. Bez ekonomickej činnosti nie je možný pokrok. Ekonomický rozvoj závisí od zmeny spôsobu, akým ľudia rozmýšľajú o tvorbe bohatstva, t. j. od zmeny základných postojov, presvedčení a predpokladov, ktoré poskytujú informácie pre rozhodnutia, ktoré vedú k nízkej ekonomickej výkonnosti.

Peter Senge zdôraznil ústrednú úlohu tzv. „mentálnych modelov“ v procese rozvoja a definoval ich ako „*hlboké vnútorné predpoklady, zovšeobecnenia alebo dokonca obrazy, ktoré ovplyvňujú spôsob nazerania jednotlivcov na svet a spôsob ich konania.*“⁸

⁸ SENGE, P. 2008. *The Necessary Revolution*. New York : Broadway Books, 2008. 169. s. ISBN 0-385-51904-5.

Mentálne modely sú základné presvedčenia, ktoré ovplyvňujú spôsob správania sa ľudí. Kultúra je širšia premenná, existujúca na makroúrovni. Mentálne modely sú premennou existujúcou na mikroúrovni. Mentálne modely sú identifikovateľné a meniteľné. Kultúra vyjadruje súhrn jednotlivých mentálnych modelov a ovplyvňuje typy mentálnych modelov jednotlivcov. Obe sú navzájom spojené v neustále sa vyvíjajúcom systéme.

Zmeny v mentálnych modeloch vzniknú len v prípade, ak jednotlivci zmenia svoje názory na tvorbu bohatstva. Medzi mentálnymi modelmi a prosperitou existuje úzka súvislosť. Aby sme túto súvislosť pochopili, musíme stručne opísať ciele národnej prosperity. Výskum ekonomickej výkonnosti národov, ktorý uskutočnil Jeffrey Sachs⁹, ukázal, že krajiny s najväčšími prírodnými zdrojmi dosahujú obvykle horšie výsledky ako krajiny s obmedzenými prírodnými zdrojmi. Aj keď teória založená na komparatívnych výhodách tvrdí, že krajiny s jedinečnými komparatívnymi výhodami by sa mali špecializovať na svoje „silné“ oblasti, krajiny, ktoré sú bohaté na prírodné zdroje a zameriavajú sa na predaj týchto zdrojov na svetovom trhu obvykle dosahujú najhoršie výsledky na obyvateľa. Dôvodom tejto relatívne nízkej výkonnosti krajín bohatých na prírodné zdroje je skutočnosť, že prírodné zdroje sú obvykle využívané ako komodity a výrobcovia majú malú kontrolu nad cenami, za ktoré sa tieto komodity predávajú. V dôsledku toho vyvážajú mnohé krajiny veľké množstvo surovín, ale napriek snahe získajú menej reálnych finančných prostriedkov.

V súčasnej globálnej ekonomike nezabezpečuje komparatívna výhoda v oblasti prírodných zdrojov ekonomickú prosperitu. To isté platí pre krajiny, ktoré sa snažia využiť svoju komparatívnu výhodu lacnej pracovnej sily. Keď krajina stanoví vývoznú stratégiu na základe nízkych mzdových nákladov, vytvorí tzv. „samoplniaci“ cyklus. Aby mohla krajina konkurovať na svetovom trhu, musí udržať mzdové náklady na minimálnej úrovni. V dôsledku toho nemôže zvyšovať mzdy, lebo by to mohlo viesť k nekonkurenčným výrobkom. Stratégie založené na prírodných zdrojoch a stratégie založené na lacnej pracovnej sile sú charakterizované ako stratégie komparatívnych

⁹ SACHS, D. J. 2006. *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*. USA : The Penguin Press, 2006. 416 s. ISBN 1-59420-045-9.

výhod. Ukázalo sa, že oba typy stratégií nie sú schopné vytvárať vysokú a rastúcu životnú úroveň.¹⁰

Myslenie založené na komparatívnych výhodách je výsledkom hlboko vžitých predpokladov o tom, ako vzniká bohatstvo. Je to mentálny model, ktorý odoláva zmene. Peter Senge konštatuje: „*Nové názory sa nedostávajú do praxe, pretože narážajú na hlboko vžité vnútorné predstavy o spôsobe fungovania sveta; predstavy, ktoré nútia skupiny jednotlivcov, aby používali len známe spôsoby myslenia a konania.*”¹¹ Zmena mentálnych modelov spôsobí zásadný zlom, ktorý pomôže krajinám efektívnejšie konkurovať v rámci svetovej ekonomiky. Hlavnou úlohou je prelomiť tieto mentálne modely, ktoré sú prekážkou rozvoja konkurenčných spôsobov myslenia.

1.1.1 Prečo majú národy neproduktívne kultúry?

Existuje čoraz väčší konsenzus o ekonomických prvkoch, ktoré určujú prosperitu a o presvedčeníach, hodnotách a normách, ktoré podporujú ekonomický rozvoj. Prečo potom stále existujú aj neproduktívne ekonomické kultúry? Po prvé, ekonomická kultúra je silno ovplyvnená prevládajúcimi názormi alebo paradigmami o ekonomickom systéme. Ekonomiky používajú rôzne alternatívne teórie prosperity, od centrálneho plánovania po substitúciu dovozu. Tieto názory sa hlboko zakoreňujú v spoločnostiach pôsobením vzdelávacieho systému, vplyvu intelektuálov a politikov. Nedostatok poznatkov o medzinárodnej ekonomike a jej fungovaní umožňuje pretrvanie presvedčení a názorov, ktoré sú odolné voči pokroku. Tieto presvedčenia sa môžu potom odraziť v postojoch a hodnotách. Neproduktívne ekonomické kultúry vznikajú z nevedomosti alebo z uplatňovania nesprávnej teórie. Použitie nesprávnej teórie je často čisto ideologickou záležitosťou, ale niekedy môže byť vecou pohodlia spojeného

¹⁰ SACHS, D. J. 2006. *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*. USA : The Penguin Press, 2006. 416 s. ISBN 1-59420-045-9.

¹¹ SENGE, P. 2008. *The Necessary Revolution*. New York : Broadway Books, 2008. 170 s. ISBN 0-385-51904-5.

so želaným spôsobom politickej kontroly. Národy, ktoré sa vyhli nesprávnym myšlienkam, si zabezpečili ekonomickú prosperitu.¹²

Po druhé, ekonomická kultúra je výrazne ovplyvnená súčasným a minulým ekonomickým prostredím. Spôsob, akým sa skupiny jednotlivcov správajú v spoločnosti, súvisí so signálmi a stimulmi, ktoré vznikajú v ekonomickom systéme. Napríklad slabá pracovná morálka môže vzniknúť v spoločnostiach, kde sa nepoužíva povýšenie ako odmena za tvrdú prácu. Pracovná morálka spoločnosti nemôže byť chápaná nezávisle od celkového systému stimulov v ekonomike. Podobne firmy v menej rozvinutých krajinách sa správajú oportunisticky a nezostavujú plán svojich činností na základe dlhodobých horizontov. Krátkodobé správanie sa je často považované za racionálne v prostredí s nestabilnou a nepredvídateľnou vládou politikou.

História zanecháva výraznú pečať na ekonomickej kultúre, v dôsledku skúseností získaných „v dobrých časoch“, ako aj skúseností získaných „v zlých časoch“. V niektorých kultúrach môžu byť veľké úspory považované najmä za dôsledok spomienok na biedu existujúcu počas vojny a po jej skončení, v spojení s pomerne slabo rozvinutým dôchodkovým systémom a neprimerane vysokými nákladmi na vlastníctvo nehnuteľností, vyžadujúcimi značnú akumuláciu kapitálu. Správanie odvodené z kultúry nemožno oddeliť od správania sa, ktoré bolo ovplyvnené ekonomickým systémom.

Po tretie, voľby sociálnej politiky majú silný vplyv na ekonomickú kultúru, pretože ovplyvňujú ekonomické prostredie. Politika smerujúca k vytvoreniu bezpečnej sociálnej siete, priamo ovplyvňuje postoj k práci, správanie sa v oblasti osobných úspor a ochotu investovať do vlastného vzdelávania. Okrem toho nepriamo ovplyvňuje aj ďalšie aspekty ekonomickej politiky. Ekonomická a sociálna politika sú navzájom prepletené.

V minulosti existovali rôzne ekonomické modely, ktoré boli používané v krajinách po niekoľko desaťročí. Pretrvávanie týchto modelov, ktoré následne poznačili aj ekonomických aktérov, bolo spôsobené existujúcimi okolnosťami. Medzinárodná ekonomika bola v predchádzajúcich sedemdesiatych alebo osemdesiatych rokoch oveľa

¹² PORTER, M. E. 1998. *The Competitive Advantage of Nations*. New York : Free Press, 1998. 857 s. ISBN 0-684-84147-9.

menej globalizovaná, v dôsledku čoho boli národné ekonomiky menej vystavené medzinárodnej konkurencii. Ochranná politika v mnohých krajinách vytvorila ešte sebestačnejší svet. Ekonomika mohla pokračovať v neproduktívnej politike a v neproduktívnom správaní celé desaťročia, aj keď nedošlo k zlepšeniu produktivity. Protekcionizmus menej rozvinutých krajín bránil modernizácii ich ekonomík. Svetová politika, formovaná studenou vojnou, ďalej izolovala krajiny od potreby ekonomickej zmeny. Veľké prostriedky zahraničnej pomoci smerovali do menej rozvinutých krajín. Týmto posilňovali postavenie neefektívne mysliacich predstaviteľov krajiny a zastierali zhubnú ekonomickú politiku.

Pretrvávajúce neproduktívne ekonomické kultúry bolo posilňované obmedzenými poznatkami a obmedzenou schopnosťou chudobnejšej krajiny zlepšiť svoju situáciu. Skupiny jednotlivcov boli často izolované a neboli vystavené alternatívnemu správaniu sa. Tempo uskutočňovania technologických zmien bolo pomalé a náklady na technologickú zaostalosť neboli také dramatické ako dnes, čo ďalej konzervovalo zlú politiku. Ekonomické a manažérske poznatky sa šírili pomerne pomaly a zahraničných investícií bolo oveľa menej. Medzinárodné šírenie podnikateľských poznatkov bolo veľmi drahé a málo efektívne. Meranie výkonnosti a porovnávanie sa s inými krajinami bolo zriedkavosťou. Staré, nesprávne názory na prosperitu, hospodársku politiku a riadenie prežívali a boli aktívne podporované.

Ekonomickú kultúru si osvojujeme priamo alebo nepriamo z ekonomiky. Neproduktívne názory, hodnoty a normy sa zmenia, len keď prestanú byť podporované prevládajúcimi názormi alebo kontextovou (environmentálnou) realitou, ktorej čelia členovia spoločnosti. Vzdaniu sa osvojených názorov alebo hodnôt bude vždy predchádzať ignorancia, podozrievanie a zotrvačnosť. Skúsenosti z posledného desaťročia však ukazujú, že za správnych okolností sú národy schopné rýchlo zmeniť ekonomickú kultúru.

Globalizácia viedla k vzniku podstatne odlišného ekonomického prostredia. Spokojnosť s existujúcim stavom a tolerovanie pomalého rozvoja nahradilo náhle uvedomenie si potreby vyhovieť požiadavkám globálneho sveta. Neefektívne teórie o rozvoji boli spochybnené. Paradigma produktivity ako základ prosperity predstavuje radikálny

odklon od predchádzajúcich názorov na zdroje bohatstva. Pred päťdesiatimi rokmi bola prosperita národa považovaná prevažne za výsledok vlastníctva prírodných zdrojov ako sú pôda, nerastné suroviny a pracovná sila, ktoré poskytujú krajine komparatívnu výhodu pred inými krajinami s menšími zdrojmi. V modernej globálnej ekonomike je však komparatívna výhoda ako základ bohatstva postupne nahrádzaná konkurenčnou výhodou spočívajúcou vo vyššej produktivite a v zhromažďovaní zdrojov s cieľom vytvoriť hodnotné výrobky a služby. Krajiny, ktoré zlepšujú svoju životnú úroveň, sú krajiny, ktoré sa stali produktívnejšími vďaka rozvoju sofistikovanejších zdrojov konkurenčnej výhody, založenej na poznatkoch, investíciách, náhladoch a inováciách.¹³

Rastúca konvergencia smerom k paradigme produktivity vytvorila silné tlaky na krajiny, ktoré ju „nezvnutornili“. Ekonomická politika a správanie sa sú stále viac merané a porovnávané medzi jednotlivými krajinami. Finančné trhy penalizujú krajiny bez zdravej ekonomickej politiky. Zahraničné investície zaniknú, ak národy nezabezpečia produktívne podnikateľské prostredie, zamestnanci prídu o prácu, ak nemajú dostatočne vysokú pracovnú morálku. Politici nesú čoraz väčšiu zodpovednosť voči širším ekonomickým tlakom.

1.1.2 Základné predpoklady trvalého ekonomického rastu

Hlavným cieľom každej ekonomiky je dosiahnuť trvalý ekonomický rast v strednodobom a dlhodobom horizonte. Svetové ekonomické fórum preto zaviedlo index rastu konkurencieschopnosti (GCI), ktorý vytvorili Jeffrey Sachs a John McArthur. GCI stojí na troch pilieroch (na makroekonomickom prostredí, na kvalite verejných inštitúcií a na technológii), na ktorých spočíva proces udržateľného ekonomického rastu.¹⁴

¹³ PORTER, M. E. 1998. *The Competitive Advantage of Nations*. New York : Free Press, 1998. 857 s. ISBN 0-684-84147-9.

¹⁴ CORNELIUS, P. K. a kol. 2003. *The Global Competitiveness Report 2002–2003*. New York : Oxford University Press and World Economic Forum, 2003. 660 s. ISBN 0-19-515981-0.

Makroekonomická stabilita má najväčší význam pre udržateľný rast. Aj keď makroekonomická stabilita nemôže zvýšiť tempo rastu ekonomiky, makroekonomický chaos by eliminoval perspektívy rastu. Firmy nemôžu prijímať rozhodnutia v prostredí s privysokou mierou inflácie, ktorá je spôsobená najmä absenciou kontroly vlády nad verejnými financiami. Bankový systém nemôže fungovať, ak vláda hospodári s obrovskými deficitmi (a núti banky, aby jej požičiavali peniaze za úrokové sadzby, ktoré sú nižšie ako trhové sadzby). Vláda nemôže efektívne poskytovať služby, ak musí splácať neprimerane vysoké úroky za svoje minulé dlhy. Podnikateľský sektor zbytočne trpí, ak sú dane vynakladané neproduktívne. Ekonomika nemôže rásť, ak makroprostredie nie je priaznivé.

Druhý pilier GCI sa týka verejných inštitúcií. Hoci v trhovej ekonomike vytvárajú bohatstvo prevažne súkromné podniky, tieto podniky fungujú v rámci určitého ekonomického systému a spolupracujú s inštitúciami, ktoré vytvorila a udržiava v činnosti vláda. Súkromné spoločnosti nemôžu efektívne fungovať v prostredí, kde sa dodržiavanie zmlúv nedá právne vynútiť alebo kde je dodržiavanie princípov právneho štátu nedostatočné. Firmy môžu skonštatovať, že podnikanie je v krajine s prebujnenou korupciou príliš nákladné. GCI preto hodnotí „zdravie“ verejných inštitúcií ako druhý pilier udržateľného hospodárskeho rastu a rozvoja.

Tretí pilier GCI sa týka technologického pokroku. Neoklasická teória rastu tvrdí, že v dlhodobom horizonte ekonomika nemôže rásť bez technologického pokroku. Technologický pokrok je preto jadrom udržateľného hospodárskeho rastu. Technologicky vyspelé ekonomiky udržiavajú ekonomický rast prostredníctvom neustálej inovácie, zatiaľ čo technologicky menej vyspelé ekonomiky ho udržiavajú pomocou prenosu technológií, a to kopírovaním alebo preberaním poznatkov vytvorených vo vyspelých ekonomikách.

1.1.3 Ekonomický a kultúrny rozvoj

S chápaním ekonomického rozvoja ako zlepšovania hmotnej situácie obyvateľstva („všetkých základných životných potrieb“¹⁵ slovami Adama Smitha) prišli politickí ekonómovia v devätnástom storočí. Simon Kuznets napísal, že „*hospodársky rast národov je identifikovaný ako trvalé zvyšovanie produktu na obyvateľa alebo na zamestnanca.*“¹⁶ Tento obmedzený názor na pokrok však postupne nahradilo nové chápanie rozvoja, ktoré odráža širšiu paletu potrieb spoločnosti a jej snahy o zlepšenie životnej úrovne. V tomto všeobecnejšom chápaní rozvoj zahŕňa aj zmeny v súbore sociálnych ukazovateľov, ako sú zdravotný stav, účasť na vzdelávaní, úroveň poskytovanej zdravotnej starostlivosti a niektoré nemateriálne hodnoty, ktoré súvisia s kvalitou života. Všeobecne bol uznaný fakt, že jednoduché meranie produktu na obyvateľa skrýva nerovnosť (nespravodlivosť) v rozdeľovaní príjmov a bohatstva.¹⁷

Existujú jasné signály o posune v chápaní rozvoja, spojenom so zameraním pozornosti na jednotlivcov ako objektu a súčasne sprostredkovateľov rozvoja. Komoditne orientované chápanie hospodárskeho rozvoja bolo nahradené stratégiou ľudského rozvoja orientovanou na ľudí. Cieľ tohto rozvoja je interpretovaný ako schopnosť poskytovať ľuďom čoraz väčšie možnosti na to, aby mohli viesť život, po akom túžia. Keith Griffith navrhol, aby sa ekonomický rozvoj zamerával na zvyšovanie „možností, aby ľudia prežili dlhý život, tešili sa dobrému zdraviu, mali prístup k svetovým zdrojom poznatkov a informácií, mali dostatočne vysoký príjem na kúpu potravín, oblečenia a príbytku a zúčastňovali sa na prijímaní rozhodnutí, ktoré priamo ovplyvňujú ich život a ich spoločenstvo. To sú veci, na ktorých záleží. Cieľom politiky ekonomického rozvoja by malo byť zlepšovanie kvality života ľudí, a nie zvyšovanie domáceho produktu.“¹⁸

¹⁵ SMITH, A. 2009. *The Wealth of Nations*. Digireads.com Classic, 2009. 21. s. ISBN 1-4209-3206-3.

¹⁶ KUZNETS, S. 1980. *Population, Capital, and Growth*. New York : W. W. Norton & Company Inc., 1980. 25. s. ISBN 0-393-33451-7.

¹⁷ PORTER, M. E. 1998. *The Competitive Advantage of Nations*. New York : Free Press, 1998. 857 s. ISBN 0-684-84147-9.

¹⁸ GRIFFITH, K. 1996. *Studies in Globalisation and Economic Transitions*. St. Martin's Press, 1996. s. 233. ISBN 0-312-16224-5.

Zmena chápania rozvoja má zjavné kultúrne dôsledky. Jednotlivci ako objekt a súčasne prostriedok rozvoja neexistujú v izolácii, ale vzájomne na seba vplyvajú rôznymi spôsobmi, pričom rámec, v ktorom prebieha táto interakcia, poskytuje ich kultúra, konkrétne ich spoločné presvedčenia, hodnoty a normy, ktoré zasadzujú ich každodenný život do kontextu. Nové chápanie rozvoja orientované na ľudí presúva kultúru z periférie uvažovania o rozvoji do samého stredu pozornosti. V dôsledku toho absorbuje komplexnejšia „teória transformácie“ alebo „rozvojová paradigma“ dva pojmy rozvoja: hospodársky a kultúrny.

„Rozvojová paradigma“ alebo „teória transformácie“ sa opiera o štyri hlavné znaky. Po prvé, rozvoj nezahŕňa striktne jednosmerné príčinné súvislosti, ale zdôrazňuje vzájomné prepojenie ekonomických a kultúrnych prvkov paradigmy. Po druhé, uznáva, že ekonomika a kultúra sa neustále menia. Po tretie tvrdí, že neexistuje model rozvoja, ktorý by bol vhodný pre všetky spoločnosti, ale že rôzne ekonomické, sociálne, kultúrne a inštitucionálne podmienky určujú spôsob vytvárania stratégií rozvoja. Po štvrté, rozvoj je založený na pluralite a nie na uniformite. Pluralita chápe kultúrnu slobodu dvojako: po prvé, ako kolektívnu slobodu spoločnosti vybrať si vlastnú cestu svojho rozvoja a po druhé ako individuálnu slobodu, ktorá má najväčší význam pre jestvovanie slobodnej spoločnosti. Tieto slobody predpokladajú inštitucionálnu štruktúru vytvorenú na základe spoločnej dohody a fungujúcu prostredníctvom štátu a občianskej spoločnosti. Inštitucionálne dohody hrajú kľúčovú úlohu v novej rozvojovej paradigme. Vzájomné prepojenie hospodárskeho a kultúrneho rozvoja symbolizuje návrat k základnému chápaniu tvorby hodnoty, kde ekonomické a kultúrne hodnoty sú považované za výsledok rozvojového procesu, ktorý vyvažuje túžbu po hmotných statkoch a službách hlbšími potrebami a túžbami jednotlivcov po kultúrnom uznaní, vyjadrení a naplnení.

1.1.4 Spoločné princípy kultúry a ekonómie

Vzťah kultúry a ekonómie determinujú univerzálne zákonitosti alebo princípy, na ktorých obe stoja, a ktoré rešpektujú slobodu a dôstojnosť človeka v spoločnosti: princíp dobrovoľného rozhodovania jednotlivca, princíp vlastníctva a vlastníckych práv a princíp hodnoty.

Princíp dobrovoľného rozhodovania jednotlivca. Podľa Smitha z podstaty jednotlivca vyplýva individualizmus. Iba jednotlivci sa priamo rozhodujú a nesú osobnú zodpovednosť za svoje činy. Rozhodnutia jednotlivca sú preto racionálnejšie, aj keď nie sú dokonalé a môžu byť omylné. Dôležitou súčasťou slobodného rozhodovania a konania jednotlivcov je vedomie rizika, ktoré bezprostredne znášajú. Bez uvedomovania si rizika a dôsledkov nemôžu ľudia konať dostatočne racionálne a zodpovedne. V jeho chápaní zodpovedá prirodzený poriadok prirodzenej povahy egoistu a funguje samočinne. Z toho vyplýva nevyhnutnosť ekonomického liberalizmu. Princípom ekonomického liberalizmu je maximalizácia úžitku individuálnych rozhodnutí. Maximalizácia úžitku však neznamená, že činnosti vo vlastnom záujme sú sebecké a úžitok musí byť iba v monetárnej podobe. To všetko závisí práve a jedine od subjektívnej škály preferencií každého jednotlivca v okamihu slobodnej voľby medzi rôznymi možnosťami.¹⁹

Konanie ľudí v ponímaní ekonomického liberalizmu ovplyvňujú normy, hodnoty a reciprocita, a práve preto sa dokázu efektívne, racionálne a morálne správať v procese výmen. Spontánny poriadok v spoločnosti predstavuje podľa Smitha symbiózu individuálneho záujmu vedeného neviditeľnou rukou trhu a hodnotových postulátov. Pre chápanie neviditeľnej ruky trhu pripomeňme, že trh je súhrn vzťahov a vzájomných prispôsobovaní individuálnych rozhodovaní, ktoré vedú k dobrovoľnej výmene. Obe strany uskutočňujú výmenu dovtedy, kým môžu na nej niečo získať. Trh je o dobrovoľných výmenách medzi ľuďmi, ktorých výsledok prináša prospech

¹⁹ SMITH, A. 2009. *The Wealth of Nations*. Digireads.com Classic, 2009. 576 s. ISBN 1-4209-3206-3.

zúčastneným stranám. To potvrdzuje efektívnu a hodnotovú dimenziu trhu a ľudského konania.²⁰

Skutočná činnosť človeka je podľa Aristotela činnosťou duše v zhode s rozumom. Ak chceme dobre žiť, musíme sa správne rozhodnúť. Voľba je túžbou vykonať to, čo je rozumné, t. j. to, čo vedie k nášmu cieľu a je v našej moci. Voľba založená na praktickom rozume je neoddeliteľná od zdatnosti. Jedine táto vlastnosť robí voľbu správnou. Zdatné konanie musí vychádzať z morálnej voľby a činnosť, ktorú si človek vyberie, musí sprevádzať radosť, inak nebude jeho konanie skutočne dobré. Preto sú zdatné činy dobrovoľné a chvályhodné.²¹

Princíp vlastníctva a vlastníckych práv. Vlastníctvo seba samého, tým aj života a majetku človeka je kľúčový ekonomický a kultúrny princíp, garantujúci autonómiu a integritu ľudských jedincov a ich nenásilné a slobodné spolunažívanie v spoločnosti. *„Vlastníctvo je nevyhnutným následkom povahy človeka. V plnom význame slova, človek sa rodí vlastníkom, pretože sa rodí s potrebami, ktorých uspokojenie je nevyhnutné na prežitie. Schopnosti sú rozšírením človeka, vlastníctvo je rozšírením schopností. Oddelovať človeka od jeho schopností, znamená nechať ho zahynúť, oddelovať človeka od výsledkov jeho schopností, znamená tiež nechať ho zahynúť.“*²²

Aristoteles²³ veril, že súkromné vlastníctvo plní v spoločnosti užitočnú funkciu a nič by ho nemalo obmedzovať. Poukázal na to, že spoločné vlastníctvo sa prieči ľudskej povahe, pretože človek je od prírody egoista a ľudia sa vždy viac starajú o vlastné než o spoločné. Zdrojom zla podľa neho nie je súkromné vlastníctvo, ale prirodzené chyby v povahe ľudí, ktoré možno odstrániť výchovou. Potreby človeka sú podľa neho obmedzené, jeho túžby sú však nekonečné. *„Výrobu tovarov s cieľom uspokojovania potrieb považoval za prirodzenú a označil ju ako ekonomiku, zatiaľ čo výrobu tovarov*

²⁰ SMITH, A. 2009. *The Wealth of Nations*. Digireads.com Classic, 2009. 576 s. ISBN 1-4209-3206-3.

²¹ BROADIE, S. 1991. *Ethics with Aristotle*. New York : Oxford University Press, 1991. 453 s. ISBN 0-945466-36-6.

²² BASTIAT, F. 2002. *O zákonoch*. Bratislava : Kalligram, 2002. 25. s. ISBN 80-7149-493-1.

²³ BROADIE, S. 1991. *Ethics with Aristotle*. New York : Oxford University Press, 1991. 453 s. ISBN 0-945466-36-6.

*zameranú na uspokojovanie nekonečných ľudských túžob považoval za niečo neprirodzené a označil ju ako chrematistiku.*²⁴

Podľa Misesa²⁵ len v spoločnosti založenej na nedotknuteľnosti a rešpektovaní súkromného vlastníctva môžu žiť slobodní ľudia, usilujúci sa naplniť svoje túžby v podmienkach dobrovoľnosti, pokoja a mieru. V chápaní Misesa ekonomický princíp, ktorý nadraduje prácu nad zákon, hovorí, že *„vlastníctvo existuje pred zákonom. Vlastníctvo je právo tešiť sa z plodov vlastnej práce, právo pracovať, rozvíjať sa, uplatňovať svoje schopnosti. Keď spoločnosť akceptuje, že každý si musí zabezpečiť svoje živobytie sám, že každý má na plody svojej práce právo nadradené a predchádzajúce zákonodarstvu, že zákon je potrebný a slúži len na garantovanie slobody práce, je evidentné, že sa pred ľudskou činnosťou otvára úplne bezpečná budúcnosť. Netreba sa obávať, že zákonodarná moc začne narušovať plány, zahatávať predvídanie budúcnosti. Pod ochranou takejto budúcnosti sa bude kapitál rýchlo tvoriť.*²⁶

Jednou z najstarších tém, ktorými sa zaoberá ekonómia je nezlučiteľnosť despotizmu s rozvojom. Hospodárstva, v ktorých nie je zabezpečená ochrana vlastníctva, by podľa všetkého mali byť postihnuté relatívnou stagnáciou. Naopak, hospodárstva, v ktorých je vlastníctvo bezpečné, by mali prosperovať a ich údelom by mal byť ekonomický rast.²⁷ Adam Smith tvrdil, že *„vo všetkých krajinách, kde existuje primeraná bezpečnosť vlastníctva, sa každý človek so zdravým rozumom bude usilovať využívať všetok kapitál, ktorým môže disponovať.*²⁸ Na túto tému takmer o štvrté storočie pred Smithom písal Montesquieu. Chcel zistiť príčinu protikladov medzi prekvitajúcimi, obchodne zameranými hospodárstvami republikánskeho Holandska, konštitučnej monarchie Anglicka a stagnujúcim hospodárstvom absolutistického Francúzska v osemnástom storočí: *„Veľké obchodné podniky nenájdete v monarchiách, ale v republikánskych*

²⁴ LISÝ a kol. 2003. Dejiny ekonomických teórií. Bratislava : IURA EDITION, 2003. 373 s. ISBN 80-89047-60-2.

²⁵ MISES, L. von. 1998. *Human Action: A Treatise on Economics*. USA : The Ludwig von Mises Institute, 1998. 883 s. ISBN 0-945466-24-2.

²⁶ ŠTEFUNKO, M. 2005. *Ekonómia slobody*. Bratislava : Kalligram, 2005. 46–47. s. ISBN 80-7149-787-8.

²⁷ BRUCKNER, P. 2004. *Bieda prosperity*. Bratislava : Kalligram, 2004. 202 s. ISBN 80-7149-611-1.

²⁸ SHLEIFER, A., VISHNY, R. 2000. *Kradmá ruka*. Bratislava : Kalligram, 2000. 33. s. ISBN 80-7149-322-8.

*štátoch. Pocit väčšej bezpečnosti, ktorá chráni vlastníctvo v týchto republikánskych štátoch, umožňuje podujat' sa na akýkoľvek projekt. Ľudia si môžu byť istí tým, čo už získali, takže to odvážne vystavujú riziku, aby potom získali ešte viac. Všeobecné pravidlo znie: národ v otroctve venuje väčšie úsilie uchovávaniu vlastníctva ako jeho získavaníu; slobodný národ pracuje väčšmi na zisku ako na zachovaní vlastníctva.*²⁹

Princíp hodnoty. Bez dodržiavania abstraktných (kultúrnych) pravidiel garantujúcich stabilitu súkromného vlastníctva a slobodnej voľby by sa veľký stroj trhového poriadku a mechanizmu okamžite rozpadol na atómy. Trhové vzťahy si vyžadujú dôveryhodnosť, spoľahlivosť a dodržiavanie dohôd. Trh je taký morálny, ako morálne sa v ňom správajú zúčastnení ľudia. Individuálne správanie je ovplyvňované viacerými faktormi. Úlohu slobodnej vôle s dôrazom na zodpovednosť preberá morálka, jej normy a pravidlá, ktorá v spoločnosti určuje vzory vhodného správania a mantinely slobodného konania jednotlivca.

1.1.5 Kultúrne a ekonomické predpoklady kapitalizmu

V sedemnástom storočí sa ukončil rozklad feudálneho systému a rodili sa prvky modernej kapitalistickej spoločnosti. Na európskom kontinente sa rozdelili sféry vplyvu, deliacou čiarou bolo náboženské usporiadanie. Vzniklo delenie na protestantský sever a katolícky juh. Sociálne, ekonomické a politické zmeny súviseli s oslabením mocenského a politického vplyvu katolíckej cirkvi, čo v konečnom dôsledku vyvolalo potrebu zdôvodniť legitimitu štátnej moci iným spôsobom, ako dôvodil vtedajší katolicizmus. V súvislosti s racionálnym chápaním boha a sveta vystupuje do popredia individualita jednotlivca ako slobodne konajúcej bytosti. Tento pojem priniesol so sebou potrebu novej formulácie pojmu ľudskej prirodzenosti. Nevyhnutnou podmienkou slobodného konania je požiadavka spoločenskej rovnováhy, čo je podmienené uznaním prirodzených práv jednotlivca.

²⁹ SHLEIFER, A., VISHNY, R. 2000. *Kradmá ruka*. Bratislava : Kalligram, 2000. 34. s. ISBN 80-7149-322-8.

Ekonomovia vnímajú Adama Smitha³⁰ predovšetkým ako autora diela „Skúmanie povahy a príčin bohatstva národov“ a vyzdvihujú jeho zásluhy ako stúpenca liberálneho ekonomického myslenia obhajujúceho tri piliere slobodnej spoločnosti: slobodu individua, právny štát a voľný trh. Smithovým centrálnym úsilím bolo pochopiť ekonomické fungovanie spoločnosti na báze prirodzeného poriadku. Prirodzený poriadok mal byť výsledkom súhry záujmov egoisticky konajúcich jednotlivcov, ktorí pokiaľ neporušujú zákon, majú mať úplnú voľnosť v rozvíjaní svojho podnikateľského úsilia.

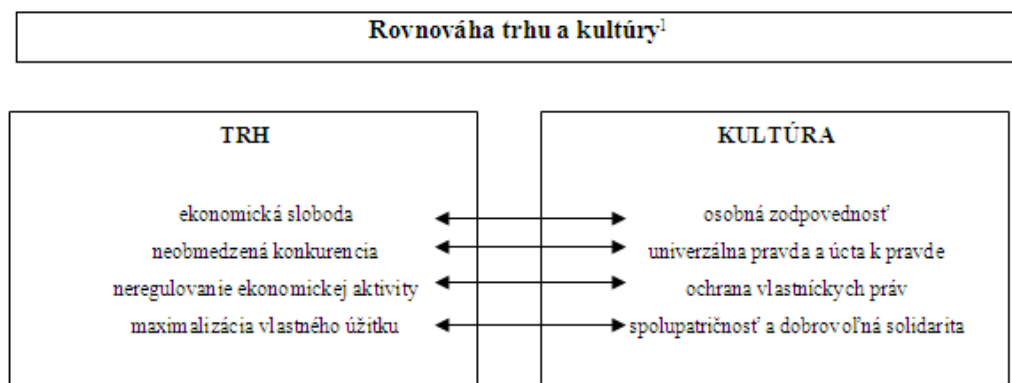
Ak sa starosť o vlastný záujem rozvíja v podmienkach prirodzenej slobody limitovanej len zákonom, vedie ekonomicky motivovaných jednotlivcov k takému konaniu, ktorého súčasťou je deľba práce, špecializácia a vzájomne výhodná kooperácia, ktoré akoby zásluhou neviditeľnej ruky trhu produkujú všeobecný prospech. Aj keď sa človek riadi v prvom rade vlastnými záujmami, podľa Smitha ho to neopravňuje k tomu, aby si nárokoval také práva, ktoré by druhých poškodzovali. Pre Smitha je neprijateľný a odsúdeniahodný rešpekt k takému bohatstvu, ktoré sa zrodilo bez zásluh a cností. Kritizuje také zhromažďovanie bohatstva, ktoré neslúži na uspokojenie prirodzených potrieb, ale len na uspokojenie márnivosti a nadbytočného prepychu. Smith neakceptuje možnosť, že by sa trhové transakcie diali prostredníctvom nespravodlivosti. K faktorom, ktoré robia trhovú výmenu vzájomne výhodnou, patrí predovšetkým prirodzený zmysel pre spravodlivosť a možnosť spoľahnúť sa na správanie sa iných. Systém prirodzenej slobody by mal byť zabezpečený tak, aby sa zákony dodržiavali, a aby ani v situáciách, na ktoré sa priamo nevzťahuje právna regulácia, nebolo prípustné profitovať cestou koristníctva a podvodov. Práve tu by mali zohrať dôležitú úlohu hodnoty a normy každého jednotlivca.³¹

Najslobodnejší ľudia žijú tam, kde najviac rešpektovali a rešpektujú odporúčania klasických ekonómov: obmedzili vplyv vlády, majú čo najmenej regulácií, čo najnižšie dane, legislatívne pravidlá na garanciu vlastníctva a podnikania. Zdôrazňovanie súladu morálnych hodnôt a trhu bolo príznačné pre zástancov klasického liberalizmu, ktorí deklarovali, že sloboda jednotlivca má byť spojená so zodpovednosťou a povinnosťou

³⁰ SMITH, A. 2009. *The Wealth of Nations*. Digireads.com Classic, 2009. 576 s. ISBN 1-4209-3206-3.

³¹ SMITH, A. 2009. *The Wealth of Nations*. Digireads.com Classic, 2009. s. 576. ISBN 1-4209-3206-3.

voči sebe a iným. V tomto duchu sa vyjadroval Hayek, pokračovateľ klasického liberalizmu v dvadsiatom storočí, „žiadna slobodná spoločnosť nemôže dlhodobo prežiť bez pevných morálnych tradícií a spoločenských konvencií.“³²

Obrázok 1 – Rovnováha trhu a kultúry³³

Klasický liberalizmus považuje rovnováhu trhu a kultúry za hlavnú podmienku dlhodobo úspešne a slobodne fungujúcej spoločnosti. Medzi základné hodnotové postuláty úspešnej spoločnosti podľa liberalizmu patrí individualizmus, sloboda, rozum, rovnosť, tolerancia, konsenzus a konštitucionalizmus. V individualizme sa odráža viera v zásadný význam ľudského individua, ktoré je dôležitejšie ako akákoľvek sociálna skupina. Za úlohu si kladie vybudovať spoločnosť, v ktorej sa všetci jednotlivci môžu rozvíjať. Individuálna sloboda je ústrednou hodnotou. Sloboda jedného nemôže ohrozovať slobodu iných. Štruktúra sveta je podľa nich logická a ľudský rozum a kritické skúmanie ju môžu odhaliť. Nepresadzujú sociálnu rovnosť, ide tu skôr o rovnosť príležitostí. Zastávajú princíp meritokracie. Pluralizmus v podobe kultúrnej a politickej rozmanitosti je zárukou slobody jednotlivca. Autorita vždy vychádza zdola a jej základom je vždy legitimita. Vláda a štát sú vnímané ako záruky poriadku a stability v spoločnosti.³⁴

³² GONDA, P. 2005. *Klasický ekonomický liberalizmus ako spojenec konzervatizmu*. 2005-11-12. Dostupné na internete: www.konzervatizmus.sk

³³ Tamtiež.

³⁴ Tamtiež.

1.1.6 Prístupy teoretikov k vzťahu kultúry a ekonómie

Moderní neoklasickí ekonómovia podceňujú význam kultúry pre rozvoj. Jednoducho predpokladajú, že ľudské bytosti sú racionálni jednotlivci maximalizujúci úžitok, a že toto maximalizujúce správanie sa zostáva v podstate nemenné v rôznych spoločnostiach. Proces rastu vytvorený v neoklasickej ekonomickej analýze je interpretovaný len na základe ekonomických premenných. Prehliadanie kultúry pri vysvetľovaní ekonomickej výkonnosti jednoducho odráža neoklasický výklad rozvoja, ktorý tvrdí, že príčiny aj výsledky rastu sú dosahované pomocou ekonomických premenných, ako sú produktivita, technológia, zmeny v priemysle, úrovne investícií a kapitálové toky.³⁵

Mnohí antropológovia a bádatelia v spoločenských vedách súhlasia s kultúrnym relativizmom, ktorý posilňuje predpoklad neoklasických ekonómov, že modely ľudského správania sa sú rovnaké aj v rozdielnych ekonomických systémoch.³⁶ V protiklade k názoru kultúrnych relativistov David Landes, autor publikácie „Bohatstvo a bieda národov“ tvrdil, že „niektoré kultúry sú toxické, lebo postihujú ľudí, ktorí sa ich držia.“³⁷ Bývalý ekonóm Svetovej banky William Easterly, autor knihy „Bremeno bieleho muža“, vo svojej obhajobe kultúrneho relativizmu napísal: „*Ludia sú všade rovnakí a vždy reagujú na správne ekonomické príležitosti a stimuly.*“³⁸ Ako by Easterly vysvetlil skutočnosť, že predpisy Washingtonského konsenzu, ako sú dodržiavanie fiškálnej disciplíny, liberalizácia obchodu, otvorenie sa zahraničným investíciám a privatizácia, fungovali dobre v Indii, no nefungovali v Latinskej Amerike? Prečo je ekonomika Južnej Kórey pätnásťkrát väčšia ako ekonomika Ghany, keď pred menej ako 40 rokmi boli porovnateľne veľké? Kultúrne faktory možno neposkytujú úplné vysvetlenie, ale určite sú významné. Alan Greenspan po zrútení ruskej ekonomiky

³⁵ THORSBY, D. 2001. *Economics and Culture*. Cambridge University Press, 2001. 194 s. ISBN 0-512-58639-9.

³⁶ FISH, S. 1996. *Reclaiming Truth: Contribution to a Critique of Cultural Relativism*. USA : Duke University Press, 1996. 254 s. ISBN 0-8223-1872-5.

³⁷ GINSBURGH, V. A. 2004. *Economics of Art and Culture, Volume 260. Contributions to Economic Analysis*. USA : Elsevier Science, 2004. 30. s. ISBN 0-444-50995-6.

³⁸ EASTERLY, W. 2007. *The White Man's Burden*. Oxford University Press, 2007. 54. s. ISBN 0-199-22611-5.

koncom deväťdesiatych rokov správne povedal: „Vždy som si myslel, že kapitalizmus je ekonomický systém. Ale to nie je vôbec pravda. Je to kultúra.“³⁹

Najobsažnejšie vyhlásenie týkajúce sa vzájomného prepojenia kultúry a hospodárskeho rozvoja pochádza od Davida Landesa: „Max Weber mal pravdu. Ak sa máme niečo naučiť z histórie hospodárskeho rozvoja, tak potom to, že kultúra znamená takmer zásadný rozdiel.“⁴⁰ Japonský ekonóm Yoshihara Kunio rozpracoval Landesovu tému a napísal: „Jeden z dôvodov, prečo sa Japonsko rozvíjalo, je skutočnosť, že malo kultúru vhodnú pre rozvoj. Japonci prikladali význam dosahovaniu materiálnych cieľov, tvrdej práci, úsporám pre budúcnosť, investíciám do vzdelania a spoločným hodnotám.“⁴¹

Aj kultúrny skeptik Jeffrey Sachs uznáva vplyv kultúry vo svojej knihe „Koniec chudoby“, „Aj keď sa vlády v súčasnosti snažia, aby ich krajiny dosiahli pokrok, kultúrne prostredie môže byť prekážkou rozvoja.“⁴² Taliansky ekonóm Guido Tabellini⁴³ porovnal ekonomickú výkonnosť európskych regiónov na základe údajov z celosvetového prieskumu hodnôt, týkajúcich sa dôvery, kontroly nad vlastným osudom a úcty k iným (všetky tri sú v korelácii s ekonomickým rozvojom). Dospel k záveru, že tieto kultúrne črty sú v silnej korelácii nielen s hospodárskym rozvojom európskych regiónov, ale aj s hospodárskym rozvojom a inštitucionálnymi výsledkami širokej vzorky krajín. Z jeho analýzy preto vyplýva, že formálne inštitúcie nemajú prednosť pred kultúrou.

Klasickým príkladom štúdií o kultúre a ekonomickom vývoji je „Protestantská etika a duch kapitalizmu“ od Maxa Webera⁴⁴. Východiskom Weberovej analýzy spoločensko-ekonomického života je pojem sociálneho konania. Weber považuje sociálne konanie za základný prvok spoločensko-ekonomickej skutočnosti, vďaka nemu fungujú všetky

³⁹ RAND, A. a kol. 1986. *Capitalism: The Unknown Ideal*. New York : Penguin Group, 1986. 51. s. ISBN 0-451-14795-2.

⁴⁰ HARRISON, L. E., HUNTINGTON, S. P. 2000. *Culture Matters*. USA : Basic Books, 2000. 2. s. ISBN 0-465-03176-5.

⁴¹ YOSHIHARA, K. 1995. *Japanese Economic Development*. USA : Oxford University Press, 1995. 47. s. ISBN 9-676-53052-3.

⁴² SACHS, D. J. 2006. *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*. USA : The Penguin Press, 2006. 56. s. ISBN 1-59420-045-9.

⁴³ TABELLINI, G., PERSSON, P. 2003. *The Economic Effects of Constitutions*. USA : Massachusetts Institute of Technology, 2003. 301 s. ISBN 0-262-16219-9.

⁴⁴ WEBER, M. 2002. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York : Penguin Classics, 2002. 464 s. ISBN 0-140-43921-8.

sociálne útvary ako štát alebo kapitalizmus. Ľudské konanie je síce subjektívne, ale nie je nezmyselné. Vždy je zamerané na nejaký cieľ a vždy je spojené s nejakým zmyslom. Proces racionalizácie ľudského myslenia vedie k zmene svetonázoru človeka, k zmene jeho orientácie vo svete. Pojmom racionalizácia rozumie proces stupňujúcej sa racionality myslenia a konania, ktorý vedie k oslobodeniu myslenia od mytologicko-metafyzického obrazu sveta. V oblasti práva viedla racionalizácia k tomu, že pôvodné vynášanie rozsudkov starešinom rodu bolo nahradené kodifikáciou a justíciou. V oblasti politiky viedla racionalizácia od kráľov a panovníkov, ktorí mali charizmu k vláde striktné vymedzenej právnymi pravidlami. Oblasťou, v ktorej racionalizácia zohrala najrozhodujúcejšiu úlohu, je podľa Webera ekonomika. Vrcholom tohto procesu je moderný kapitalizmus.

Weber chápe proces racionalizácie nielen ako proces, ktorý mení myslenie, ale premieta sa i do konania človeka, mení jeho prístup a vzťah k veciam, k svetu, k voľbe cieľov jeho konania. Racionalizácia oslobodzuje od tradičných stereotypov, ktoré sú nahrádzané vedou a technikou. Tento proces oslobodzovania je možno chápať ako proces utvárania racionality. Weber vymedzuje dva typy racionalizácie, ktoré reprezentujú dva typy konania: účelovo racionálne konanie a hodnotovo racionálne konanie. Prvý typ je charakteristický orientáciou na cieľ a prostriedky jeho úspešného dosiahnutia. Konanie zamerané na cieľ a úspech kalkuluje s možnými vedľajšími následkami a na základe toho zvažuje prostriedky s ohľadom na účely a na vedľajšie následky. Druhý typ, hodnotovo-racionálne konanie je motivované vierou v náboženské alebo osobné hodnoty. Takéto konanie je vedené len presvedčením o nevyhnutnosti splniť určitú povinnosť, je to konanie bez zohľadňovania vedľajších následkov. V skutočnosti však sociálne konanie nie je nikdy čistým prejavom len jedného typu racionality, vždy je ich kombináciou.

Racionalizáciu náboženstva opisuje ako nahradenie magickej procedúry hodnotovo racionálnym vzťahom človeka k bohu. Tento proces vrcholil podľa neho v protestantskej etike. Na základe rozdielnej miery racionalizácie, rozdielneho stupňa systematizácie a teoretického vyjadrenia názorov zdôvodňuje odlišnosti jednotlivých náboženských systémov. Pýta sa, či príslušnosť k určitému náboženstvu je následkom alebo príčinou ekonomických javov. Snaží sa vysvetliť, prečo mali protestanti mnoho

väčší podiel na tvorbe kapitalizmu než katolíci. Príbuznosť protestantizmu kalvínskeho typu s modernou kapitalistickou kultúrou nevidí v jeho materialistických či antiasketických prejavoch, ale v jeho náboženských črtách, v jeho puritánskej zbožnosti. Protestantská etika založená na prísnej mravnej povinnosti predstavuje podľa neho nový ekonomický étos, ktorý označuje duchom kapitalizmu. Úsilie kalvínskych podnikateľov dosahovať hmotný úspech bolo pôvodne motivované zámerom slúžiť bohu. Veriaci, aby dokázali sebe i ostatným, že sú predurčení k spáse sa obrátili k podnikaniu. Tento nový vzťah medzi náboženskou vierou a svetským konaním viedol k tomu, že úsilie o zisk prestalo byť pokúšením a hriechom a stávalo sa službou vyššej povinnosti, ku ktorej bol človek povolaný.

Weber ukazuje, že náboženské zásady majú formu svojráznej etiky, ktorej porušenie je hodnotené ako zanedbávanie povinnosti. Skutočný kapitalista nie je špekulant alebo márnotrtník. Podnikateľ vo svojej činnosti videl zmysel a cieľ jestvovania, zarábanie peňazí sa stalo nie prostriedkom k životu, ale náboženskou povinnosťou. Tá ich pobáda k neustálej práci, k strohému spôsobu života a k bolestnej sebakontrolu. Weber je presvedčený o tom, že práve takto pojatá povinnosť povolania tvorí jadro kapitalistickej kultúry.

Ďalšia práca nemeckého sociológa o kultúre a hospodárskom rozvoji „Konfucionizmus a Taoizmus” hľadá odpoveď na otázku, prečo kapitalizmus vznikol na protestantskom Západe a nie v iných spoločnostiach. Weber v nej tvrdí, že konfucionizmus vytvoril prostredie nepriateľské voči kapitalistickému rozvoju. Aj keď to bol racionálny etický systém, zdôrazňoval pokrvnú príbuznosť ako primárny zdroj spoločenskej príbuznosti a tým podporoval ekonomicky neefektívny nepotizmus.⁴⁵

V chápaní Davida Landesa⁴⁶ súvisí ekonomický úspech spoločnosti s morálnymi a hodnotovými imperatívmi danej krajiny. Podľa neho krajiny, ktoré historicky víťazili na ekonomickom poli, verili v účinnosť trhovej súťaže, vo vysokú pracovnú morálku, v zabezpečenie podmienok na rozvoj súkromného vlastníctva a mali aj vôľu zbohatnúť

⁴⁵ WEBER, M. a kol. 1984. *Confucianism and Taoism*. London : London School of Economics and Political Science, 1984. s. 82. ISBN 0-853-28088-6.

⁴⁶ LANDES, D. 1998. *The Wealth and Property of Nations: Why Some Are So Rich and Some Are So Poor?* New York : Norton, 1998. s. 658. ISBN 0-393-31888-5.

a nebáli sa riskovať. Dospieva k názoru, že ak nás história ekonomického rozvoja niečomu učí, tak tomu, že kľúčové faktory sú kultúrne. Stačí pozorovať krajiny, ktoré zbohatli vďaka historickej náhode, ale po čase stratili túto výnimočnosť. Španielsko je typickým príkladom. Po objavení Ameriky bolo jednou z najbohatších európskych krajín. Ich domáca produkcia postupne upadala, lebo životný štýl, ktorý nepodporoval pracovitosť, ale zbytočný prepych, si cenili nadovšetko. Neskôr preniesli túto neschopnosť a ekonomické zaostávanie aj do južnej Ameriky. David Landes sa nás snaží presvedčiť, že bohaté krajiny sa stávajú periférnymi vďaka sebe a svojej politike, a nie vďaka tomu, že ich iné krajiny brzdia v rozvoji. Inými slovami, nie sú to prírodné podmienky, a ani pôsobenie iných krajín, práve naopak, sú to vždy vlastné formálne a neformálne inštitúcie, ktoré sú základom ekonomického úspechu.

Americký sociológ Rodney Stark vo svojej knihe „Víťazstvo rozumu“ cituje čínskych vedcov: *„Jednou z vecí, ktorou sme sa zaoberali, bola prednosť Západu pred ostatným svetom. Skúmali sme všetko, čo sme mohli z historického, politického, ekonomického a kultúrneho hľadiska. Na začiatku sme si mysleli, že ste mali silnejšie zbrane ako my. Potom sme si mysleli, že ste mali najlepší politický systém. Neskôr sme sa zamerali na váš ekonomický systém. Ale za posledných dvadsať rokov sme zistili, že podstatou vašej kultúry je vaše náboženstvo: kresťanstvo. To je dôvod prečo je Západ taký silný. Morálna základňa kresťanského sociálneho a kultúrneho života bola tým, čo umožnilo vzostup kapitalizmu a následný úspešný prechod na demokratický systém.“*⁴⁷ Podľa Starka protestantská viera dala svetu štyri civilizačné dary: vieru v rozum, vieru v technológiu a v organizačné inovácie, vieru v užívaní rozumu a slobody v politike a pri budovaní štátu a vieru v aplikáciu rozumu v podnikaní.

Začiatkom deväťdesiatych rokov Samuel P. Huntington⁴⁸ analyzoval ekonomické údaje o Ghane a Južnej Kórey zo začiatku šesťdesiatych rokov a bol prekvapený podobnosťou týchto dvoch ekonomík. Tieto dve krajiny mali približne rovnakú úroveň HNP na obyvateľa, primárnych produktov, výroby a služieb. Dostávali porovnateľnú ekonomickú pomoc. O tridsať rokov neskôr sa stala Južná Kórea priemyselným obrom

⁴⁷ STARK, R. 2006. *The Victory of Reason: How Christianity Led to Freedom, Capitalism and Western Success*. New York : Random House, 2006. 1. s. ISBN 0-812-97233-3.

⁴⁸ HARRISON, L. E., HUNTINGTON, S. P. 2000. *Culture Matters*. USA : Basic Books, 2000. 384 s. ISBN 0-465-03176-5.

so štrnástou najväčšou ekonomikou na svete. Zmenila sa na krajinu konsolidovaných demokratických inštitúcií, nadnárodných spoločností, významného vývozcu automobilov, elektroniky a iných vyspelých výrobkov. V Ghane, ktorej HNP na obyvateľa tvoril približne jednu päťnástinu HNP Južnej Kórey, tieto zmeny nenastali. Ako možno vysvetliť tento obrovský rozdiel vo vývoji? Určite v ňom zohralo úlohu veľa faktorov, ale podľa Samuela P. Huntingtona kľúč k vysvetleniu poskytla kultúra. Juhokórejčania si cenili šetrnosť, investície, tvrdú prácu, vzdelanie, organizáciu a disciplínu. Ghančania mali iné hodnoty.

V osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch došlo k oživeniu kultúrnych interpretácií hospodárskeho rozvoja. Bádatelia v spoločenských vedách sa začali postupne obracať ku kultúrnym faktorom pri vysvetľovaní modernizácie, politickej demokratizácie, vojenskej stratégie, prispôbení a antagonizmov medzi krajinami. Prvým, najkontroverzejším príspevkom k tomuto oživeniu bola práca „Zaostalosť je stav mysle – latinskoamerický prípad“, ktorú napísal Lawrence Harrison⁴⁹ v roku 1985. Harrisonova kniha demonštruje, že vo väčšine latinskoamerických krajín bola hlavnou prekážkou rozvoja kultúra.

Robert Putnam⁵⁰ v práci „Fungovanie demokracie“ konštatuje, že decentralizácia verejnej politiky a vládnutia v Taliansku zvýšila stupeň dôvery a modernizácie. Edward Banfield⁵¹ vo svojej práci „Morálny základ zaostalej spoločnosti“ tvrdí, že chudoba v južnom Taliansku je dôsledkom nedôvery v možnosť vytvorenia spoločenstiev mimo najbližšej rodiny.

Druhý príspevok k oživeniu záujmu o kultúru a hospodársky rozvoj vzišiel zo samotnej ekonómie, so vznikom „novej inštitucionálnej ekonómie“, ktorý bol spojený s ekonomickým historikom Douglassom Northom. Nová inštitucionálna ekonómia upúšťa od štandardných neoklasických predpokladov, že jednotlivci majú úplné informácie a neobmedzenú racionalitu a že ich transakcie nie sú spojené so žiadnymi nákladmi a sú uskutočňované okamžite. Predpokladá, že jednotlivci majú neúplné

⁴⁹ HARRISON, L. E. 2000. *Underdevelopment Is a State of Mind – The Latin American Case*. Madison Books, 2000. 232 s. ISBN 1-568-33147-8.

⁵⁰ PUTNAM, R. a kol. 1992. *Making Democracy Work*. United Kingdom : Princeton University Press, 1992. s. 249. ISBN 0-691-03738-8.

⁵¹ BANFIELD, E. 1967. *The Moral Basis of a Backward Society*. USA : The Free Press, 1967. s. 187. ISBN 0-02-901510-3.

informácie a obmedzenú mentálnu schopnosť a že čelia neistote v dôsledku nepredvídaných udalostí a výsledkov, a preto im vznikajú transakčné náklady v súvislosti so získavaním informácií. Aby znížili riziko a transakčné náklady, jednotlivci vytvárajú formálne inštitúcie (ústavy, zákony, zmluvy a predpisy) a neformálne inštitúcie (normy správania, presvedčenia, hodnoty a modely správania). Ľudia sa snažia znížiť neistotu tak, že sa vzdelávajú. Celkové vzdelávanie spoločnosti, ktoré je súčasťou kultúry, určuje výkonnosť spoločnosti a charakter tohto procesu.⁵²

Inštitucionalisti sa snažia pochopiť ekonomické zmeny prostredníctvom pochopenia ľudských stimulov, zámerov, presvedčení, noriem a pravidiel, ktoré vytvárajú pri dosahovaní svojich cieľov. Podľa Douglassa Northa inštitúcie „*tvoria motivačnú štruktúru spoločnosti.*“⁵³ Inštitúcie definuje ako „*obmedzenia vymyslené človekom, ktoré tvoria štruktúru politickej a sociálnej interakcie. Zahrňajú formálne obmedzenia (pravidlá, zákony, ústavy), neformálne obmedzenia (normy správania, dohody a kódexy správania alebo morálne hodnoty, ktoré si ľudia sami ukladajú) a transakčné náklady na vynucovanie ich dodržiavania.*“⁵⁴ North považuje kultúru za veľmi praktický spôsob života, ktorý reaguje na zmeny, mobilizuje jednotlivcov a mení ich na spoločenstvo ľudí so spoločnými hodnotami a normami.

North vysvetlil, že formálne pravidlá musia byť pevne zakotvené v neformálnych pravidlách, ktoré im dodávajú legitimitu fungovania. Ani politik s dobrými úmyslami nemôže priamo ovplyvniť celkovú kvalitu inštitúcií. Môže len zmeniť formálny inštitucionálny rámec a prideliť zdroje na vynucovanie tohto rámca. Nemôže ovplyvniť spôsob, akým sa neformálne inštitúcie budú vyvíjať s plynutím času. Tento názor zodpovedá Northovmu postrehu, že „*vytvorenie noriem správania, ktoré budú podporovať a zabezpečovať legitímnosť nových formálnych pravidiel, je zdĺhavý a postupný proces; charakteristika výkonnosti ekonomík, ktoré prijímajú formálne pravidlá*

⁵² NORTH, D. 2009. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 25. s. ISBN 978-0-521-39734-6.

⁵³ NORTH, D. 2009. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 25. s. ISBN 978-0-521-39734-6.

⁵⁴ NORTH, D. 2009. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 3. s. ISBN 978-0-521-39734-6.

inej ekonomiky, sa bude veľmi odlišovať od charakteristiky výkonnosti prvej ekonomiky z dôvodu používania iných neformálnych noriem.”⁵⁵

Prenos formálnych politických a ekonomických pravidiel úspešných západných ekonomík do ekonomík tretieho sveta a východoeurópskych ekonomík nie je dostatočnou podmienkou dobrej ekonomickej výkonnosti. Inštitucionálne reformy sa obvykle týkajú formálnych inštitúcií, ktoré môžu byť zmenené okamžite. Neformálne inštitúcie, ako presvedčenia a normy, ktoré slúžia na legitimizáciu formálnych pravidiel, sa menia len postupne. Ak sa krajina rozhodne prijať formálne pravidlá inej krajiny, charakteristika jej výkonnosti bude veľmi odlišná od charakteristiky výkonnosti pôvodnej krajiny v prípade, že jej neformálne pravidlá zostanú odlišné.

Vzťah medzi formálnymi a neformálnymi inštitúciami je znázornený na všeobecnom modeli (Obrázok 2). Formálne a neformálne inštitúcie sú uvedené v rámečkoch, formálne na pravej strane a neformálne na ľavej, pričom šípky označujú ich vzájomné funkčné vzťahy. Vonkajšie vplyvy (preferencie, technológie, história, ideológia, vedenie) sú zobrazené v hornej a dolnej časti obrázka. Morálne alebo mravné normy sú ovplyvnené ideológiou a vedením, ako aj historickou dohodou. Tieto morálne normy vedú k vzniku občianskej spoločnosti. Fungujúca občianska spoločnosť zase posilňuje morálne predispozície jednotlivcov a vytvára dôveru medzi ekonomickými aktérmi, čím uľahčuje ekonomickú výmenu na základe úplných informácií.

⁵⁵ NORTH, D. 2009. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 36. s. ISBN 978-0-521-39734-6.

Formálne inštitúcie a špecifická forma vládnutia sú znázornené na pravej strane obrázka. Forma vládnutia je čiastočne výsledkom pôsobenia vonkajších faktorov, ale je ovplyvnená existujúcim súborom morálnych noriem. Je nepravdepodobné, že spoločnosť, ktorá si váži česť, solidaritu a skromnosť, skončí s nečestnou, predátorskou a plytvajúcou vládou, kde podvádzanie nie je trestané, kde prevláda individualizmus a kde je spoločenská prestíž spojená s okázalým vystavovaním bohatstva. Forma vládnutia ovplyvňuje presadzovanie systému zákonov a predpisov, ktoré formálne určujú štruktúru sociálnej interakcie a ekonomickej výmeny. Styčná plocha (rozhranie) medzi vládou a spoločnosťou ukazuje ochotu vlády zúčastniť sa na politickom dialógu, ktorý je významne podmienený existujúcou úrovňou dôvery vo vládne inštitúcie. Existuje silná komplementarita medzi existujúcou úrovňou dôvery alebo sociálneho kapitálu a efektívnosťou vlády. Ak je dôvera vo vládne inštitúcie nízka, aj tlak na verejných činiteľov, aby lepšie spravovali verejné veci, je nízky. Zlé vládnutie zase podkopáva dôveru a vedie k horším hospodárskym výsledkom. V dôsledku toho hodnota sociálneho kapitálu spoločnosti klesá.

Charakter vonkajších šokov ovplyvňuje výber reformných stratégií v rôznych ekonomikách. Typológia modelov inštitucionálnych zmien naznačuje dve možné reformné stratégie. Prvá stratégia zdôrazňuje význam stability formálneho inštitucionálneho rámca a podporuje postupné zmeny zákonov a predpisov. Formálny inštitucionálny rámec je reformovaný v súlade so zmenami neformálnych inštitúcií. V prípade veľkých vonkajších šokov neefektívnosť vyplývajúca z pomalého prispôbovania súboru formálnych pravidiel však môže prevážiť nad nákladmi na „trenie“ s pomalšie sa meniacim súborom neformálnych inštitúcií. Inštitucionálna stabilita, ktorá je cieľom tejto stratégie, by mohla byť ohrozená zvnútra, pretože dodržiavanie formálnych pravidiel sa stáva nákladným a snahy o zmenu zákona rastú.

Druhá stratégia, diametrálne odlišná od prvej, podporuje úplnú zmenu formálneho inštitucionálneho rámca tak, aby vyhovoval základným požiadavkám nového ekonomického systému. Táto stratégia stavia na tom, že náklady na vynucovanie dodržiavania nových pravidiel budú nejaký čas pomerne vysoké, lebo k nim nie je priradený súbor neformálnych pravidiel. Obe stratégie predpokladajú existenciu efektívnej vlády, ktorá bude schopná zachovať inštitucionálnu stabilitu alebo uskutočniť

rýchlu inštitucionálnu zmenu. Tieto reformné stratégie súčasne predpokladajú, že inštitucionálna zmena prebehne rýchlejšie v spoločnostiach, kde náklady na prispôsobenie sa novým pravidlám sú nižšie, pretože neformálne pravidlá viac prispievajú k adaptívnejšiemu správaniu sa a dynamika skupiny uľahčuje uskutočňovanie potrebnej reformnej politiky.

1.2 Kultúrna typológia ekonomického rozvoja

Mariano Grondona⁵⁷ vyvinul teóriu ekonomického rozvoja, ktorá je zachytená v kultúrnej typológii hodnôt, ktorá porovnáva kultúry priaznivé pre hospodársky rozvoj, t. j. kultúry „naklonené pokroku“, s kultúrami odolnými voči nemu, t. j. s kultúrami „odolnými voči pokroku“. Táto typológia sa zameriava na dve zásadné otázky: po prvé, ako kultúra ovplyvňuje modely správania sa skupín jednotlivcov, a po druhé, ako tieto modely správania ovplyvňujú hospodárske, politické a sociálne výsledky spoločnosti. Tento zoznam kultúrnych hodnôt, porovnávajúcí hodnotový systém priaznivý pre hospodársky rozvoj s hodnotovým systémom odolným voči rozvoju nie je konečný. Výberové kritéria boli založené na identifikácii rozdielov, ktoré sú potrebné na získanie dostatočne jasnej predstavy o protikladných hodnotách, z ktorých sú tieto dva hodnotové systémy odvodené.

V celej histórii bolo náboženstvo najbohatším zdrojom hodnôt. Max Weber v práci „Protestantská etika a duch kapitalizmu“ identifikoval protestantizmus, a najmä jeho vetvu kalvinizmus, ako koreň kapitalizmu. Protestantská (a najmä kalvinistická) etika ovplyvnila veľký počet ľudí k tomu, aby sa zapojili do práce v sekulárnom svete, vytvárali podniky a začali obchodovať a hromadiť bohatstvo na ďalšie investície. Protestantská etika bola hybnou silou neplánovanej a nekoordinovanej masovej akcie, ktorá ovplyvnila rozvoj kapitalizmu.⁵⁸

⁵⁷ HARRISON, L. E., HUNTINGTON, S. P. 2000. *Culture Matters*. USA : Basic Books, 2000. s. 384. ISBN 0-465-03176-5.

⁵⁸ WEBER, M. 2002. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York : Penguin Classics, 2002. 464 s. ISBN 0-140-43921-8.

Náboženstvo, alebo v prípade konfuciánskych krajín etický kódex, boli hlavným zdrojom hodnôt, ako sú ľudskosť, lojalnosť, úcta k rodičom a spoločenská harmónia. Vplyv náboženských hodnôt môžeme pozorovať v knihe „Demokracia v Amerike”, kde Alexis de Tocqueville konštatuje, *„Britskí usadlíci priniesli do Nového sveta určitú formu kresťanstva, ktorú môžeme charakterizovať ako demokratické a republikánske náboženstvo. To podstatne prispelo k vzniku republiky a demokracie vo verejných záležitostiach, pričom politika a náboženstvo už na začiatku uzatvorili spojenectvo, ktoré nebolo nikdy zrušené.”*⁵⁹

Ak náboženstvo živí iracionalitu, bráni hromadeniu hmotných statkov a zameriava sa na „onen svet”, jeho stúpenci pravdepodobne nebudú priaznivo naklonení hospodárskemu rozvoju. Pravdepodobne budú mať sklon k pasivite a rezignácii a budú žiť v spoločnosti, v ktorej prevláda autoritársky režim a nespravodlivosť. Liberálny moslimský učenec Bassam Tibi tvrdí, že rané storočia islamu vyjadrovali *„hlbokú oddanosť racionalizmu a úspechu, ako aj svetským záležitostiam”*⁶⁰, no súčasne prezrádza, že *„tento duch medzi súčasnými moslimami už vymizol.”*⁶¹

V spoločnostiach odolných voči rozvoju spočíva hlavné bohatstvo v pôde a vo všetkom, čo pochádza z pôdy. V kultúrach naklonených pokroku hlavné bohatstvo spočíva v sľubných procesoch inovácie. Filozofia nulovej sumy (ak jeden získa, druhý stratí) odrádza od tvorby bohatstva a je typická pre poľnohospodárske spoločnosti, v ktorých roľníci považujú svoje sociálne, ekonomické a prírodné prostredie za prostredie, kde všetky veci, po ktorých túžia, ako sú pôda, bohatstvo, zdravie, uznanie, úcta, postavenie a moc, existujú v obmedzených množstvách.

Spoločnosť, ktorá nerešpektuje informácie a poznatky, je v obrovskej nevýhode nielen pri dosahovaní produktivity, konkurencieschopnosti a hospodárskeho rozvoja, ale aj pri budovaní demokratických inštitúcií. Toto konštatovanie nám pripomína slová Bernarda Lewisa: *„Keď si ľudia uvedomia, že sa im nedarí, môžu si položiť dve otázky:*

⁵⁹ TOCQUEVILLE, A. 2003. *Democracy in America*. London : Penguin Books, 2003. 336. s. ISBN 0-140-44760-1.

⁶⁰ TIBI, B. 2009. *Islam's Predicament with Modernity. Religious Reform and Cultural Change*. New York : Routledge, 2009. 298. s. ISBN 0-203-88155-9.

⁶¹ Tamtiež.

Čo sme urobili zle? a Kto nám to urobil?”⁶² Druhá otázka vedie ku konšpiračným teóriám a paranoji, zatiaľ čo prvá otázka vedie k ďalšej úvahe: „*Ako to napravíme?*“⁶³ Ekonomický historik David Landes⁶⁴ konštatuje, že v druhej polovici dvadsiateho storočia si Latinská Amerika vybrala konšpiračné teórie a paranoju. V druhej polovici devätnásteho storočia si Japonsko položilo otázku, ako veci napraviť.

Kultúry naklonené pokroku vychovávajú jednotlivcov, ktorí sú inovátormi. Vzdelávanie je hlavný nástroj, ktorý pomáha jednotlivcom objaviť pravdu. Protestantizmus a judaizmus podporovali vzdelávanie pomocou čítania biblie. Konfucionizmus kládol učenie na najvyššiu priečku rebríčka vedúce k prestíži, čoho dôkazom sú mandarínski učitelia, ktorí mali obrovský vplyv v cisárskej Číne. V hodnotových systémoch odolných voči rozvoju je vzdelávanie proces, ktorý prenáša dogmy a vytvára konformistov a nasledovníkov.

Medzi hodnotami a korupciou je veľmi silný vzťah. Korupcia je motivované správanie prameniace zo sociálneho tlaku, ktorého dôsledkom je porušovanie noriem. Krajiny ovládané protestantskými hodnotami sú menej skorumpované. Protestantský náboženský étos vedie k dodržiavaniu pravidiel správania. V protestantských cirkvách sú jednotlivci osobne zodpovední za to, že nespáchajú hriech. V iných kresťanských náboženských vyznaniach, najmä v katolíckej cirkvi, sa väčšmi zdôrazňuje ľudská slabosť a neschopnosť ľudí ubrániť sa hriechu a previneniu. Cirkev má potrebu ľuďom odpúšťať a ochraňovať ich. Protestantský étos povzbudzuje svojich stúpencov v úsilí o dosiahnutie cnosti. Snaží sa ustanoviť cnosť ako inštitúciu a redukovať vplyv nemravných inštitúcií a zvyklostí. V kultúrach, ktoré zdôrazňujú ekonomický úspech ako dôležitý cieľ, a pritom obmedzujú prístup k príležitostiam, sa vyskytuje vyšší stupeň korupcie.

⁶² LEWIS, B. 1997. *The West and the Middle East*. Foreign Affairs, January-February, 1997. 121. s. Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com>

⁶³ LEWIS, B. 1997. *The West and the Middle East*. Foreign Affairs, January-February, 1997. 121. s. Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com>

⁶⁴ LANDES, D. 1998. *The Wealth and Property of Nations: Why Some Are So Rich and Some Are So Poor?* New York : Norton, 1998. s. 658. ISBN 0-393-31888-5.

Kultúry odolné voči pokroku znižujú hodnotu práce, ktorá odráža filozofický prúd siahajúci až k starým Grékom. Podnikateľ a manuálny pracovník boli na najnižšom stupienku prestížneho rebríčka, zatiaľ čo intelektuál, umelec, politik, náboženský vodca a vojenský veliteľ sa tešili najväčšej úcte. Práca bola nedôstojná pre elitu a bola prenechávaná menej prestížnym spoločenským triedam, pričom nižšia prestíž bola spájaná s ekonomickou aktivitou. Podobný prestížny rebríček bol charakteristický pre kresťanstvo až do obdobia reformácie. Ako však poznamenal Max Weber⁶⁵, reformácia, a najmä jej kalvinistická interpretácia, prevrátili stupnicu hodnotenia prestíže a doplnili do nej tvrdú prácu a úspech.

Ekonom Joseph Schumpeter⁶⁶ identifikoval funkciu podnikania ako motor rozvoja a tvrdil, že pre dosiahnutie pokroku nestačí len šetriť a investovať. Do formuly rozvoja musí byť doplnený prvok ľudskej kreativity: *„Funkcia podnikateľov spočíva v reformovaní alebo revolučnej zmene výrobných modelov s pomocou využitia nevyskúšanej technologickej možnosti výroby novej komodity alebo výroby starej komodity novou metódou, alebo prostredníctvom reorganizácie celého priemyslu.“*⁶⁷

Inovácia je koncepčne blízka podnikaniu. Otvorenosť voči inovácii mala veľký význam pre raný úspech islamu, ktorý prevzal múdrosť, poznatky a schopnosti starých Grékov a Peržanov a pre transformáciu Japonska vládou Meiji, ktorá prevzala pokrok dosiahnutý západnými krajinami v oblasti vzdelávania, technológie, organizácie, administratívy a vojenskej vedy. Pokiaľ ide o súčasný islam, Tibi považuje neochotu učiť sa od iných za obrovskú prekážku pokroku islamských krajín ako takých, a arabských krajín obzvlášť.

Potreba súťaženia o bohatstvo a dokonalosť je typická pre spoločnosti priaznivo naklonené rozvoju. Hospodárska súťaž je veľmi dôležitá pre úspech podniku, politika, intelektuála a profesionála. V spoločnostiach odolných voči pokroku spôsobujú negatívne názory na hospodársku súťaž legalizáciu závidi a utopickej rovnosti. Aj keď

⁶⁵ WEBER, M. 2002. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York : Penguin Classics, 2002. 464 s. ISBN 0-140-43921-8.

⁶⁶ MCCRAW, K. T. 2007. *Prophet of Innovation, Joseph Schumpeter and Creative Destruction*. USA : The Belknap Press of Harvard University Press, 2007. 572 s. ISBN 0-674-02423-7.

⁶⁷ MCCRAW, K. T. 2007. *Prophet of Innovation, Joseph Schumpeter and Creative Destruction*. USA : The Belknap Press of Harvard University Press, 2007. 532. s. ISBN 0-674-02423-7.

tieto spoločnosti kritizujú hospodársku súťaž a chvália spoluprácu, spolupráca je v nich menej bežná ako v súťaživých spoločnostiach.

Spoločnosť, ktorá poveruje najschopnejších a najkvalifikovanejších ľudí prácou v súkromnom alebo verejnom sektore je spoločnosť, ktorá dosiahne najlepšie výsledky a najrýchlejší pokrok. V krajinách odolných voči pokroku, kde dôvera a identifikácia s inými jednotlivcami je pomerne nízka, v rozhodovacom procese často dominujú subjektívne faktory, najmä rodinné väzby. Zásluhovosť je obetovaná v prospech protežovania príbuzných, ktoré je tam bežným javom. V spoločnostiach naklonených pokroku sú zásluhy obvykle hlavnou determinantou výberu. Na zásluhy kladie hlavný dôraz konfucionizmus, protestantizmus aj judaizmus.

Sociálny kapitál vstúpil do hlavného lexikónu spoločenských vied a do rozvojového spoločenstva vďaka práci Roberta Putnama⁶⁸ „Fungovanie demokracie” a práci Francisa Fukuyamu⁶⁹ „Dôvera”. James Coleman, ktorý zaviedol tento termín, ho definoval ako „schopnosť ľudí spolupracovať na dosahovaní spoločných cieľoch v skupinách a organizáciách.”⁷⁰ Francis Fukuyama definoval sociálny kapitál ako „súbor neformálnych hodnôt alebo noriem uznávaných členmi skupiny, ktorý im umožňuje navzájom spolupracovať.”⁷¹ Ak členovia skupiny očakávajú, že iní ľudia sa budú správať spoľahlivo a čestne, potom si budú navzájom dôverovať. Dôvera zvyšuje efektívnosť fungovania skupiny. Uznávanie spoločných hodnôt a noriem samo o sebe nevytvára sociálny kapitál, pretože hodnoty môžu byť nesprávne. Normy, ktoré vytvárajú sociálny kapitál, musia zahŕňať najmä cnosti ako sú pravdivosť, plnenie záväzkov a reciprocita. Tieto normy sa prekrývajú s puritanskými hodnotami, ktoré Max Weber považoval za veľmi dôležité pre rozvoj západného kapitalizmu. Všetky spoločnosti majú určitú zásobu sociálneho kapitálu. Skutočné rozdiely medzi nimi sa týkajú „polomeru dôvery”. Ide o tzv. kooperatívne normy, ako sú česťnosť a reciprocita, ktoré uznávajú menšie skupiny osôb, no nie spolu s inými ľuďmi v tej istej spoločnosti.

⁶⁸ PUTNAM, R. a kol. 1992. *Making Democracy Work*. United Kingdom : Princeton University Press, 1992. 249 s. ISBN 0-691-03738-8.

⁶⁹ FUKUYAMA, F. 1995. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York : Free Press Paperbacks Books, 1995. 355 s. ISBN 0-684-82525-2.

⁷⁰ COLEMAN, J. 1994. *Foundation of Social Theory*. USA : First Harvard University Press. 304 s. ISBN 0-674-31225-2.

⁷¹ FUKUYAMA, F. 1995. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York : Free Press Paperbacks Books, 1995. 55. s. ISBN 0-684-82525-2.

Rodiny sú zjavne dôležitým zdrojom sociálneho kapitálu všade na svete., ale pevnosť rodinných pút je v jednotlivých spoločnostiach rozdielna. Často existuje obrátený vzťah medzi putami dôvery a reciprocitou v rámci rodiny a mimo nej. V Číne a Latinskej Amerike sú rodiny silné a súdržné, no je tam ťažké dôverovať cudzincom a úroveň čestnosti a spolupráce vo verejnom živote je oveľa nižšia. Výsledkom je protežovanie príbuzných a všadeprítomná verejná korupcia. Podľa Webera význam protestantskej reformácie nespočíval v skutočnosti, že podporoval čestnosť, reciprocitu a šetrnosť medzi jednotlivými podnikateľmi, ale najmä v skutočnosti, že tieto cnosti boli prvý raz praktizované mimo rodiny.

Sociálny kapitál nie je vzácny poklad dedený z generácie na generáciu, ktorý, ak sa raz stratí, už nemožno nikdy získať späť. Vzniká spontánne. Bol vytvorený v tradičných spoločnostiach a vytvárajú ho jednotlivci a skupiny v modernej kapitalistickej spoločnosti. Systematické skúmanie možnosti spontánneho a decentralizovaného vzniku sociálneho kapitálu je jedným z najdôležitejších intelektuálnych pokrokov, ktoré boli dosiahnuté koncom dvadsiateho storočia. Bol to Friedrich von Hayek, kto určil program skúmania rozšíreného poriadku ľudskej spolupráce, *„to znamená súboru všetkých pravidiel, noriem, hodnôt a kolektívneho správania, ktoré umožňujú jednotlivcom, aby spolupracovali v kapitalistickej spoločnosti.“*⁷²

Individualizmus je charakteristickým znakom pokrokového Západu, zatiaľ čo komunitarianizmus je charakteristickým znakom pokrokovej konfuciánskej Ázie. Otázku individualizmu komplikuje extrémny individualizmus Španielska, ktorý až do druhej polovice dvadsiateho storočia bránil krajine v posilnení demokracie a dosiahnutí spravodlivo rozdelenej prosperity. Dokonalý Španiel nepotrebuje nič a nikoho. Preto Španieli tak veľmi nenávidia všetko nové a inováciu. Prijat' niečo nové z vonkajšieho sveta by pre nich znamenalo poníženie. Pre skutočného Španiela je inovácia osobnou urážkou. Otázku komunitarianizmu zase komplikuje jeho zdôrazňovanie skupiny, čo podkopáva iniciatívu a pocit osobnej zodpovednosti a nevytvára podmienky pre vznik demokratickej politiky.

⁷² HARRISON, L. E., HUNTINGTON, S. P. 2000. *Culture Matters*. USA : Basic Books, 2000. 103. s. ISBN 0-465-03176-5.

Rozsah, v akom privilegované vrstvy preberajú zodpovednosť za blaho nepriviligovaných, súvisí s polomerom identifikácie v spoločnosti. Severské krajiny a Latinská Amerika tvoria v tomto ohľade zaujímavý kontrast. V polovici sedemnásteho storočia existovali na celom území Švédska zlievárne zliatiny. Železo bolo vyrábané v malých spoločnostiach nazývaných „brunk“, kde vznikli určité sociálne a kultúrne vzťahy, charakterizované paternalistickým vzťahom medzi vlastními zlievarňami a pracovníkmi, no aj pocitom sociálnej a ekonomickej zodpovednosti na strane vlastníkov. Nie je ťažké pochopiť, že práve vďaka tomuto paternalizmu a pocitu zodpovednosti, čiastočne podporovanému luteránskou doktrínou, sa zo Švédska stal súčasný vyspelý sociálny štát. Je to v protiklade so zotročovaním Indiánov a černochoch v celej Latinskej Amerike počas rovnakého obdobia a s egocentrickým, povýšeneckým správaním väčšiny latinskoamerických elít v nasledujúcich storočiach.

V žiadnej z vyspelých demokracií náboženstvo nehrá významnú úlohu v občianskej sfére. To platí najmä pre Západnú Európu, kde spojenie medzi cirkvou a štátom bolo dávno prerušené a kde religiozita významne klesla. Do veľkej miery to platí aj pre oveľa viac nábožensky založené Spojené štáty. Oddelenie cirkvi od štátu podstatne bráni zasahovaniu náboženských inštitúcií do politického procesu.

Tabuľka 1 poskytuje stručný prehľad Grondonovej typológie 25 hodnôt, ktoré ilustrujú polarizované hodnoty kultúr naklonených a odolných voči pokroku. Týchto 25 faktorov je rozdelených do štyroch skupín: pohľad na svet, hodnoty a cnosti, ekonomické správanie a sociálne správanie.

Faktor	Kultúry naklonené pokroku	Kultúry odolné voči pokroku
Pohľad na svet		
1. Náboženstvo	Racionalita, úspech, pragmatizmus, hromadenie materiálnych statkov	Iracionalita, utopizmus, odmietanie hromadenie hmotných statkov
2. Osud	Osud človeka možno ovplyvniť	Fatalizmus, rezignácia, mágia
3. Orientácia v čase	Plánovanie budúcnosti, dochvilnosť, odložená odmena	Zameranie na súčasnosť alebo minulosť
4. Bohatstvo	Ľudská kreativita	Filozofia “nulovej sumy”
5. Poznatky	Fakty, praktickosť, overiteľnosť	Abstraktné, kozmologické, neoveriteľné názory
Hodnoty/cnosti		
1. Etický kódex	Striktné v rámci realistických noriem; živí dôveru	Pružné, utopické normy a správanie, nedôvera
2. Menšie cnosti	Dobre urobená práca, zdvorilosť, dochvilnosť	Menšie cnosti nie sú dôležité, záleží na láske a odvahe
3. Vzdelanie	Neodmysliteľné, bludárske, nesúhlas, kreativita	Nižšia priorita, podporuje závislosť, ortodoxnosť
Ekonomické správanie		
1. Práca/úspech	Žijem, aby som pracoval, práca je cesta k bohatstvu	Pracujem, aby som žil, práca je pre chudobných
2. Šetrnosť	Investície a prosperita	Hrozba rovnosti
3. Podnikanie	Investície a kreativita	Špekulatívne zisky
4. Sklon k riziku	Mierny	Malé, príležitostné dobrodružstvá
5. Súťaž	Vedie k dokonalosti	Agresivita, hrozba rovnosti, privilégium
6. Inovácia	Otvorená, rýchla adaptácia	Podozrivá, pomalá adaptácia
7. Kariérny postup	Zásluhy, úspech	Rodina, protežovanie členov rodiny, konexie

Sociálne správanie		
1. Právne normy/korupcia	Dodržiavanie zákonov, korupcia je stíhaná	Záleží na peniazoch a konexiách, tolerovanie korupcie
2. Polomer identifikácie/dôvera	Väčšia identifikácia so širšou spoločnosťou	Väčšia identifikácia s užším spoločenstvom
3. Sociálny kapitál alebo spoločenstvo	Dôvera a identifikácia vedú k spolupráci, účasti	Nedôvera vedie k nadmernému individualizmu
4. Jednotlivec/skupina	Kladie dôraz na jednotlivca, ale nie prehnane	Kladie dôraz na spoločenstvo
5. Moc, právomoci	Rozdelené: systém vzájomnej kontroly a vyváženia, konsenzus	Centralizované: voľné, často svojvoľné rozhodovanie
6. Úloha elít	Zodpovednosť voči spoločnosti	Túžba po moci a špekulatívnych ziskoch
7. Vzťahy medzi štátom a cirkvou	Sekularizovaná, odlúčenie cirkvi od štátu	Náboženstvo hrá dôležitú úlohu v občianskej sfére

Tabuľka 1 – Kultúrna typológia hodnôt založená na typológii Mariana Grondonu so vstupmi od Lawrencea Harrisona⁷³

⁷³ HARRISON, L. E., HUNTINGTON, S. P. 2000. *Culture Matters*. USA : Basic Books, 2000. 43–55. s. ISBN 0-465-03176-5.

2 Ortodoxné a neortodoxné teórie írskeho ekonomického rozvoja

V ortodoxnej spoločenskovednej literatúre o írskom ekonomickom rozvoji môžeme identifikovať tri hlavné prístupy. Prvý, vychádzajúci z neoklasickej ekonómie a z novej teórie rastu, sa sústreďuje výhradne na ekonomický úspech ako je vysoká produktivita, efektívnosť nákladov, mzdová reštrikcia a obmedzenie verejných výdavkov. V tejto literatúre sa do značnej miery zanedbáva sociálny dopad hospodárskeho rastu, pretože hospodársky rast sa chápe ako cieľ. Vychádza z priaznivých individualistických a praktických domnienok neoklasickej ekonómie a považuje sa za dominantnú, hegemonnú interpretáciu írského úspechu.⁷⁴

Druhé chápanie vychádza z politicko-ekonomických prístupov k írskemu vývoju. Ťažiskom analýzy sú inštitúcie írského štátu, argumentujúc, že úspech krajiny je predovšetkým výsledkom írského modelu ekonomického a sociálneho vládnutia. Pri transformácii Írska zohrali inštitúcie najdôležitejšiu úlohu vďaka splynutiu štátnej stratégie s ekonomickými záujmami. V týchto interpretáciách nehrá kľúčovú úlohu pri sprostredkovaní úspechu trh, ale štát. Zastávajú názor, že Írsko sa ekonomicky transformovalo vďaka politike štátu.⁷⁵

Tretie chápanie vychádza z kritickejších prúdov v rámci sociálnej teórie, najmä z marxizmu, svetových systémových teórií a novej medzinárodnej politickej ekonómie. Tradičná marxistická analýza zdôrazňuje, že írsky ekonomický úspech obohatil nepočetnú privilegovanú vrstvu, pričom väčšina neobstála najlepšie. Teória svetového systému argumentuje, že Írsko dosiahlo ekonomický rozmach na základe svojej závislosti na nadnárodnom kapitáli. Medzinárodná politická ekonómia dáva

⁷⁴ NOLAN, B., O'CONNELL, P. J., WHELAN, C. T. 2000. *Bust to Boom: The Irish Experience of Growth and Inequality*. Dublin : Institute of Public Administration, 2000. 408 s. ISBN 1-902448480.

⁷⁵ O'DONNELL, R. 2000. *Europe: The Irish Experience*. Dublin : Institute of International and European Affairs, 2000. 243 s. ISBN 1-874109-488.

do vzájomného vzťahu ekonomický úspech so sociálnym zlyhaním argumentujúc, že štát uprednostňoval trhové sily na úkor sociálneho blahobytu.⁷⁶

V ortodoxnej spoločenskovednej literatúre o írskom úspechu sa kultúra nespomína. Neortodoxné ekonomické teórie však mapujú úlohu, ktorú zohrala kultúra v ekonomickom vývoji Írska. Jeden z najvplyvnejších ekonomických teoretikov, Fitzgerald, pripisuje kultúre významnú úlohu. Poukazuje na nové sebavedomie, na pozitívny prístup k podnikaniu a na nový školský systém. „*Pravdepodobne najdôležitejším faktorom, ktorý je základom súčasnej írskej ekonomickej renesancie, je kultúrna zmena.*“⁷⁷ Zmena v postojoch a názoroch spôsobila zmenu ekonomiky. Írsko sa nezmenilo preto, že malo novú politiku. Zmenilo sa najmä preto, že si začalo po novom uvedomovať seba, získalo nové sebavedomie, sebadôveru a dosiahlo konsenzus v smerovaní k ekonomickému rastu. Zmeny v pohľade na svet, na hodnoty a cnosti, na vzory správania sa urýchlili bezprecedentný vývoj v írskej spoločnosti. K úspechu nesporne prispel aj dlhodobý priaznivý daňový systém, finančné stimuly, transparentný regulačný systém, režim voľného obchodu, dostupnosť pracovnej sily, vhodný prístup k zahraničným investorom, atraktívna politika a formálne inštitucionálne prostredie.

2.1 Názory na zaostávanie Írska

Mnohé historické záznamy dokladajú írsku históriu v devätnástom storočí. Nechceme opakovať alebo znovu interpretovať tieto záznamy, ale skôr uviesť niektoré z dôvodov ekonomickej a politickej izolácie Írska od zvyšku sveta poukázaním na štyroch veľkých mysliteľov – Adama Smitha, Alexisa de Tocquevilla, Friedricha Engelsa a Karla Marxa. Cieľom je ukázať, ako málo Írsko získalo počas storočia,

⁷⁶ O’HEARN, D. 1998. *Inside the Celtic Tiger: The Irish Economy and the Asian Model*. London : Pluto Press, 1998. 193 s. ISBN 0-7453-1283-7.

⁷⁷ NOLAN, B., O’CONNELL, P. J., WHELAN, C. T. 2000. *Bust to Boom: The Irish Experience of Growth and Inequality*. Dublin : Institute of Public Administration, 2000. 50. s. ISBN 1-902448480.

v priebehu ktorého v Európe prekvital medzinárodný obchod. Tieto záznamy slúžia na zdôraznenie skutočnosti, že Írsko bolo v devätnástom storočí politicky bezmocné na medzinárodnej scéne, muselo znášať nespravodlivé obchodné podmienky a trpelo nedostatkom kapitálu. Chudoba bola veľmi rozšírená, nerovnosť bola veľká a vlastníctvo pôdy bolo hlavným politickým problémom.

Začiatkom devätnásteho storočia bola írsky ekonomika slabá čiastočne z dôvodu mnohých obmedzení, ktoré jej ukladal Londýn. Klasický britský merkantilizmus, ktorý vzišiel z priemyselnej revolúcie, silno podporoval vývoz a súčasne bol nepriateľský voči dovozu a cudzincom. Tvárou v tvár rastúcim tlakom Írska na zrušenie obchodných obmedzení a zúrivej opozícii anglických obchodníkov voči tejto zmene členovia Rady pre obchod požiadali Adama Smitha o stanovisko, či voľný obchod v Írsku bude nevyhnutne znamenať zmenšenie bohatstva Anglicka.

Smithove odpovede sú klasickým príkladom jeho obhajoby voľného obchodu a opakujú mnohé argumenty o voľnom obchode, ktoré sú predmetom širokej diskusie o globalizácii v súčasnom období. List, ktorý Smith napísal lordovi Carlislovi, predsedovi Rady pre obchod, uvádza niektoré obchodné obmedzenia uložené Írsku a uznáva, že motivácia pre tieto prekážky prišla od britských obchodníkov. *„Írsko v súčasnosti nesmie vyvážať sklo do žiadnej krajiny. Vlnu môže vyvážať len do Veľkej Británie. Výrobky z vlny môže vyvážať len z niektorých prístavov v Írsku do niektorých prístavov v Británii. Íri nikdy nemohli úplne zásobovať sklom alebo vlnenými výrobkami ani svoj vlastný trh a nebudú schopní konkurovať na zahraničných trhoch. Íri budú pravdepodobne požadovať len primeranú slobodu vývozu a dovozu.“*⁷⁸

Smith obhajuje princíp voľného obchodu a poukazuje na skutočnosť, že voľný obchod môže zvýšiť úroveň obchodu aj celkového bohatstva, a preto je prospešný pre Britániu aj Írsko. *„Konkurencia írskych výrobkov na britskom trhu by mohla prispieť k rozbitiu monopolu, ktorý je udelený väčšej časti britských obchodníkov. Uplynulo by však veľa času, kým by táto konkurencia dostatočne zosilnela.*

⁷⁸ MOSSNER, E., ROSS, I. 1977. *The Correspondence of Adam Smith*. USA : Oxford University Press, 1977. 242. s. ISBN 0-198-28185-4.

V súčasnosti má Írsko nedostatok uhlia a je zle zásobené drevom, pričom sú tieto dve suroviny potrebné pre rozvoj veľkých výrobných závodov.”⁷⁹

Tvrdil, že Íri si postupne uvedomujú význam obchodu, o čom sa presvedčili Briti v predvečer priemyselnej revolúcie. Požadovali oslobodenie pracovnej sily od pôdy, ku ktorej bola pripútaná. Smith obhajoval názor, že Írsko potrebuje novú filozofiu, ktorá vytvorí úplný spoločenský a morálny poriadok. Podľa Smitha tento poriadok mal korene v individualistickom liberalizme. Jedným z aspektov boli ekonomické princípy, ako je deľba práce. Vysvetlil, že Írsko potrebuje spoločnosť slobodných jednotlivcov, ktorí budú medzi sebou nadväzovať obchodné vzťahy. Z toho vyplýva, že obchod môže vytvoriť civilizovanú spoločnosť.

Po Smithových vyjadreniach týkajúcich sa Írska precestoval Alexis de Tocqueville krajinu v roku 1835. Opisy bezútešnej situácie, ktorú Tocqueville zistil počas svojho cestovania, sú dojímavé. Z jeho písomností o Írsku vyplývajú tri skutočnosti: chudoba ľudu, jeho nenávisť k aristokracii a jeho viera v klérus. Všetky tri skutočnosti jasne vyplývajú z rozprávania o tom, s čím sa Tocqueville stretol pri svojom príchode do Corku: *„Na predmestiach sú špinavé obydlia a obyvatelia žijú v strašných podmienkach. Katolícky biskup žije v malom dome uprostred tejto štvrte. Pastier uprostred svojho stáda.*”⁸⁰ Ďalšie poznámky zdôrazňujú, aký brutálny bol život v tých časoch. *„Koľko utrpenia, päťstoročného útlaku a občianskych nepokojov sa znieslo na hlavu tohto úbohého národa!”*⁸¹ Opisuje dedinu v grófstve Carlow: *„Väčšina obydľí tu vyzerala veľmi úboho. Steny z blata, deravé strechy, jedna miestnosť. Žiaden komín, dym vychádza von cez dvere. Sviňa leží uprostred domu. Obyvateľstvo vyzerá zúbožene.*”⁸² Pripomína, že na rozdiel od susedného Anglicka má krajina málo výrobných prostriedkov: *„V tejto časti Írska neexistuje žiadna výroba ani priemysel,*

⁷⁹ MOSSNER, E., ROSS, I. 1977. *The Correspondence of Adam Smith*. USA : Oxford University Press, 1977. 243. s. ISBN 0-198-28185-4.

⁸⁰ LARKIN, E. 1990. *Alexis de Tocqueville's Journey in Ireland, July-August 1835*. Dublin : Wolfhound Press, 1990. 88. s. ISBN 0-813-20718-5.

⁸¹ LARKIN, E. 1990. *Alexis de Tocqueville's Journey in Ireland, July-August 1835*. Dublin : Wolfhound Press, 1990. 3. s. ISBN 0-813-20718-5.

⁸² LARKIN, E. 1990. *Alexis de Tocqueville's Journey in Ireland, July-August 1835*. Dublin : Wolfhound Press, 1990. 39. s. ISBN 0-813-20718-5.

Ľudia majú len pôdu, z ktorej žijú, a keďže sú zvyknutí vyžiť z toho mála, čo si vedia sami dopestovať, ak človek nemá pôdu, čaká ho v skutočnosti smrť.”⁸³

Tocqueville bol obhajcom demokracie a silných inštitúcií, o ktorých tvrdil, že podporujú rovnosť a bratstvo. Je známy aj tým, že zaviedol slovo „individualizmus”, čo znamená nadmernú sebestačnosť a sledovanie súkromných záujmov za cenu zanedbávania celospoločenských cieľov. Tento fakt pozoroval Tocqueville v praxi v Írsku v devätnástom storočí a veľmi kritizoval írsku aristokraciu za jej sebeckosť, slabé vedenie a pohrdanie obyčajnými ľuďmi.

V Írsku, ktoré navštívil, existoval veľký rozdiel medzi týmito dvoma vrstvami spoločnosti. Nerovnosť bola prevažne výsledkom existujúceho systému vlastníctva a rozdelenia pôdy. Väčšina produktívnej pôdy bola rozdelená na veľké pozemky a každý pozemok vlastnený alebo prenajatý malými farmármi bol zaťažovaný ochromujúcimi daňami a poplatkami. Hlavným, a možno jediným zdrojom bratstva bola cirkev. Väčšina ľudí bola veriacich a uznávala morálne zásady. Kňaz, ktorý zvyčajne žil medzi nimi, bol ich vodcom, duchovne a často aj materiálne. Sloboda bola vzácna. Tocqueville doslova povedal: „*V Írsku neexistuje žiadna spravodlivosť.*”⁸⁴

O dvadsať rokov neskôr nadviazali na Tocquevillovu cestu po Írsku Friedrich Engels s Karlom Marxom. Približne v čase ich návštevy sa vo svete objavovali prvé signály ekonomickej globalizácie. Írsko sa však v tom čase dostávalo z veľkého hladomoru (1845–49). V roku 1850 malo len približne 6 miliónov obyvateľov. Na sociálnu a ekonomickú devastáciu krajiny reagovali Marx a Engels, ktorí s typickým inštinktom poznamenali: „*Íri sa veľakrát rozhodli dosiahnuť niečo veľké a vždy boli zdrvení, politicky aj priemyselne. Írsko bolo zabrzdené vo svojom vývoji anglickou inváziou a odhodené o niekoľko storočí dozadu.*”⁸⁵

⁸³ LARKIN, E. 1990. *Alexis de Tocqueville's Journey in Ireland, July-August 1835*. Dublin : Wolfhound Press, 1990. 55. s. ISBN 0-813-20718-5.

⁸⁴ LARKIN, E. 1990. *Alexis de Tocqueville's Journey in Ireland, July-August 1835*. Dublin : Wolfhound Press, 1990. 21. s. ISBN 0-813-20718-5.

⁸⁵ MARX, K., ENGELS F. 1986. *Ireland and the Irish Question*. Moscow : Progress Publishers, 1986. 62. s. ISBN 9-995-68443-8.

Marx a Engels sa vo svojich prácach zameriavajú na obdobie, ktoré znamenalo začiatok vymanenia sa Írska z biedy a jeho prechod do obdobia modernity. Ich práca pomáha objasniť, prečo sa Írsko nezúčastnilo na prvej vlne globalizácie (1870–1913). Okrem toho, Engels a Marx opisujú Írsko v období po skončení hladomoru ako krajinu izolovanú od pozitívnych vplyvov osvieteneho a modernizujúceho sa sveta, so „železnou rukou okupácie, ktorú vidieť v každom kúte.“⁸⁶

Aj keď v devätnástom storočí prekvital v celej kontinentálnej Európe kapitalizmus, rozvoju v Írsku bránila moc cirkvi, agrárny charakter spoločnosti a vplyv nacionalizmu ako vedúcej politickej sily. Vo vznikajúcej globálnej ekonomike bolo Írsko nútené prispievať lacnou pracovnou silou a kapitálom k budovaniu výrobných kapacít Británie. Bolo len poľnohospodárskym regiónom Anglicka. Aby sa ukončila bieda v Írsku, Smith aj Marx odporúčali samosprávu a nezávislosť od Anglicka v spojení s agrárnou revolúciou. Aby trh dostal voľnú ruku, najprv musela byť odstránená železná ruka okupácie.

2.2 Írska modernita

Historické koncepcie írskej modernity sú prevažne odvodené od európskych verzii alebo metanaratívov. Západoeurópska modernita je tradične pripisovaná protestantskej reformácii, rozvoju nových typov vedomia, disciplíny a podnikania, vzniku kapitalizmu, postupnému zániku feudálneho spôsobu výroby a koncepcii suverénnej a sebareflexívnej ľudskej subjektivity.

Začiatok írskej modernity je obvykle situovaný do obdobia medzi koncom osemnásteho a polovicou devätnásteho storočia, v súvislosti so vzburou Spoločnosti írskej jednoty v roku 1798, Zákomom o únii v roku 1800, katolíckou emancipáciou v roku 1829 a Veľkým hladomorom koncom štyridsiatych rokov devätnásteho storočia. Prechod Írska

⁸⁶ MARX, K., ENGELS F. 1986. *Ireland and the Irish Question*. Moscow : Progress Publishers, 1986. 84. s. ISBN 9-995-68443-8.

od ranej modernity k vyspelejšej modernite je tradične situovaný do širšieho európsko-amerického kontextu. Prispeli k nemu sily, ako je vplyv americkej a francúzskej revolúcie na rozvoj írskoho republikanizmu, dopad britskej priemyselnej revolúcie na ekonomickú podriadenosť a zaostalosť Írska, technologická dominancia anglo-amerického priemyselného sveta s jej gravitačnými vplyvmi na írsku migráciu a diaspóru od devätnásteho storočia a ideologické vojny medzi cirkevnými a svetskými silami.

V írskych podmienkach môžeme snahy o demokratizáciu a občianske zriadenie identifikovať s revolučným a militantným republikanizmom Spoločnosti írskej jednoty, ktorá tvrdila, že životaschopný írsky štát môže vzniknúť len zrušením sektárskych spoločenských štruktúr a mentalít, alebo s konštitucionálnym nacionalizmom, ktorý sa snažil demokratizovať írsku spoločnosť politickou mobilizáciou írskych mas v kampaniach, najprv za katolícku emancipáciu a potom za zrušenie Únie.

Moderné Írsko je typickým príkladom zovšeobecňujúcich západoeurópskych a severoamerických modelov. Členovia Spoločnosti írskej jednoty však neboli len importéri amerického a francúzskeho republikanizmu. Jej členovia odvážne tvrdili: „*Neprinesieme slobodu z Ameriky ani z Francúzska, ale vytvoríme ju sami pomocou materiálov, ktoré poskytnú srdcia Írov u nás doma.*”⁸⁷ V dôsledku toho si našla cestu do Írska univerzálna politická idea – republikanizmus a zapustila v ňom korene. Spoločnosť írskej jednoty sa snažila preformulovať intelektuálne dedičstvo republikanizmu.

Írsky republikanizmus podporovaný Spoločnosťou írskej jednoty znamená systém vládnutia, ktorému ide skôr o spoločné blaho ako o blaho jednotlivcov a ktorý podporuje slobodu a rovnosť. Tento republikánsky model inšpiroval prvé priame pokusy o vytvorenie modelu nezávislého írskoho štátu, „*bratstva lásky, splynutia práv a zjednotenia síl Írov bez ohľadu na ich náboženské presvedčenie, krajiny založenej na princípoch občianskej, politickej a náboženskej slobody.*”⁸⁸ Tento pokus predstavuje

⁸⁷ PAKENHAM, F., O'NEILL, T. P. 1970. *Eamon de Valera*. London, 1970. 336. s. ISBN 0-091-04660-2.

⁸⁸ LEE, J. J. 1990. *Ireland 1912-85: Politics and Society*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 514. s. ISBN 0-521-37741-6.

dôležitú udalosť vo vývoji názorov a hodnôt v Írsku v devätnástom storočí. Po prvé, znamená zavedenie republikánskych princípov slobody, rovnosti a bratstva do verejného života. Po druhé, predstavuje ducha internacionalizácie a otvorenosti a súčasne rozhodujúci moment v procese intelektuálneho zbližovania Írska so zvyškom sveta.

V ranom modernom období Írsko bolo scénou nemilosrdnej vojny medzi európskymi reformnými a protireformnými silami. Keďže čoraz centralizovanejší britský štát nikdy nezabezpečil hromadné prestúpenie galského obyvateľstva na protestantskú vieru, Írsko zostalo na rozdiel od susedných periférií ako Škótsko a Wales prevažne katolíckou krajinou. Rozlišovanie medzi katolíckym a protestantským, jedna z trvalých osí sociálno-kultúrneho rozdelenia Írska, naznačovalo konflikt medzi zaostalým a moderným: katolicizmus bol stavaný na jednu úroveň s tradicionalizmom, poverčivosťou a dogmatickým gotickým autoritarizmom zaostalého sveta, zatiaľ čo protestantizmus bol spájaný s podnikaním, racionalitou, materializmom a liberalizmom moderného sveta. V dôsledku toho protestantská menšina bola príkladným nositeľom írskej modernity, zatiaľ čo katolícke masy zostávali v zajatí tradicionalizmu.

Ak sa zdalo, že katolicizmus robí z Írska výnimočnú krajinu, jeho kapitalistický rozvoj bol vnímaný ako úplne atypický. Počet obyvateľov Írska sa zdvojnásobil zo 4 miliónov v roku 1800 na vyše 8 miliónov v roku 1840. Tento pozoruhodný demografický vývoj však nebol sprevádzaný industrializáciou vo veľkom meradle podľa vzoru Anglicka, Škótska alebo Walesu. Aj po dosiahnutí nezávislosti zostalo Írsko prevažne závislou poľnohospodárskou ekonomikou, najmä dodávateľom lacných potravín do Británie a jeho úroveň emigrácie zostala zďaleka najvyššia zo všetkých regiónov britských ostrovov.

Kým v Európe bola modernita spojená s domácou inováciou, priekopníctvom v priemysle a národným rozmachom, Íri vnímali modernitu ako deštrukciu galskej kultúry. To vytváralo zvýšený intelektuálny skepticizmus a antipatiu voči akejkoľvek politickej alebo ekonomickej modernizácii. V dôsledku toho Írsko zostalo prevažne katolíckou enklávou v protestantskom britskom štáte, chronicky zaostalou ekonomikou existujúcou popri priemyselne vyspelejšej európskej ekonomike, malou feudálnou a

polofeudálnou pevnosťou a nadmerne vidieckou a veľmi nábožnou spoločnosťou prakticky až do konca dvadsiateho storočia.

Veľká vízia Eamona de Valera (1932–59) spočívala v premene Írska na vidiecky, galsky hovoriaci, zbožný katolícky národ, kde tradičná morálka bude prevládať nad materializmom alebo modernizmom. De Valera bol úspešný pri dosahovaní tohto cieľa. Na konci šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia Írska republika bola sociálne najviac uzatvorená, najmenej rozvinutá krajina v Západnej Európe. Získala reputáciu národnej kultúry, ktorá sa odlišovala od ostatných kultúr svojou antipatiou voči modernému svetu.

2.2.1 Nacionalizmus a liberalizmus v írskom kontexte

Národ je spoločenstvo ľudí so spoločnou charakteristikou: geografiou, históriou, jazykom a zvykmi. Národnosť je odvodená od národa a označuje pôvod ľudí a charakteristiku, vďaka ktorej patria k národu a odvodzujú od neho svoju identitu, zatiaľ čo nacionalizmus identifikuje skupinu ľudí s politickou entitou, definovanú ako národ. Je to pocit stotožnenia sa s národom. Nacionalizmus môže byť jednoducho charakterizovaný ako láska k národu alebo oslava národa. Dobrý príklad nacionalistického názoru na národ uviedol Seán Lemass: „*Nacionalizmus je láska ku krajine, hrdosť na jej históriu, tradície a kultúru a odhodlanie prispieť k jej prestíži a úspechom.*”⁸⁹ Liberalizmus je presvedčenie o význame slobody a rovnosti. Liberáli podporujú ústavu, liberálnu demokraciu, slobodné a spravodlivé voľby, ľudské práva, kapitalizmus, voľný obchod a odluku cirkvi od štátu.

Írsko poskytuje zaujímavý a subtilnejší príklad zložitého vzťahu, ktorý existuje medzi nacionalizmom a liberalizmom. Írsky nacionalizmus vznikol najprv ako antikoloniálne hnutie. Po získaní nezávislosti írsky nacionalizmus bol konzervatívny, lebo vedúci

⁸⁹ O'CLERY, C. 1997. *The Greening of the White House*. Dublin : Gill & Macmillan, 1997. 107. s. ISBN 0-717-12627-9.

predstavitelia postkoloniálneho štátu sa snažili znovu oživiť premodernú a preliberálnu minulosť. V dôsledku toho vznikol nacionalizmus ako lokálna politická identita. Nacionalistická politická kultúra, ktorá vznikla v ranom postkoloniálnom štáte, odrážala konzervatívny program obnovy galskej minulosti Írska, zachovania jeho katolíckych tradícií a svojej izolácie od vnímanej hrozby cudzej kultúry v Británii a vonkajšom svete.

Ako mnohé štáty, ktoré vznikli v dôsledku kolonizácie, Írsko v prvých rokoch dvadsiateho storočia netvorila jedna koherentná etnicko-národná skupina, ktorá mala za sebou dlhú spoločnú históriu a skutočnú priemyselnú revolúciu. Namiesto toho vznikol nacionalizmus v postkoloniálnom štáte ako boj o vytvorenie národnej identity, dosiahnutie sebaurčenia a obnovenie a znovuoživenie pôvodnej kultúry a praktík, ktoré predtým ohrozovala imperiálna moc. Nacionalizmus odvodzoval svoju silu zo sily antikoloniálneho hnutia, z jeho reakcie na útlak a z jeho nepriateľského postoja voči inými. Nespokojní írski intelektuáli viedli nacionalistické hnutie za presadenie spoločných politických cieľov. Tento proces viedol k vzniku „fiktívneho spoločenstva“ nezávislého írskeho národa.

Írski nacionalisti sa snažili obnoviť alebo znovu vytvoriť idylickú a mýtickú galskú spoločnosť. Počínajúc rokom 1880 podporovali organizácie ako Galská liga predstavu o Íroch ako o jedinečnom národe, ktorý galskí predkovia a katolícke tradície diferencovali od ostatných národov a definovali jeho identitu. Boj nacionalistov o nezávislosť viedol k uzatvoreniu Anglicko-írskej dohody v roku 1921, ktorá vytvorila nezávislú vládu s postavením domínia. Politika nezávislého štátu odráža hodnoty tých, ktorí stáli v čele nacionalistického hnutia. Výsledkom spojenia katolíckej identity s identitou vytvorenou galským oživením bol írsky „svätý katolícky nacionalizmus“. Tento postkoloniálny nacionalizmus určil politickú cestu po dosiahnutí nezávislosti a dominoval v írskej politike až do päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia.

Írsky nacionalizmus bol konzervatívny, katolícky a homogénny. Tento nacionalizmus priniesol Írsku politickú stabilitu. Na území takmer homogénneho štátu žilo prevažne katolícke obyvateľstvo, ktoré bolo pripravené identifikovať sa s galskými predchodcami Írska. V čase vzniku nezávislého štátu tvorilo protestantské obyvateľstvo menej ako 10 percent celkového obyvateľstva. Vyššia emigrácia protestantov spôsobila, že írske

obyvateľstvo sa stalo ešte viac katolíckym. V dôsledku toho tí, ktorí mali inú predstavu o národnej identite na základe svojho anglicko-írskeho dedičstva, nemali veľký význam pri definovaní politickej kultúry a národnej identity v republike až do päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia.

V pomerne krátkom čase po skončení občianskej vojny (1922–23) vznikol tento nezávislý štát ako stabilná demokracia. Táto stabilná írsky demokracia sa neriadila liberálnymi demokratickými princípmi. Namiesto toho sa riadila konzervatívnym systémom hodnôt, ktoré nesúviseli s moderným liberalizmom. Tradičný írsky nacionalizmus v sebe zahŕňal liberálne hodnoty, ktoré boli dôležité pre vytvorenie stabilného demokratického poriadku. Súhlasil s liberálnou premisou, že všetci občania sú si rovní. Masové rovnostárstvo sa stalo základom politického procesu, ktorý vytvoril národnú identitu. Postkoloniálny nacionalizmus efektívne spojil tradičnú kultúru s týmto moderným chápaním rovnosti. Jeho liberalizmus kládol dôraz na rovnaké príležitosti pre všetkých členov spoločnosti. Navyše írsky štát so svojím nacionalistickým programom prijal princíp, že zákony musia byť dodržiavané pri dosahovaní politických cieľov krajiny. Prijatie právnych noriem bolo hlavným predpokladom írsky liberálnej politickej filozofie. Aj keď nacionalisti uznávali ústavné a demokratické hodnoty liberalizmu, ostatné liberálne hodnoty neboli v súlade s hodnotami írsky nacionalizmu. Najdôležitejšia a základná liberálna hodnota, orientácia na individuálne práva a slobody, prestala byť zdôrazňovaná v írsky tradícii, ktorá sa zameriavala skôr na práva alebo spoločné blaho národa ako skupiny.

Autorita Eamona de Valera ako skvelého vodcu nezávislého Írska poskytla národnú víziu, ktorá vylučovala možnosť urbanizácie a modernej industrializácie. De Valera vytvoril koncepciu ideálnej írsky spoločnosti ako vidieckej, agrárnej, asketickej, nábožnej a rodinne orientovanej spoločnosti. Štátnosť poskytla nacionalizmu politický „plášť“ a používala štátne zdroje na podporu hodnôt, ktoré boli spojené výlučne s duchom nacionalizmu. Vzdelávacia, hospodárska a sociálna politika vyjadrovala nacionalistickú víziu a slúžila na jej posilňovanie ako celospoločensky akceptovanej koncepcie identity.

Aj keď snaha Eamona de Valera o vytvorenie ideálneho Írska nevedla k obnoveniu krajiny starých Galov, definovala národnú identitu v desaťročiach, ktoré

nasledovali po získaní nezávislosti. Írsky nacionalizmus a jeho hľadanie mýtického galského sveta nebolo fantáziou, ale sociálnou a politickou konštrukciou, ktorá mala význam, pretože sa úspešne integrovala s pamäťou írskeho národa. Sila nacionalizmu nespočívala v historickej presnosti, ale v jeho schopnosti definovať a organizovať politickú realitu národa.

Keď sa skončilo funkčné obdobie de Valeru ako Taoiseacha (predsedu vlády), írsky národ začal uskutočňovať nový program industrializácie, ktorý objasnil záhadu nacionalistického konsenzu v Írsku. Ako a prečo sa kultúrny a filozofický základ írkej politiky tak dramaticky zmenil po skončení päťdesiatych rokov? Nacionalistickej politike de Valeru sa nepodarilo izolovať krajinu od západných liberálnych hodnôt, ktoré nevyhnutne podkopávali hodnoty tradičného írskeho nacionalizmu. Keďže elita aj masy sa čoraz viac sústreďovali na svoje individuálne záujmy, ktoré sa prejavili vo zvýšených materialistických a konzumných požiadavkách, tradičný nacionalizmus Eamona de Valeru stratil schopnosť formovať národnú politiku. Írsky národ, podobne ako ostatné postkoloniálne národy, začal hľadať modernitu v jej západnej forme. Rýchle sociálne a ekonomické zmeny v päťdesiatych rokoch spochybňovali statickú koncepciu národnej identity a vyžadovali nové definovanie írskeho národa.

2.2.2 Katolicizmus v írskom kontexte

V priebehu devätnásteho storočia spojenectvo medzi katolíckou cirkvou, nacionalizmom a ľudovými silami stále silnelo a nakoniec viedlo k vzniku tripartitnej štruktúry moci: „cirkev, štát a národ“, ktorá prevládala počas dvadsiateho storočia. Moderná írsky identita, ktorú vytváral počas celého devätnásteho storočia írsky nacionalizmus a neskôr začiatkom dvadsiateho storočia nezávislý štát, bola zmesou írskosti a katolicizmu. Nezávislé Írsko prijalo katolicizmus za svoju hlavnú ideológiu. Hoci cirkev a štát boli formálne oddelené, v dôsledku absencie občianskych obrád organizovaných štátom sa čoskoro začali používať katolícke rituály, napríklad každú jeseň pred otvorením zasadania Oireachtas Éireann (národného parlamentu) bola slúžená špeciálna omša. Cirkev ponúkala kontinuitu a stabilitu štátu a na oplátku

požadovala od štátu, aby podporil kontinuitu a stabilitu jej vlastnej práce. Spojenectvo medzi katolicizmom a írskym štátom, v rámci ktorého cirkev poskytovala štátu potrebnú legitímnosť a naopak, bolo dokonca zakotvené aj v zákone, pretože ústava z roku 1937 uznala špeciálne postavenie katolíckej cirkvi. V dôsledku toho nová ústava, ktorá spojila katolicizmus a nacionalizmus, povzbudila Írov k tomu, aby sami seba považovali za špeciálny, bohom vyvolený národ.

Na politickej úrovni sa štát snažil vytvoriť Írsku „duchovnú ríšu“. Ústava Eamona de Valeru sa odlišovala od ústavy slobodného írskeho štátu z roku 1922, ktorá v súlade s myšlienkou sekularizmu jednoducho zakázala akúkoľvek diskrimináciu na základe náboženstva. Ústava z roku 1937 uznala osobitné postavenie katolíckej cirkvi ako strážcu viery vyznávanej veľkou väčšinou írskeho národa.

Táto antiliberálna ústava, ktorá bola sekulárna vo svojom vzniku, ale netolerantne prokatolícka, mala podporu írskeho národa a čoskoro dosiahla syntézu medzi katolíckymi, nacionalistickými a demokratickými hodnotami spôsobom, ktorý poskytoval stabilný základ pre ústavnú kontinuitu. V modernej írskej spoločnosti neexistovala na rozdiel od väčšiny liberálnych spoločností jasná hranica medzi cirkevným a svetským, a teda ani medzi politickou a katolíckou praxou. Táto korelácia medzi oboma praxami umožnila vznik katolíckeho „habitusu“ (štruktúry mysle). Pri katolíckom habituse bolo dôležité, aby daná osoba bola považovaná za dobrého, aktívneho katolíka, pretože jej to poskytovalo väčší náboženský kapitál a tým aj väčšiu prestíž. Byť dobrým katolíkom znamenalo ľahšie získať zmluvy a prácu, byť zvolený, vzdelaný, známy a obľúbený. V tejto prevažne katolíckej a nacionalistickej írskej spoločnosti vedúca politická strana Fianna Fáil, katolícka cirkev a revivalisti (obroditelia) podporovali vznik ľudovej demokratickej spoločnosti, v ktorej morálka bola definovaná v striktne katolíckom duchu. Tento proces vytvoril morálny monopol katolíckej praxe, ktorý ospravedlňoval neustále zasahovanie katolíckej cirkvi do írskeho politického života.

V modernom Írsku neexistoval antiklerikalizmus. Bola to spoločnosť, kde každý uznával rovnaký ideál a hodnotový systém katolíckej cirkvi. V tejto modernej a fiktívnej (keďže ju vytvoril írsky nacionalizmus), no tradične vyzerajúcej spoločnosti bola laická mienka veľmi ortodoxná a náboženstvo zjavne dávalo zmysel

každodennému životu. Katolícko-nacionalistické Írsko sa stalo demokratickým, ale nestalo sa liberálnym. Jeho antiliberalizmus bol výsledkom opozície katolíckej cirkvi voči modernizmu a nepriateľstva írskoho nacionalizmu voči Británii. V dôsledku toho írski náboženský a politický vodcovia spoločne odmietali liberálnu verziu modernity, najmä jej individualizmus a sekularizmus.

Od vzniku Írskeho štátu a počas šesťdesiatych rokov bol katolicizmus na vrchole. Až do konca šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia väčšina ľudí v Írsku uznávala miesto katolíckej cirkvi v spoločnosti a prevahu ducha nad hmotou. No rovnako ako írsky nacionalizmus, ktorý dosiahol väčšinu svojich cieľov do konca šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia a paradoxne sa „vyčerpal“ v rovnakom čase (čoho dôkazom je rozhodnutie Írska uchádzať sa o členstvo v EHS v roku 1961), aj jeho najmocnejší spojenec katolícka cirkev sa „vyčerpal“ koncom šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Občianska spoločnosť čoraz viac spochybňovala najvyššiu moc katolíckej cirkvi.

Prvé signály o svetskom vplyve sa objavili začiatkom šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia počas obdobia nazývaného „liberálny úsvit“. Bolo to spôsobené pravdepodobne novou definíciou katolíckej praxe a úlohou cirkvi v spoločnosti, s ktorou prišiel Druhý vatikánsky koncil. Koncil, ktorý sa konal v roku 1962, sa pokúsil prispôbiť katolícku cirkev modernému svetu a vyzval k sekularizácii. Druhý vatikánsky koncil znamenal prelom v katolíckej praxi v Írsku. Bezprostredne po tomto „náboženskom oslobodení“, ktoré prinieslo liturgické a štrukturálne redefinovanie katolíckej cirkvi počas Druhého vatikánskeho koncilu, vznikol v Írsku nový typ „katolíkov“. Títo katolíci, ktorí boli v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia rastúcou menšinou, sa vyznačovali uznávaním hodnoty nadprirodzeného a sakrálneho života cirkvi, ale aj nezávislosťou zmýšľania o morálnych otázkach.

Katolícka liberalizácia Druhého vatikánskeho koncilu sa časovo kryla so vznikom „druhého Írska“, ktoré prišlo po skončení éry Eamona de Valera. Toto „druhé Írsko“, sformované Seánom Lemassom a Kenom Whitakerom, prinieslo krajine ekonomickú aj psychologickú transformáciu tým, že jej poskytlo solídny ekonomický základ. Lemass bol viac než len ekonomický liberál, ktorý sa snažil industrializovať írsku ekonomiku na úkor tradičnej nacionalistickej politiky. Lemass a jeho prívrženci pripúšťali, že len štát

bude schopný koordinovať a podporovať hospodársky rozvoj v čoraz závislejšej svetovej ekonomike. Integráciou tejto ekonomiky s ekonomikami v Európe a ostatných krajinách sveta Írsko rozpútalo sily, ktoré spochybňovali nielen životnú úroveň Írov, ale aj ich priority a životné hodnoty. Materialistická mentalita sa výrazne rozšírila, keď sa v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia dramaticky zlepšili materiálne podmienky. Aj keď ekonomická výkonnosť v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch minulého storočia stagnovala, hodnoty a postoje sa zmenili. Do konca osemdesiatych rokov sa Íri stali najmaterialistickejším národom v prieskumoch, ktoré sa uskutočnili v členských štátoch Európskej únie.

Roky 1960 až 1980 boli označované ako „roky napätia“. Toto označenie súviselo s napätím, ktoré existovalo medzi starou ideológiou katolicizmu a nacionalizmu orientovanou na tradície a novou, svetskou ideológiou liberalizmu a materializmu. Začiatok šesťdesiatych rokov sa kryl so vznikom prvého írskoho televízneho kanála RTE (Írsky rozhlas a televízia) v roku 1961 a s príchodom navonok orientovanej národnej politiky, napríklad žiadosťou o členstvo v EHS a novou účasťou na mierovom procese OSN. To bol signál, že krajina sa otvára zahraničným vplyvom. Televízia vniesla sofistikovaný obraz o živote v meste do srdca vidieckeho Írska. Neustále pripomínala Írom to, čím väčšina z nich nebola. Televízia zohrala kľúčovú úlohu v rozvoji a zachovaní spotrebiteľského dopytu, čo podporilo rast výroby. Televízia bola dôležitým faktorom v druhej etape írskej modernizácie, ktorá znamenala koniec prevahy vidieckeho života zameraného na poľnohospodársku malovýrobu a jeho nahradenie priemyslom, urbanizáciou a individualitou, ktoré spoločne prispeli k zníženiu vplyvu katolíckej cirkvi.

Médiá ako prvé porušili tradíciu nespochybňovania cirkvi a jej učenia. Jasne to ukázala v roku 1966 epizóda „Biskup a nočná košeľa“ odvysielaná v rámci relácie RTE „Late, Late Show“, kde hosťiteľ Gay Byrne nadniesol niektoré kontroverzné témy, ako sú vplyv rímskokatolíckej cirkvi, antikoncepcia, nezamestnanosť, homosexualita, potraty a rozvody, ktoré boli dovtedy tabu. Táto šou sa významne podieľala na formovaní moderného Írska, ktoré vznikalo od šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Byrne bol akýmsi katalyzátorom transformácie spoločnosti. Podľa denníka „Irish Examiner“ Gay Byrne sa zaslúžil o zmenu života v tejto krajine viac ako ktorýkoľvek z politických vodcov vrátane W. T. Cosgrava, Eamona de Valeru a Johna A. Costella. V roku 2010

„Irish Times“ napísali, že Byrne je nepochybne najvplyvnejšou rozhlasovou a televíznou osobnosťou v celej histórii írskeho štátu.

V roku 1972, bolo zrušené ustanovenie v článku 44 de Valerovej ústavy, ktorý uznával zvláštne postavenie katolíckej cirkvi a štát sa začal dištancovať od svojho dogmatického postoja. Koalícia strany Fine Gael a Strany práce (Labour Party), vedená Garrettom FitzGeraldom, ktorá vyhrala voľby v roku 1981, neskrývala svoju ambíciu ďalej posilniť liberalizáciu spoločnosti od katolíckeho učenia. Krátko po voľbách začala koalícia rozsiahlu „ústavnú križiacku výpravu“, ktorej cieľom bolo reformovať írske inštitúcie prostredníctvom ich sekularizácie. Nová „križiacka výprava“ Garretta FitzGerala udávala tón počas osemdesiatych a deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia, počas ktorej politici predložili snemovni niekoľko návrhov zákonov a počas ktorej sa uskutočnilo niekoľko referend s cieľom uzákoniť v Írsku katolícke zákazy. Referendá o potratoch a o rozvodoch ešte viac podkopali legitímnosť vplyvu cirkvi na spoločenské a politické záležitosti.

Tieto dramatické zmeny, ktoré sa uskutočnili od začiatku šesťdesiatych rokov minulého storočia, nepochybne vydláždili cestu ekonomickému boomu v deväťdesiatych rokoch, ktorý ešte viac podporil sekularizáciu spoločnosti. Do polovice deväťdesiatych rokov bola prekonaná stará psychologická bariéra, keď írska ekonomika prvý raz v histórii predbehla ekonomiku Spojeného kráľovstva. Táto zmena v ekonomike nepopierateľne otvorila nové horizonty v írskej spoločnosti, ktorá si začala viac veriť a hľadiť smerom von. Znamenala aj posun Írska od sebadefinovania ako morálnej spoločnosti k jeho fungovaniu ako materialistickej a liberálnej svetskej spoločnosti.

Írska spoločnosť sa tak výrazne zmenila. V roku 2000 sa prezentácia Írska ako vidieckej krajiny definitívne stala pozostatkom minulosti, pretože len 8,5 percent pracovnej sily bolo zamestnané v poľnohospodárstve, zatiaľ čo 63 percent si našlo prácu v sektore služieb. S transformovanou ekonomikou široko otvorenou zahraničným investíciám a založenou na prosperujúcom sektore služieb írske ponímanie identity sa muselo nevyhnutne zmeniť pod vplyvom stálych kontaktov s inými štátmi, či už európskymi (v dôsledku pokračujúcej integrácie do Európskej únie) alebo severoamerickými (v dôsledku obrovských amerických investícií do ekonomiky). Čoraz intenzívnejšie kontakty krajiny so zahraničnými a liberálnymi kultúrnymi vplyvmi boli uľahčované aj

lacnejšími letenkami, ktoré sprístupnili cestovanie do zahraničia. Umožnili vznik nového spoločenského javu – imigrácie. Všetky tieto zmeny sa odzrkadlili vo vplyvnom americkom časopise „Foreign Policy“, ktorý vyhlásil Írsko za najglobalizovanejšiu krajinu roka 2001.

V dôsledku uvedených skutočností sa stalo súčasné Írsko skutočným „tigrom“, spoločnosťou vzdialenou od idealizovanej spoločnosti, po akej túžili nacionalisti, katolícka cirkev a väčšia časť spoločnosti až do šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Katolícka cirkev stratila v priebehu osemdesiatych a deväťdesiatych rokov väčšinu svojho vplyvu v oblasti vzdelávania, zdravotníctva a sociálnej starostlivosti. Viditeľné a zjavne nezvratné podkopanie katolíckej inštitúcie v Írsku bolo mnohotvárnou zmenou. Spočívala v poklese katolíckej viery, katolíckej činnosti, morálnej autority a nakoniec aj v poklese samotnej inštitúcie. Tento pokles bol čiastočne spôsobený vznikom médií, ktoré začali čoskoro spochybňovať primát katolíckej cirkvi, ale aj všeobecne kultúrou tých čias.

Súčasná írska kultúra je poznačená vzostupom individualizmu. Íri vstúpili do éry ega a hyperindividualizmu. V dôsledku toho, napriek dlhodobým väzbám medzi írskosťou a katolicizmom, menej ako tridsať percent súčasného obyvateľstva považuje príslušnosť ku katolíckej cirkvi za veľmi dôležitý predpoklad príslušnosti k írskemu národu. Íri sa rozhodli vzdať svojho náboženského vnímania spoločnosti a svojej katolíckej definície republikánskeho ideálu inšpirovaného ich katolíckym „habitusom“, podľa ktorej sa takmer automaticky prispôsobili učeniu cirkvi. Naopak, začali pracovať na vytváraní spoločenskej organizácie, ktorá nebude natoľko podliehať katolíckym vplyvom, o čom svedčí postupná sekularizácia dvoch tradičných báh katolíckej cirkvi – vzdelávania a zdravotníctva. V krajine, kde označovanie sa za „írskeho katolíka“ prestalo byť značkou „ctí“ a stalo sa „prekážkou“, cirkev musí znovu definovať svoju úlohu v spoločnosti. „Moderné Írsko“ sa stalo národom keltského tigra a prestalo byť krajinou svätcov a učencov.

V sekulárnej „tigrej“ spoločnosti získali katolícka identita a viera súkromný, individuálny a plurálny charakter. Zdroje definície a legitimizácie katolíckej identity a viery už nespočívajú v jedinej morálnej spoločnosti, ale v pluralite jednotlivcov. V európskych spoločnostiach, kde prevládajú pojmy liberalizmus a pluralizmus, je

vertikálna regulácia náboženských inštitúcií od šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia postupne nahradzovaná horizontálnou reguláciou. Vo vertikálnej regulácii náboženstva boli náboženské normy ukladané spoločnosti inštitúciou a každému bola určená úloha, ktorú mal plniť v spoločnosti. Tak to bolo aj v prípade Írska s katolíckou cirkvou, ktorá ukladala normy spoločnosti a štátu a určila katolíkom úlohu, ktorú mali plniť v morálnej spoločnosti. Naopak nová, horizontálna regulácia náboženstva je charakterizovaná pojmami akú sú možnosť voľby a vyjednávanie. Súčasný írsky národ si vyberá svoje normy a vyjednáva o úlohe, ktorú chcú plniť v spoločnosti.

3 Ekonomická kultúra keltského tigra

3.1 Obdobie pred vznikom keltského tigra

V roku 1922 bolo Írsko prvou britskou kolóniou, ktorá sa odtrhla od Británie po tom, ako Spojené štáty získali v roku 1776 nezávislosť a muselo si vytvoriť svoje vlastné pravidlá. V prvých rokoch nezávislosti boli vytvorené nové modely správania sa a nové spôsoby myslenia. Vo svete tridsiatych rokov minulého storočia sa Írsko vydalo cestou protekcionizmu a sebestačnosti a smerovalo k uzatvoreniu sa voči vonkajším vplyvom. V ekonomike sa to prejavilo prísnyimi obchodnými prekážkami voči vonkajšiemu svetu a v politike najmä jeho rozhodnutím, že zostane neutrálnou krajinou v druhej svetovej vojne. Toto obdobie izolácie zanechalo Írsku po skončení vojny vážne ekonomické a politické dedičstvo.

Írsky hospodársky rozvoj sa uberal inou cestou ako hlavné kapitalistické ekonomiky susediace s Írskom. Rozdiel medzi írskymi skúsenosťami a skúsenosťami zvyšku Západnej Európy môžeme pozorovať už v devätnástom storočí: počiatočná úroveň industrializácie neprosperovala koncom osemnásteho storočia a najmä po Veľkom hladomore (1845–49) sa zvyšovala závislosť ekonomiky na poľnohospodárskej výrobe, predovšetkým na pasení dobytku. Jedinou výnimkou bol severovýchod ostrova, ktorý sa stal akýmsi pólom priemyselného rastu v britskej ekonomike. Keďže zostal súčasťou Spojeného kráľovstva po tom, ako zvyšok ostrova získal nezávislosť, nový štát mal ekonomiku, ktorá sa približovala ekonomike monokultúrneho typu, typickej pre tretí svet. S výnimkou výroby potravín a nápojov nemalo Írsko žiaden priemysel.

3.1.1 Voľný obchod a komparatívna výhoda (1922–1932)

Konzervatívne ekonomické vládnutie počas prvého desaťročia existencie nového štátu sa veľmi nepokúšalo zmeniť tento stav. Írsko vstúpilo do dvadsiateho storočia ako

prevažne vidiecka poľnohospodárska spoločnosť. Spoliehalo sa na poľnohospodársku malovýrobu, vyvážalo primárne výrobky do Spojeného kráľovstva a vyrábalo pre domáci trh, ktorý predstavoval menej ako tri milióny ľudí. Ekonomika nového nezávislého štátu bola závislá najmä na poľnohospodárskom sektore, ktorý zamestnával 670 000 ľudí z celkovej pracovnej sily 1,3 milióna. Poľnohospodárstvo, potravinárske výrobky a nápoje tvorili 86 percent vývozu v roku 1924. Toto obdobie, počas ktorého bola moc v rukách strany Cumann na nGaedheal (1922–1932), bolo charakterizované kontinuitou politiky založenej na komparatívnej výhode z výroby a vývozu mliečnych výrobkov, slaniny, vajec a hovädzieho mäsa. Prvý minister poľnohospodárstva Patrick Hogan v memorande adresovanom kabinetu v januári 1924 zdôraznil, že národný rozvoj v Írsku znamená prakticky to isté čo poľnohospodársky rozvoj. Politika vlády bola založená na predpoklade, že írske poľnohospodárstvo zaostáva z dôvodu nevedomosti a nedostatku kapitálu. Pokusy írskeho štátu o zlepšenie kvality vstupov aj výstupov spočívali v poskytovaní poradenských služieb pre farmy, v zlepšovaní kvality plemenného dobytku, v podpore rozvoja poľnohospodárskeho vzdelávania a v zriadení inštitúcie poskytujúcej úvery farmárom – Agriculture Credit Corporation (ACC). Spolu s touto politikou orientovanou na výrobu bola ustanovená Pozemková komisia, ktorá mala rovnomernejšie a efektívnejšie prerozdeľovať farmársku pôdu.

Výsledky tejto politiky boli však sklamaním a počas tohto desaťročia nepriniesli významnú zmenu v objeme poľnohospodárskej produkcie. Aj keď Hoganova politika kladla dôraz na znižovanie nákladov, vzdelávanie a kontrolu kvality, ľuďom čeliacim emigrácii alebo nízkej životnej úrovni ponúkala len veľmi málo. Priemyselný rozvoj bol zväčša zanedbávaný. Jediným významnejším rozvojovým projektom bolo ustanovenie štátnej Electricity Supply Board v roku 1927 a vybudovanie vodnej elektrárne na rieke Shannon, ktorá mala kompenzovať nedostatok uhlia v Írsku.

Obdobie komparatívnej výhody bolo poznačené nepochopením skutočnosti, že štát musí prevziať aktívnu úlohu pri podporovaní rozsiahlejšieho procesu hospodárskeho rozvoja. Úlohou štátu bolo zostať mimo súkromného podnikania a zachovať dane na čo najnižšej úrovni. Stratégia komparatívnej výhody neznamenal pre Írsko začiatok nového ekonomického smerovania, keďže sa spoliehala najmä na to, čo existovalo už pred dosiahnutím nezávislosti. Táto stratégia nevyžadovala nové myslenie, zaujímala

negatívnejší postoj voči riziku a spoliehala sa na tvorbu konzervatívnej hospodárskej politiky. Princípy komparatívnej výhody a podpora voľného obchodu vyjadrovali konzervativizmus, ktorý bol typický pre ekonomické prostredie Írska v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia.

V nezávislom Írsku dominovala veľmi početná, novovzniknutá trieda farmárov, ktorí tvorili rôzne typy ľudí, počínajúc námezdnými robotníkmi nevlastniacimi pôdu až po veľkochovateľov alebo rančerov. Existovala tu nová, veľká stredná vrstva vyše 200 000 farmárov vlastniacich od 15 do 100 akrov, ktorá dominovala v spoločnosti a politike vďaka svojej masívnej kolektívnej prítomnosti vo forme demografického a kultúrneho významu a politického vplyvu medzi voličmi. Ekonomická filozofia, ktorá bola zameraná na maximalizáciu ziskov farmárov, prevážila nad sebestačnosťou a znižovaním nezamestnanosti, a preto nevyjadrovala len presvedčenie štátu, ale súčasne reagovala na záujmy hlavnej voličskej základne vládnucej strany.

V prvých rokoch existencie štátu poľnohospodárstvo zápasilo so zložitými dodávateľskými a obchodnými podmienkami. Občianska vojna ovplyvnila výrobu a po jej skončení nasledovala veľmi chudobná úroda v rokoch 1923 až 1924, ktorá bola spôsobená nepriaznivým počasím. Najdôležitejšie však bolo zrútenie cien poľnohospodárskych výrobkov po boome v čase vojny. Vláda neposkytovala žiadnu priamu podporu pre ceny poľnohospodárskych výrobkov.

Tlak na zmenu politiky rástol už pred nástupom de Valerovej vlády k moci v roku 1932. Dopad veľkej depresie na Írsko sa oneskoril, čiastočne z dôvodu absencie ťažkého priemyslu, ale najmä z dôvodu, že základom írskych poľnohospodárskych výroby a vývozu bol chov dobytky. Ceny obilia a krmovín, ktoré Írsko dovážalo, sa znížili viac ako ceny mäsových výrobkov, ktoré Írsko vyvážalo. Írsko nebolo obmedzované platobnou bilanciou, pretože malo značné zahraničné aktíva, ktoré nahromadilo z veľkých prebytkov vývozu počas prvej svetovej vojny. Rast nezamestnanosti však vytvoril tlak na zavedenie obchodných obmedzení. Emigrácia klesla v dôsledku poklesu zahraničných pracovných príležitostí pod vplyvom hospodárskej depresie. Potreba vytvárania nových pracovných miest sa stala ešte naliehavejšou. Vzhľadom

na konzervatívne fiškálne postoje existujúce v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia, fiškálnou reakciou vlády bolo znižovanie výdavkov.

3.1.2 Protekcionizmus a rozvojový nacionalizmus (1932–1959)

Strana Fianna Fáil sa ujala vlády v roku 1932 s tým, že bude uskutočňovať protekcionistickú politiku. Táto politika bola motivovaná írskym nacionalizmom s cieľom znížiť ekonomickú závislosť Írska na Británii, dokonca aj za cenu nižšej životnej úrovne. Strana Fianna Fáil, zastupujúca malých farmárov a poľnohospodárskych robotníkov na vidieku, ako aj drobného mestského proletariátu, sa ujala moci s radikálnou politikou, ktorá spočívala v použití štátu na začatie procesu domácej industrializácie za vysokými colnými bariérami. Táto politika bola zameraná aj na zvyšovanie zamestnanosti a znižovanie emigrácie. Obhajoba protekcionizmu však nesmerovala k rozvoju zaostaleho domáceho priemyslu, ktorý by sa konečne stal konkurenčným vo svetovom meradle. De Valera otvorene priznal, že nevidí veľkú nádej na rozvoj vývozného priemyslu. Dokonca sa netajil svojím presvedčením, že zachovanie veľkej spoločnosti v Írsku si vyžiada materiálnu obeť. Jednoducho poradil ľuďom, aby zabudli na životnú úroveň, ktorá existovala v krajinách mimo Írska. Aj keď nacionalistické ciele a ciele tvorby pracovných miest, ktoré sledovala táto politika, boli veľmi pôsobivé, návrh na šetrenie nezískal veľkú podporu. De Valera by nemohol pokračovať v tomto prístupe, keby sa v roku 1932 nezačala tzv. hospodárska vojna s Britániou. Oživenie starého sporu s Anglickom vytvorilo atmosféru vášní, ktorú de Valera potreboval na to, aby mohol začať drastický experiment v oblasti ekonomického nacionalizmu. Zameral sa pritom na ochranu domáceho trhu a sebestačnosť.

Vláda videla budúcnosť Írska v poľnohospodárstve a preto ho podporovala. Dotovala farmársku produkciu, aby zvýšila zisky farmárov a uzákonila povinné zvyšovanie podielu obrábanej pôdy. Rozšírenie plochy obrábanej pôdy bolo základným prvkom stratégie zamestnanosti vlády. Vláda dúfala, že takto zastaví sťahovanie ľudí z fariem do miest. Vznik nových pracovných miest však vyžadoval viac než len

udržanie farmárov na ich farmách. Závislosť na Spojenom kráľovstve bola kedysi považovaná za neoddeliteľnú súčasť riešenia zamestnanosti. V tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia bola považovaná za súčasť problému zamestnanosti. Odstránenie tejto závislosti substitúciou dovozu znamenalo väčšiu zamestnanosť Írov. Vláda zaviedla režim rozsiahleho protekcionizmu prostredníctvom cla za vybraný tovar. Počas desaťročí od komparatívnej výhody po sebestačnosť sa írske clá pohybovali v rozpätí od 50 do 75 percent. Ďalšie mimotarifné opatrenia zahŕňali kvóty, dovozné licencie a predpisy, zatiaľ čo zákon o kontrole výroby v rokoch 1932 a 1934 sa snažil zabezpečiť, aby írsky výrobok zostal v írskych rukách.

Aj keď sa vláda stále zameriavala najmä na poľnohospodárstvo, začalo jej záležať aj na priemysle. Energický Seán Lemass vytvoril ministerstvo priemyslu a obchodu, ktoré malo raziť cestu stratégii národnej industrializácie. Ministerstvo si vytvorilo silné väzby s írskymi priemyselníkmi, ktorí nezískali právo veta v politike, ale získali významné práva v oblasti prístupu a konzultácií. Keď sa finančné inštitúcie zdráhali požičať priemyselníkom peniaze napriek rozhodnutiu vlády, že sa zaručí za tento kapitál, Seán Lemass získal súhlas pre založenie štátnej banky, Industrial Credit Company, ktorá zohrala kľúčovú úlohu pri zabezpečovaní úspešného zakladania perspektívnych írskych spoločností. Táto politika mala spočiatku úspech, pretože v období rokov 1932 až 1936 vzrástla výrobná produkcia o 7,2%, počet írskych priemyselných podnikov zaregistrovaných na Dublinskej burze sa v rokoch 1933 až 1939 strojnásobil a ich celkový kapitál sa zdvojnásobil. Zamestnanosť v priemysle rástla a emigrácia klesala. Produktivita práce sa však zvýšila len o málo a vo výrobe dokonca klesla. Nová priemyselná výroba bola určená pre domáci trh, takže objem vývozu tovaru sa znížil. Napriek prínosom dosiahnutým vytvorením priemyselnej základne, ktorá by inak neexistovala, nepoložila štátna politika pevné základy pre dlhodobý priemyselný rozvoj. Prístup k industrializácii založený na princípe rozvíjajúceho sa priemysle, ktorý nepovzbudzoval zaostalé podniky k rastu, musel nevyhnutne viesť k vzniku zaostalej priemyselnej základne. Domáci trh bol príliš malý na to, aby umožnil väčšine firiem vyrábať efektívne a rast domáceho trhu bol spomaľovaný slabou výkonnosťou dominantného poľnohospodárskeho sektora.

Hoci vláda považovala rast a rozširovanie priemyselnej výroby za dôležitú súčasť svojho programu sebestačnosti, stála pred vážnym problémom. Čelila vážnemu nedostatku talentovaných manažérov v súkromnom sektore, ktorý bol spôsobený absenciou podnikateľskej kultúry v Írsku. Fungovala v Írsku hospodárska sebestačnosť? Nie, ak kritériom bola ekonomická výkonnosť. Čo brzdilo industrializáciu Írska? Po prvé, stratégia hospodárskej sebestačnosti vytvorila v Írsku morálne riziko, ktoré bolo ťažké prekonať. Samotná ochrana domáceho trhu začala poskytovať až prílišnú ochranu. Íri zistili, že je oveľa ľahšie vybudovať obchodné bariéry ako ich odstrániť. Podniky vlastnené a riadené Írmi si vytvorili nežný vzťah k tejto ochrane.

Problémy však siahali oveľa hlbšie. Írska neochota napodobniť potrebnú industrializáciu do veľkej miery súvisela s nedostatkom skúseností a ambícií. Nevýhody zdanlivo prevažovali nad výhodami. Výrobné metódy a technológie vo väčšine podnikov riadených Írmi boli zastarané. Malá veľkosť väčšiny firiem a malý domáci trh sťažili firmám využívanie výhod vyplývajúcich z možných úspor z veľkovýroby, čo prehĺbilo problém znižovania nákladov a cien a tým znevýhodnilo Írsko oproti jeho konkurentom na medzinárodnom trhu. Produktivita bola ovplyvnená menším prehlbovaním kapitálu, menším rozsahom výroby, menej efektívnymi výrobnými metódami a nekvalitnejším vzdelávaním. Firmy boli rozptýlené na veľkej ploche v ekonomike s nevyhovujúcou cestnou sieťou. Dopravné náklady im neumožňovali prístup k širšiemu trhu. Prijímaniu nových pracovných síl bránil nedostatok zamestnancov s kvalifikáciou a skúsenosťami v priemysle a veľký počet odborových organizácií. Fluktuácia zamestnancov bola pomerne vysoká a malá pozornosť sa venovala ich vzdelávaniu. Riadenie bolo nekvalitné, chýbali moderné manažérske techniky a iniciatíva v oblasti podpory predaja a marketingu. Vedenie firiem sa nezaujímal o vývozné trhy a uprednostňovalo domáci trh, ktorý bol obmedzovaný nadmernou ochranou.

Desaťročie, ktoré nasledovalo po skončení druhej svetovej vojny, malo podrobiť najväčšej skúške schopnosť Írska prežiť a prosperovať ako nezávislý ekonomický subjekt. Západný svet vstúpil do fázy rýchleho ozdravovania, ktoré podporovala expanzívna domáca politika opierajúca sa o medzinárodnú hospodársku spoluprácu

pri riešení menových, obchodných a rozvojových problémov. Írsko neutrpelo vojnové škody, nevznikli mu vojnové dlhy, no zato malo dostatok pracovnej sily.

Prečo Írsko nevyniesol nahor stúpajúci príliv medzinárodnej prosperity po druhej svetovej vojne? Jedným z dôvodov bola skutočnosť, že Írsko zostalo prevažne poľnohospodárskou krajinou. Povojnové ovzdušie medzinárodnej spolupráce sa rozšírilo skôr do priemyselného obchodu ako do poľnohospodárstva a väčšina krajín silne chránila svoje vlastné poľnohospodárstvo. Jediný dôležitý vývozný trh Írska, Spojené kráľovstvo, nebol ideálny. Spojené kráľovstvo patrilo medzi najpomalšie rastúce západné krajiny a spôsob, akým chránilo svojich vlastných farmárov rôznymi opatreniami na podporu ich ziskov, mal udržať ceny na nízkej úrovni. Okrem toho, keďže to bol jeden z mála voľne dostupných väčších trhov, bola konkurencia skutočne silná. Írske poľnohospodárstvo nebolo dostatočne pripravené konkurovať na tomto trhu svojimi výrobkami.

Priemyselná výroba bola v Írsku obmedzovaná prevažne zo strany ponuky. Aj keď domáci trh bol malý, v Európe aj mimo nej existovali skutočne neobmedzené trhy, no írske výrobné podniky boli väčšinou malé, technologicky zaostalé a nemali takmer žiadne skúsenosti s vývozným marketingom. Vážne nedostatky existovali aj v infraštruktúre.

Päťdesiate roky dvadsiateho storočia boli považované za veľmi traumatické obdobie v hospodárskom živote Írska. Bolo jasné, že ekonomický nacionalizmus je neudržateľný. Stagnácia a emigrácia, ako aj malomyselnosť, ktorú spôsobili, boli v silnom kontraste s rýchlo sa zotavujúcimi ekonomikami povojnovej Európy. Ekonomická výkonnosť bola nízka najmä z dôvodu vážnej depresie a poklesu počtu obyvateľstva v priebehu siedmich rokov (1951–1958). Írsko zostalo na svetovom trhu izolované až do konca päťdesiatych rokov. Treba však povedať, že počas tohto obdobia boli položené základy stratégie rozvoja, ktorá poháňala ekonomiku k nevídanému rastu počas pätnásťročného obdobia (1958–73).

Napriek oživeniu svetového obchodu došlo aj k niekoľkým vonkajším zmenám, ktoré boli z írskeho pohľadu nepriaznivé. Obchodné podmienky sa prudko zhoršili

v roku 1951 v dôsledku rýchleho rastu cien, spôsobeného kórejskou vojnou. Aj keď rast dovozných cien sa spomalil, vývozné ceny klesali kvôli slabým cenám poľnohospodárskych výrobkov, takže väčšina päťdesiatych rokov bola charakterizovaná zhoršovaním obchodných podmienok. Objem vývozu stagnoval. Mnohé kategórie vyvážaných poľnohospodárskych výrobkov podliehali vrtochom britského trhu a značnému kolísaniu cien. Príjmy z cestovného ruchu stagnovali, pretože obmedzenia pre cestovanie do oblastí, kde sa neobchoduje v britskej mene, boli v Británii uvoľnené.

Prvým politickým omylom po dosiahnutí nezávislosti bolo vyvolanie hospodárskej vojny s Britániou, ktorú Írsko prehralo. Druhým omylom bol experiment s protekcionizmom, ktorý sa skončil neúspechom. Aj keď antiglobalizačná éra mala medzinárodný charakter, clá uložené Írskom boli nesystematické a odrádzali firmy od vývozu, čo spôsobilo, že po zrušení ciel boli málo výkonné a museli čeliť silnejšej konkurencii. Tretím omylom bolo premárnených desať rokov, ktoré uplynuli, kým sa krajina vzdala politiky protekcionizmu a sebestačnosti v prospech obchodnej politiky hľadiacej smerom von, čo bola jediná cesta pre malú ekonomiku. Štvrtou chybou bolo, že politické odporúčania rôznych ekonomických správ vrátane tripartitného Výboru pre priemyselnú organizáciu zriadeného v roku 1961, neboli okamžité a dôsledne vykonané s cieľom vyriešiť problémy domáceho priemyslu. Piatym vážnym problémom bolo, že do vzdelávania sa neinvestovalo skôr, ako doň začala investovať vláda od šesťdesiatych rokov minulého storočia. V roku 1965 bola uverejnená vplyvná správa o vzdelávaní „Investície do vzdelávania“. Táto správa zdôraznila, že vzdelávanie je kľúčom k budúcnosti írskej spoločnosti a ekonomiky. Štát začal platiť všetky náklady na stredoškolské vzdelávanie a dopravu do školy. Toto opatrenie viedlo k rýchlemu zvýšeniu vzdelanostnej úrovne mladšieho obyvateľstva.

3.1.3 Liberalizácia a industrializácia na pozvanie (1959 až po súčasnosť)

Írsko ako krajina s pomerne neskorou industrializáciou potrebovala v päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia prejsť od stratégie hľadiacej dovnútra k stratégii hľadiacej smerom von. Politické zmeny uľahčil odchod generácie, ktorá získala nezávislosť.

Odstúpenie Eamona de Valeru ako predsedu vlády v roku 1959 a jeho nahradenie Seánom Lemassom znamenalo nové otvorenie sa a kolidovalo s “Prvým programom hospodárskej expanzie” pokrývajúcim obdobie rokov 1959–63, ktorý napísal mladý a pokrokovovo zmýšľajúci tajomník ministerstva financií T. K. Whitaker. Lemass a Whitaker sa stali symbolom rýchlej liberalizácie založenej na troch prvkoch: používaní grantov a daňových úľav s cieľom povzbudiť výrobu orientovanú na vývoz, prilákať zahraničné výrobné firmy a zrušiť ochranu s cieľom získať lepší prístup na zahraničné trhy. Priame zahraničné investície do írskeho priemyslu sa čoskoro stali základom vládnej politiky. Pozoruhodná transformácia ekonomiky, ktorá prebehla v období od konca päťdesiatych rokov do začiatku sedemdesiatych rokov, prispela veľkou mierou k príchodu nadnárodných spoločností.

Uznávajúc, že poľnohospodárstvo samo o sebe nemôže vytvoriť dostatočné príjmy pre niektoré vidiecke rodiny, zaviedla vláda opatrenia s cieľom udržať drobných farmárov pri pôde prostredníctvom poskytovania priamej finančnej podpory (Program pomoci maloroľníkom) a podpory industrializácie vidieka s cieľom zabezpečiť zamestnanosť aj mimo fariem. Zákon o zaostalých oblastiach z roku 1952 umožnil poskytovanie pomoci novým priemyselným podnikom v určených oblastiach a toto uznanie potreby industrializácie vidieka postupne prerástlo do regionálnej politiky, prostredníctvom ktorej sa štát snažil odstraňovať regionálne rozdiely a vytvárať pracovné miesta v tesnej blízkosti nezamestnanosti. Štát povzbudzoval nadnárodné spoločnosti, aby si zriadovali svoje sídla vo vidieckych oblastiach. Do roku 1973 päťdesiatdeväť percent zahraničných firiem, ktoré prišli do Írska po liberalizácii ekonomiky v šesťdesiatych rokoch, si zriadilo sídlo v určených oblastiach. Pozitívne na tom bolo, že táto politika mala veľký demografický vplyv na vidiecke Írsko, pretože pomohla zastaviť demografický pokles vo vidieckych oblastiach.

Vláda uplatňovala expanzívnu fiškálnu politiku v oblasti produktívnych investícií od päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Štátna politika čoraz viac závisela od sektora, ktorý vlastnili zahraničné spoločnosti s Priemyselnou rozvojovou agentúrou (IDA, 1949), hlavnou pološtátnou agentúrou, ktorá hrala kľúčovú úlohu ako „lovec a zbierač” zahraničných firiem. IDA zaviedla úplne nový súbor opatrení. Medzi ne patrili daňové prázdnyiny pre vývozcov, finančné stimuly, bezcolný dovoz kapitálu, granty

na vzdelávanie, zaručené pôžičky, podpora výskumu a vývoja. Neexistovali obmedzenia pre repatriáciu zisku alebo pre vlastníctvo akcií domácich firiem. Pre IDA nebolo najdôležitejšie, čo firmy vyrábali, ale ako a kde to vyrábali. Aj keď plánom bolo prilákať do Írska priame zahraničné investície, vláda nezabúdala ani na domáce firmy. Približne jedna tretina finančnej pomoci išla domácim firmám. Dôležitou súčasťou štátnej politiky začiatkom šesťdesiatych rokov bolo zrušenie ochrany domáceho trhu. V roku 1966 vstúpila do platnosti Anglicko-írska dohoda o voľnom obchode so Spojeným kráľovstvom. Táto dohoda otvorila Írsku cestu k členstvu v Európskom hospodárskom spoločenstve (EHS) v roku 1973, pričom Írsko sa zaviazalo, že v priebehu piatich rokov zavedie voľný obchod s členskými krajinami. V roku 1973 tvorili zámorské firmy takmer tretinu všetkých pracovných miest vo výrobe. V roku 1983 pôsobilo v Írsku takmer tisíc zahraničných firiem. Polovica z nich pochádzala z USA, jedna osmina z Británie a približne jedna desatina z Nemecka. Tento pokrok však spočiatku nezvýšil zamestnanosť ani neznížil emigráciu. Mnohé írske spoločnosti, ktoré boli založené, aby slúžili uzatvorenému národnému trhu, neboli konkurenčné. Írsko bolo stále veľmi závislé na poľnohospodárstve, ktoré malo nízku úroveň výroby a príjmov a migrácia ľudí z vidieka bola väčšia ako tvorba pracovných miest v nových podnikoch. V dôsledku toho nedošlo v osemdesiatych rokoch k čistému prírastku pracovných miest.

Domáci priemyselný sektor Írska sa od zániku systému hospodárskej sebestačnosti trochu zmenil. V roku 1973 sa ešte neprekročil hranice svojho domáceho trhu. Nemal výrobné kapacity, kapitál ani expertízu, aby mohol využiť širší trh, ktorý ponúkalo EHS. Do roku 1977 boli odstránené všetky clá medzi Írskom a ostatnými členmi EHS. Do roku 1980 mnohé domáce firmy zanikli. Počet textilných a odevných firiem klesol o vyše 80 percent a počet firiem pôsobiacich v chemickom a kovospracujúcom priemysle o polovicu. Aj keď strata pracovných miest bola čiastočne spôsobená reštrukturalizáciou, jej hlavnou príčinou bolo ukončenie činnosti firiem. Výsledkom úspešnej stratégie Írska, ktorej cieľom bolo prilákať priame zahraničné investície, bola zmena krivky dopytu po írskej pracovnej sile, ktorá viedla k zvýšeniu mzdových taríf v Írsku. Mnohým nízkoziskovým domácim firmám sa nepodarilo prežiť následné zvýšenie mzdových nákladov. Prebiehal vyradovací proces, ktorý odrážal nový jav prežívania len tých najschopnejších.

Vstup do EHS veľmi zasiahol domáce podniky, pričom niektoré prinútil odísť, no tie, ktoré prežili, naopak posilnil. IDA zohrala ústrednú úlohu na ceste k úspechu. Používala pragmatické a cielené marketingové metódy. Kľúčovým rozhodnutím bolo zamerať sa na spoločnosti, ktoré predstavovali špičkovú technológiu budúcnosti, efektívnejšiu výrobu a špičkové schopnosti. Hlavným cieľom boli počítačový priemysel, farmaceutický priemysel, zdravotnícka technológia a medzinárodné služby. Čoskoro prišli investície popredných spoločností, ako sú Amdahl, Baxter Travenol, Digital, Merck Sharpe, Wang a Warner Lambert. V roku 1975 vyše 450 priemyselných firiem, ktoré vlastnili zahraničné spoločnosti tvorilo dve tretiny celkovej priemyselnej výroby Írska.

Nedostatok konkurencieschopnosti v domácom sektore viedol k prehodnoteniu priemyselnej stratégie, ktoré sa začalo uverejnením „správy Telesis“ v roku 1982, v dôsledku čoho sa pozornosť obrátila na medzinárodnú konkurencieschopnosť celého priemyselného sektora. Tým bola uznaná úloha domáceho sektora. Túto zmenu neskôr posilnila „Správa Culliton“ v roku 1992, ktorej odporúčania viedli k rozdeleniu IDA na samostatné agentúry pre zahraničné firmy a domáci priemysel. Tieto zmeny v priemyselnej politike sú identifikované ako zmeny, ktoré zohrali dôležitú úlohu v pozoruhodnom kolotoči osudu domáceho priemyslu.

Osemdesiate roky boli veľmi smutným desaťročím s rozsiahlou emigráciou a klesajúcim národným dôchodkom. Dane boli veľmi vysoké, daňové úniky rozšírené a väčšina verejného rozpočtu bola použitá na splácanie rýchlo rastúceho národného dlhu, spôsobeného zvýšením verejných výdavkov. V polovici osemdesiatych rokov, keď sa krajina topila v dlhoch a bola sužovaná ďalšou vlnou emigrácie a nízkou výkonnosťou ekonomiky, sa konečne objavili národné snahy o dosiahnutie obnovy a rastu. Tento konsenzus poukázal na to, že ekonomické ciele by mali mať prednosť pred politickými cieľmi. Jednomyselné rozhodnutie Írska o potrebe ekonomického rastu bolo z veľkej časti výsledkom zúfalstva a hospodárskeho úpadku. Odrazenie sa Írska od dna nebol len výsledkom zmeny politiky, ale bolo ovplyvnené aj jeho novým nazeraním na svet, perspektívou, postojom a myslením. V roku 1987 vznikol nový duch, nespokojný

s nedostatočným hospodárskym pokrokom a nešťastný z odchodu tých najlepších a najmúdrejších.

3.2 Rozmach írskeho keltského tigra

Hlboká recesia osemdesiatych rokov spôsobila porazenecký postoj. Z nezávislého írskeho štátu sa v priebehu dvadsiateho storočia stal ekonomický „slimák“ v dôsledku nekvalitného riadenia a neschopnosti štátu vytvárať koherentnú politiku zodpovedajúcu jeho budúcim rozvojovým výzvam. Vyhliadky do budúcnosti boli zlé, pretože prekážky hospodárskeho úspechu sa ďalej zväčšovali. Napriek podstatnému obmedzeniu výdavkov, ktoré urobila prichádzajúca Fianna Fáil v roku 1987 prišiel konečne rast a v polovici deväťdesiatych rokov bolo Írsko považované za zázračnú ekonomiku a získalo titul keltský tiger, pretože jeho vysoké tempo rastu bolo porovnateľné s úspechom, ktorý dosiahli východoázijský tigri.

V období po roku 1987 írská ekonomika zažila obrovské zmeny. Hlavné zmeny sa prejavili v zvýšení HNP, zamestnanosti a počte obyvateľov, ako aj v zastavení emigrácie. Rast zamestnanosti bol najväčším príspevkom k zvyšovaniu životnej úrovne. Celkové priemerné zárobky sa v období rokov 1987 až 2005 zvýšili o 125 percent v reálnom vyjadrení. Toto zvýšenie je rozdelené do troch fáz: 1987–1994, počas ktorej sa priemerný zárobok zvýšil o 34 percent; 1994–2001, počas ktorej sa zvýšil o 57 percent a 2001–2005, kedy zárobky narástli o 7 percent. Tieto zvýšenia sú v korelácii s rozdelením keltského tigra na tri konkurenčné smerovania štátnej politiky: prvé bolo smerovanie politiky neokorporatistickej stabilizácie v rokoch 1987–1994, druhé evolucionistická fáza v rokoch 1994–2000 a tretie neoliberálna fáza znižovania daní, ktoré sa začalo v roku 2000 a trvá dodnes.

Obdobie keltského tigra bolo do istej miery príbehom tzv. „ľahkej cesty“: boom v USA, dobudovanie spoločného trhu, štedro dotované ceny poľnohospodárskych výrobkov roky po vstupe Írska do EHS, štrukturálny a kohézny fond, Delors I 1989–93 a Delors II 1994–99, expanzívny rozpočet a neustále zvyšovanie zahraničných pôžičiek. Írsko bolo úspešné pri získavaní vysokých príspevkov zo štrukturálneho a kohézneho fondu EÚ,

ktoré použilo v štyroch hlavných oblastiach: modernizácia infraštruktúry (cesty, prístavy, komunikácie), zvyšovanie kvality ľudských zdrojov (vzdelávanie a školenie), pomoc pre súkromný sektor (finančné príspevky a dotácie na pomoc novým podnikom) a podpora príjmov (väčšinou poskytovaná farmárom a obyvateľom vidieka).

Aj keď Írsko prekonalo splasnutie „dotcomovej“ bubliny v USA v roku 2001, viedla táto udalosť k výraznej zmene produktívnej základne írskej ekonomiky. Od roku 2002 nemal ekonomický rast Írska zdravý základ. Rast sa stal závislým na domácom dopyte namiesto toho, aby bol poháňaný vývozom ako v predchádzajúcom období. Zamestnanosť v priemysle začala klesať a k jej výraznému zvýšeniu došlo v stavebnom sektore, ktorý sa stal hlavným motorom rastu zamestnanosti. Pokles zamestnanosti vo výrobe postihol najmä odvetvia high-tech v dôsledku dotcomovej bubliny. Tento pokles sa rozšíril v celom výrobnom sektore. Rast Írska v dvadsiatom prvom storočí bol poháňaný skôr domácim dopytom financovaným dlhmi ako nepretržitým zvyšovaním vývozu, čo sa prejavilo v zmene prebytku na deficit na bežnom účte platobnej bilancie.

V rokoch pred kolapsom charakterizoval írsku ekonomiku rast, ktorý bol rýchly, ale nevyvážený. Hoci tento rast bol obrovský, bol poháňaný domácim dopytom v stavebnom priemysle. Väčšie spoliehanie sa na stavebníctvo a služby viedlo k poklesu produktivity. Celkový rast produktivity práce sa začal výrazne spomaľovať po roku 2002 a v rokoch 2004–2008 zostal prakticky nezmenený. Tento pokles produktivity je spojený s odklonom od odvetvia high-tech a s príklonom k službám a stavebníctvu ako hlavným sektorom rastu ekonomiky.

Od roku 2002 začali služby nahrádzať výrobu ako hlavný vývozný sektor ekonomiky. Od tohto roku začalo Írsko čeliť intenzívnejšej konkurencii v oblasti priamych zahraničných investícií. Príliv priamych zahraničných investícií do Írska dosiahol v roku 2004 svoju najnižšiu úroveň. Väčšina týchto priamych zahraničných investícií bola spojená so Strediskom medzinárodných finančných služieb (IFSC) a jeho vývoz sa stal jedným z hlavných motorov rastu vývozu služieb od roku 2004. Spoločnosti zaregistrované v IFSC tvoria väčšinu írskoho vývozu poisťovníckych a finančných služieb a značnú časť vývozu obchodných služieb vrátane účtovníckych a právnych.

3.2.1 Írsko ako high-tech ekonomika – proaktívna priemyselná stratégia

Proaktívna priemyselná stratégia, ktorú sledujú írski politici od šesťdesiatych rokov, mala rozhodujúci význam pre dlhodobý rozvoj silnej priemyselnej základne. Cieľom tejto stratégie bolo prilákať do Írska zahraničné nadnárodné firmy. Štát sa ujal úlohy „lovcu a zberača“ priamych zahraničných investícií začiatkom šesťdesiatych rokov. Aj keď táto politika, vedená Úradom pre priemyselný rozvoj (IDA), sa objavila ešte pred vznikom keltského tigra, uskutočňovala sa koncom osemdesiatych rokov a začiatkom deväťdesiatych rokov. IDA vystupovala ako štátny orgán nezávislý od štátnej správy, vyznačujúci sa veľkými zdrojmi a skutočnou izoláciou od politického procesu. Naplnená duchom konkurenčného nacionalizmu, IDA dosiahla veľký úspech pri identifikácii vznikajúcich sektorov v globálnej ekonomike a prilákaní mnohých významných spoločností v týchto sektoroch do Írska. Táto stratégia sa začala uskutočňovať v šesťdesiatych rokoch prilákaním odevných a textilných firiem, ako sú Wrangler, Bluebell, Farah Jeans a Burlington Industries. V sedemdesiatych rokoch vytvorila elektronický sektor prilákaním takých firiem, ako sú General Electric, Ecco a Core Memories. V roku 1971 bol prilákaný do Galway výrobca počítačov Digital, pričom jeho príchod znamenal začiatok stratégie s cieľom vytvoriť skupinu výrobcov v Írsku. V roku 1980 prišla do Írska spoločnosť Apple, ktorá si zriadila svoju európsku výrobnú základňu v Corku a v roku 1989 po úspešnom lobingu zriadila firma Intel svoje významné centrum v Kildare neďaleko Dublinu.

Úspech IDA bol výsledkom jej schopnosti zamerať sa na firmy v pomerne ranej fáze ich technologického životného cyklu, bezprostredne po novej fáze rozvoja výrobkov v sektore počítačov, programového vybavenia, farmaceutických a chemických výrobkov. Ďalším kľúčovým prvkom arzenálu IDA pri lákaní zahraničných firiem bol výhodný režim dane zo zisku právnických osôb v Írsku, desaťpercentná sadzba dane z výrobných ziskov zaručená na obdobie 20 rokov a zavedená začiatkom sedemdesiatych rokov, ktorá bola v roku 2003 zmenená na 12,5 percentnú daň pre všetky obchodné spoločnosti.

Dôvod, prečo priame zahraničné investície mali taký veľký vplyv na rast v Írsku, bola skutočnosť, že investície, ktoré pochádzali prevažne z USA, zahŕňali najnovšie technológie a výsledky výskumu a vývoja uskutočňovaného v Silicon Valley. Íri nemuseli míňať peniaze na výskum a marketing alebo na vypracúvanie obchodných stratégií. To všetko sa urobilo už v USA. V dôsledku toho rýchly rast írskej ekonomiky neprišiel zvnútra – nebol organický. Okrem toho, bol boom keltského tigra príliš závislý na modeli priamych zahraničných investícií, čo vytvorilo dualizmus medzi zahraničnými a domácimi firmami a tento dualizmus bol typický pre priemyselnú štruktúru Írska aj v časoch, keď keltský tiger bol na samom vrchole. Z 5000 výrobných spoločností cca 85 percent bolo vlastnené Írmi a cca 10 percent bolo vlastnených Američanmi, ale tieto firmy tvorili 65 percent hrubej výroby, 50 percent zamestnanosti a 80 percent vývozu tovaru a služieb IKT. Aj keď priame zahraničné investície prispeli významne k rozvoju írskej ekonomiky, pôvodným cieľom tejto politiky bolo povzbudiť domácich podnikateľov, aby sa učili od nadnárodných spoločností. To sa do istej miery podarilo, no nestačilo to na udržanie rastu ekonomiky v prípade spomalenia prílivu priamych zahraničných investícií.

3.2.2 Inštitúcie keltského tigra

Úspech, ktorý Írsko dosiahlo v posledných dvoch desaťročiach, nie je výsledkom jedného faktora, ale viacerých faktorov. Írsko dosiahlo a zachovalo národný konsenzus, investovalo do vzdelania, prijalo rozumnú daňovú a fiškálnu politiku a bolo otvorené voči zahraničným investíciám a podporovalo ich. Írsko navzájom prepojilo všetky tieto aspekty a použilo jedinečné a nehmotné tvorivé aktíva, ktoré sú súčasťou jeho kultúry.

Sociálne partnerstvo. Sociálne partnerstvo je všeobecne považované za najinovatívnejší aspekt keltského tigra, ktorý vniesol stabilitu do vytvárania politiky a do vzťahov medzi zamestnávateľmi, odbormi a vládou. Od roku 1987 je silno podporované ako jadro novej formy riadenia v Írsku viacerými vládami. Aj keď národný prístup k dohodám o partnerstve medzi zamestnávateľmi, odbormi a štátom prestal byť uplatňovaný v roku 1980 uprostred krízy národných financií, poradenský orgán, Národná hospodárska

a sociálna rada (NESC), zložená zo zástupcov štátu, orgánov zamestnávateľov, organizácií farmárov a odborov pokračovala v analýze írskoho hospodárskeho rozvoja. Na základe jej správy z roku 1986 s názvom „Stratégia pre rozvoj” zorganizovala nastupujúca vláda v roku 1987 znovu stretnutie sociálnych partnerov, aby sa dohodli na trojročnom “Programe národného ozdravenia” (PNO). Táto dohoda medzi sociálnymi partneri, ktorá sa týkala nielen miezd, ale aj kľúčových prvkov hospodárskej a sociálnej politiky, bola inštitucionalizovaná ako súčasť štruktúr riadenia v Írsku. Tieto dohody boli inovačné, pretože nezahŕňali len rokovania o mzdách, ale aj konsenzus o hospodárskej a sociálnej politike vrátane daňovej reformy, dávok sociálneho zabezpečenia, sociálnych výdavkov a priemyselnej, sociálnej a rozvojovej politiky.

Zdalo sa, že vznik sociálneho partnerstva v roku 1987 posunul írsku politiku viac k sociálnej demokracii, pričom štát sprostredkoval dohodu medzi záujmami kapitálu a pracovnej sily. Sociálne partnerstvo pôsobilo ako snaha o dosiahnutie dohody o ekonomických a sociálnych cieľoch medzi rôznymi sektormi, konkrétne odbormi, podnikmi, poľnohospodárskymi organizáciami a vládou. Malo silnú politickú podporu medzi politickými stranami a predstavovalo spoločnú politickú ideológiu, ktorá spĺňala všetky aspekty tvorby verejnej politiky a stretávala sa len s minimálnym nesúhlasom. Výsledkom tohto sociálneho partnerstva bol inštitucionalizovaný, štruktúrovaný a regulovaný spôsob účasti, ako aj zvýšená účasť všetkých sektorov na formulovaní, monitorovaní a uskutočňovaní národnej politiky. Avšak hospodársky pokles v roku 2008 uvrhol sociálne partnerstvo do krízy, keď odbory odmietli podporiť plán vlády na dôchodkové odvody z miezd zamestnancov vo verejnom sektore. Budúcnosť ukáže, či sa sociálne partnerstvo stane obeťou kolapsu keltského tigra, alebo či má inštitucionálnu húževnatosť potrebnú pre vytvorenie udržateľnej a spravodlivej paradigmy.

Vzdelanie. Jedným z faktorov, ktoré boli identifikované ako faktory významne prispievajúce k boomu keltského tigra, sú investície štátu do vzdelania. Na začiatku šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov malo Írsko niekoľko mladých, energických ministrov školstva (Donough O'Malley, Paddy Hillery, Jack Lynch), ktorí dohliadali na extenzívny rozvoj druhého a tretieho stupňa vzdelávania. Uverejnenie správy OECD o vzdelávaní v Írsku s názvom „Investície do vzdelania“ v roku 1966 viedlo

k významnému nárastu výdavkov na vzdelávanie a účasti na vzdelávaní. Vzdelávanie zostalo prioritou aj počas hospodárskeho poklesu v osemdesiatych rokoch, aj keď dochádzalo v mnohých iných sektoroch v tom čase k výraznému znižovaniu výdavkov. Paradoxne zvyšovanie rozpočtu na vzdelávanie nedokázalo držať krok s rastom HDP v období keltského tigra a v prvých rokoch dvadsiateho prvého storočia klesol na cca 4,5 percent HDP.

Zavedenie bezplatného stredoškolského vzdelávania v roku 1967 spôsobilo podstatné zvýšenie počtu študentov s ukončeným stredoškolským vzdelaním. Zmenili sa aj učebné osnovy, pretože správa „Investície do vzdelania“ identifikovala vážne nedostatky v prínose vzdelávania k rozvoju schopností potrebných pre hospodársky rozmach. V roku 1967 bol ustanovený Úrad pre odborné vzdelávanie a v sedemdesiatych rokoch boli v celej krajine zriaďované regionálne stredné odborné školy, čo viedlo k podstatnému rozšíreniu učebných osnov pre študentov tretieho stupňa.

Tallaghtská stratégia a dlhodobé ekonomické plánovanie. Medzi faktormi, ktoré viedli k hospodárskemu úspechu, treba spomenúť aj ďalšie dve opatrenia prijaté štátnymi inštitúciami. Prvým bolo fiškálna stabilizácia koncom osemdesiatych rokov, dosiahnutá prostredníctvom výnimočného politického konsenzu medzi hlavnými politickými stranami. Túto politiku známu ako Tallaghtská stratégia iniciovala strana Fine Gael v roku 1987. Podľa tejto politiky nemala opozičná strana Fine Gael brániť ekonomickým reformám, ktoré navrhne menšinová vláda Fianna Fáil v národnom záujme. Táto stratégia sa výrazne odklňala od tradičného správania sa írskych politikov, charakterizovaného ostrými nezhodami medzi dvoma hlavnými politickými stranami – Fianna Fáil a Fine Gael, ktoré existovali od írskej občianskej vojny v dvadsiatych rokoch minulého storočia. Táto stratégia bola pomenovaná podľa prejavu, s ktorým vystúpil vodca strany Fine Gael Alan Dukes pred Tallaghtskou obchodnou komorou druhého septembra 1987: *„Ak vláda vykročí správnym smerom, nebudem brániť uskutočňovaniu hlavných zámerov jej politiky. Ak sa uberá správnym smerom, netreba ju odkloniť od jej kurzu alebo podkopávať jej snahy o riešenie makroekonomických problémov.“*⁹⁰ Stratégia zavčasu stabilizovala národné financie

⁹⁰ SWEENEY, P. 2008. *Ireland Economic Success*. Dublin : New Island, 2008. 214. s. ISBN 1-903-76598-6.

a urobila z Írska atraktívnejšie miesto pre zahraničné investície, čím mu umožnila využiť boom v USA začiatkom deväťdesiatych rokov.

Po druhé, štátu sa prostredníctvom agresívneho lobingu podarilo dosiahnuť aj najväčší príspevok zo štrukturálnych fondov EÚ na obyvateľa, ktorý umožnil odstrániť štrukturálne nedostatky v írskej ekonomike. Ten bol použitý na modernizáciu fyzickej infraštruktúry krajiny, no investície smerovali aj do zvyšovania konkurencieschopnosti a produktivity a rozvíjania schopností a zručností pracovnej sily. Okrem toho, zvýšili štrukturálne fondy kvalitu verejných investičných výdavkov vynútením zavedenia dlhodobejšieho plánovania projektov, takže krátkodobé rozpočtové tlaky neviedli k zastaveniu činnosti podniku a k dodatočným nákladom na jej neskoršie obnovenie.

Dane. Írsko je známe tým, že má najnižšiu sadzbu dane z príjmov právnických osôb v Európe. Počas 50 rokov Írsko profitovalo z nízkych daní, pokiaľ ide o absolútnu úroveň dane. Írsko inovačne využívalo svoj daňový systém, aby prilákalo a rozvíjalo medzinárodné podniky. Prvá bezcolná zóna bola vytvorená v Shannone v roku 1947. Je zaujímavé, že súčasná nízka sadzba dane z príjmov právnických osôb je odpoveďou Írska na úsilie EÚ o zrušenie skorších daňových výhod. V roku 1956 bola ponúknutá úľava pre všetky zisky z vývozu z Írska. Keď bol tento prístup spochybnený na základe zákonov EÚ, Írsko v roku 1980 zaviedlo 10 percentnú sadzbu dane zo zisku z výrobných činností a vybraných medzinárodných služieb. Ďalšie námietky zo strany EÚ proti diferencovaniu tejto nízkej sadzby (zisky, ktoré nespĺňali požiadavky, boli zdaňované sadzbou až 50 percent) viedli k tomu, že Írsko v roku 1997 oznámilo, že od roku 2003 bude pre všetky zisky z obchodovania korporácií platiť maximálna sadzba 12,5 percent.

Faktory súvisiace s konjunktúrou. Opatrenia štátu pri vytváraní podmienok pre úspech by neboli také úspešné bez súčasného pôsobenia niekoľkých rozhodujúcich faktorov súvisiacich s konjunktúrou. Dva z nich sa týkajú geografickej polohy Írska a jeho historických prepojení. Vznik jednotného trhu v EÚ zvýšilo po schválení Jednotného európskeho aktu v roku 1987 atraktívnosť Írska pre americké investície, pretože umožnil prístup k celému trhu EÚ. Skutočnosť, že jeho vznik sa prekrýval

so začiatkom dlhého obdobia hospodárskej konjunktúry v USA, bola šťastnou okolnosťou, ktorú Írsko využilo vo svoj prospech.

A nakoniec, výhodou spojenou s konjunktúrou, ktorú Írsko využilo v prvých rokoch dvadsiateho prvého storočia, bolo jeho členstvo v eurozóne. To zabezpečilo menovú stabilitu v období prosperity keltského tigra a spolu so znehodnocovaním eura voči britskej libře a americkému doláru v rokoch, ktoré nasledovali po jeho vzniku v roku 1999 zvýšilo konkurencieschopnosť vývozu. Členstvo v eurozóne však môžeme považovať za dvojsečnú zbraň a to z dvoch dôvodov. Po prvé, prijatím eura sa Írsko vzdalo možnosti určovať úrokové sadzby a pripojilo sa k menovej oblasti s pomerne nízkymi úrokovými sadzbami, aby podporilo ekonomickú činnosť. Írsko ako krajina prežívajúca rozmach na vrchole obdobia keltského tigra však potrebovala presný opak. Po druhé, keď sa euro začalo zhodnocovať voči britskej libře a americkému doláru v polovici prvého desaťročia dvadsiateho prvého storočia, postihlo to najmä Írsko, pretože vyššie percento jeho vývozu smeruje na britské a americké trhy.

Z hľadiska hospodárskeho kolapsu v roku 2008 sa javí transformácia Írska ako menej rozsiahla a jej inštitucionálny základ ako zraniteľnejší. Obdobie rozmachu nepochybne prinieslo mnohé výhody vo forme väčších pracovných príležitostí a vyššej životnej úrovne. Transformácia však obsahovala mnohé nedostatky, ako v štruktúre produktívnej ekonomiky s vysokou mierou závislosti na priamych zahraničných investíciách, tak aj v inštitúciách, ktoré tvorili jej základ, napríklad v pohodlnom konsenze vytvorenom sociálnym partnerstvom. Írsky rozvojový model neponúkal jednotnú politiku, ktorá by mohla byť prijatá aj v iných krajinách. Súbeh niekoľkých priaznivých zmien v tomto prostredí a iných vonkajších faktorov, z ktorých boli niektoré špecifické pre Írsko sa nebudú môcť zopakovať v inej krajine.

3.2.3 Úloha írskeho štátu počas boomu keltského tigra

Írsko ako partnerský štát. Írsko je považované za partnerský štát, pretože sociálne partnerstvo zohralo kľúčovú úlohu pri poskytovaní pomoci krajine, aby sa úspešne vyrovnala s výzvami tvorby politiky v podmienkach globalizácie. Partnerský štát podporuje spoluprácu medzi sociálnymi záujmami ako aj vznik záujmových skupín a vytvára nový vzťah medzi tvorbou politiky, jej uskutočňovaním a monitorovaním ako centrum politického rozvoja. Pre tento štát je typický pragmatický prístup k riešeniu problémov, ktorého cieľom je podporovať konsenzus. Pre fungovanie partnerského štátu je najdôležitejšie vytvorenie súladu medzi makroekonomickou, distribučnou a štrukturálnou politikou alebo politikou strany dopytu.

Írsko ako rozvojový štát. Írsky štát je rozvojový v dôsledku úlohy, ktorú štát zohral pri transformácii ekonomiky v deväťdesiatych rokoch. V Írsku vznikol systém politickej inovácie, ktorý podporoval rozsiahlu modernizáciu a dynamický high-tech sektor medzi zahraničnými aj domácimi firmami. Táto modernizácia bola podporovaná tromi typmi štátnych opatrení. Prvým bol národný systém inovácie, podporovaný alianciami štátu a spoločnosti na základe činností štátnych agentúr, ktoré definovali politické priority, poskytovali finančnú a inštitucionálnu podporu a legitimizovali rozvojovú agendu. Druhým bol širší súbor sociálno-ekonomických zmien, ktorý vytvoril miestny dopyt po technologických výrobkoch a rôznych službách, zameraných najmä na rast írkeho softvérového priemyslu, ktorý stál na čele rozvoja domáceho priemyslu keltského tigra. Posledný typ štátnych opatrení súvisí so širšími sociálno-ekonomickými podmienkami, ktoré pomohli udržať infláciu na nízkej úrovni s cieľom zlepšiť konkurencieschopnosť priemyslu. To bolo dosiahnuté prostredníctvom neokorporativistických dohôd o sociálnom partnerstve, ktoré zabezpečovali súlad medzi miernym zvyšovaním miezd dohodnutým počas rokovaní na národnej úrovni a znižovaním daní. To však viedlo k erózii základov príjmov z daní štátnych financií, ktorá bola skrytá počas obdobia prosperity, ale ktorá sa stala zjavnejšou v rokoch nasledujúcich po období prosperity.

Írsko ako hybridný sociálny štát. V roku 2005 vydala Národná hospodárska a sociálna rada (NESC) dôležitú správu, v ktorej bol írsky sociálny štát opísaný ako hybridný

system s množstvom sociálnych dávok a nerovností, ktoré charakterizovali spoločnosť. V správe sa uvádzalo, že ak chce Írsko ďalej rozvíjať svoju ekonomiku a spoločnosť, musí zaviesť niekoľko foriem sociálnych výdavkov. Pre dosiahnutie väčšej synergie medzi ekonomickou a sociálnou politikou správa navrhla „rozvojový sociálny štát“ založený na základnej štruktúre zloženej z troch prvkov: základné služby, podpora príjmov a aktivačné opatrenia. Štát bude zodpovedný za poskytovanie súboru základných služieb, ako sú starostlivosť o deti, školstvo, zdravotníctvo, starostlivosť o starých ľudí, bývanie, doprava, služby zamestnanosti a vzdelávanie, ktoré budú dostupné všetkým členom spoločnosti. Podpora príjmov, ako sú podpora príspevkov na deti, záruka minimálneho dôchodku, by mala byť dostatočná, t. j. nemala by pokrývať len základné životné potreby. Úspešná ekonomika vyžaduje úspešnú spoločnosť, a to je morálna a súčasne aj funkčná požiadavka. NESC ponúka konceptualizáciu rozvojového sociálneho štátu ako potrebného rámca pre poskytnutie silnejšieho impulzu, strategického smerovania a efektívnosti pri vypracúvaní sociálnej politiky, ktorá bude budovať úspešnú spoločnosť. Návrh NESC je ambiciózny, no vôbec sa nezaobera otázkou financovania. Nedostatočné financovanie bolo typickým znakom írskeho sociálneho štátu, ktorý sa ešte zhoršil počas hospodárskeho rozmachu v deväťdesiatych rokoch. Rozmach a rozvoj írskeho sociálneho štátu bude vyžadovať záväzok zo strany štátu, že zvýši financovanie sociálnych výdavkov.

Na rozdiel od univerzálnosti sociálneho krytia, ktoré bolo typické pre britský sociálny štát v povojnovom období, zostal írsky systém prevažne roztrieštený a nepodporoval myšlienku medzitriednej solidarity. Írsky sociálny štát chcel byť štátom prerozdeľovacím a nebol inšpirovaný rovnosťou, ale dobročinnosťou. Vždy bol sociálnym štátom spojeným so mzdou, v ktorom nerovnosti neboli odstraňované alebo podstatne obmedzované. Sociálny systém spojený so mzdou vznikol v Írsku, kde minimálna úroveň univerzálneho nároku na príjem a služby sú dopĺňané zdrojmi trhu. Rozvoj sociálneho štátu bol zavŕšený tak, aby výsady zostali v podstate zachované. Občania patriaci k strednej vrstve môžu využívať štátne výdavky na dôchodky, školstvo alebo zdravotnú starostlivosť a súčasne ich dopĺňať svojimi vlastnými súkromnými úsporami. Sociálny štát sa ukázal ako neefektívny pri zmene nerovností vytvorených trhovými silami. Systém vznikol postupne a účelovo, pričom dávky boli dopĺňané do systému, keď sa objavila ich potreba.

Írsko ako konkurenčný štát. Írsko je konkurenčný štát v dôsledku svojej sociálnej politiky a politiky trhu práce, pretože spojenie týchto politík, podporované v deväťdesiatych rokoch, viedlo k vzniku silne produktivistickej štátnej politiky. Írsky konkurenčný štát prešiel od všeobecnej maximalizácie sociálnej starostlivosti (plná zamestnanosť, prerozdelenie sociálne transfery a poskytovanie sociálnych služieb) k podpore podnikania, inovácie a ziskovosti v súkromnom aj verejnom sektore. Najzásadnejšia premena na konkurenčný štát vyplýva z redistribučného sociálneho systému, ktorý prestáva považovať občanov za „tovar“ (chráni ich pred závislosťou ich príjmov od trhu) a mení sa na produktivistický štát, v ktorom si človek musí sociálnu podporu čiastočne odpracovať (tzv. „workfare state“) a ktorý mení občanov na komoditu tým, že ich povzbudzuje a vyžaduje, aby ich zdroje záviseli od ich účasti na pracovnom trhu. Konkurenčný štát v ére keltského tigra uprednostňoval ciele hospodárskej súťaže pred sociálnou kohéziou a sociálnou starostlivosťou. Pokles sociálnych výdavkov Írska počas obdobia rozmachu keltského tigra je v súlade s hypotézou konkurenčného štátu, ktorá tvrdí, že verejné investície by sa mali zamerať na činnosti, ktoré zvyšujú kapitál alebo vytvárajú pružné pracovné trhy podporovaním podnikania, inovácie, učenia sa a vzdelávania.

Pojmy rozvojový štát a konkurenčný štát sú dosť odlišné. Konkurenčný štát podporuje opatrenia štátu, ktoré znamenajú prechod od maximalizácie sociálnej starostlivosti k podpore podnikania a ziskovosti. Naproti tomu rozvojový štát podporuje výsledky, ktoré zásadne transformujú ekonomiku a spoločnosť na vyššie úrovne rozvoja. Zástancovia rozvojového štátu aj zástancovia konkurenčného štátu uznávajú, že štát zohral kľúčovú úlohu pri transformácii priemyselnej základne ekonomiky prostredníctvom prilákania priamych zahraničných investícií do high-tech sektorov. Majú však rozdielne názory, predovšetkým na rozsah a hĺbku tejto produktívnej transformácie a na súvislosť medzi ňou a sociálnym rozvojom.

Írsko ako regulačný štát. V deväťdesiatych rokoch írsky štát postupne zaviedol nový regulačný rámec. Okrem Úradu pre hospodársku súťaž zriadeného v roku 1991 boli zriadené regulačné orgány pre rôzne sektory, napríklad telekomunikácie (1996), energetiku (1999), letectvo (2001), finančné služby (2003) a dane (2004). Hlavným cieľom regulačného rámca bolo podporovať hospodársku súťaž. Pre írsky regulačný

agentúry je charakteristické obmedzovanie regulácie s cieľom poskytnúť trhovým silám väčšiu voľnosť v niektorých oblastiach, ale aj vytváranie striktnějších regulačných štruktúr v iných oblastiach, kde môže byť ohrozená súťaž. Paradox spočíva medzi obmedzovaním regulácie v niektorých oblastiach a vytváraním regulácie v iných oblastiach. Zákon o hospodárskej súťaži z roku 2002 ukladá Úradu pre hospodársku súťaž, aby kontroloval navrhované zlúčenia a akvizície spoločností s cieľom zabezpečiť podmienky umožňujúce pôsobenie konkurenčných síl. Problém je v tom, že regulačný proces čerpá informácie prevažne z ekonomickej teórie a nie z demokratických princípov alebo volebnej taktiky.

Po kolapse keltského tigra v roku 2008 bol regulačný režim írskeho štátu, najmä vo vzťahu k finančným službám, predmetom ostrej kritiky. Išlo prevažne o regulačný systém založený na princípoch, v ktorom sa banky a finančné spoločnosti riadili dohodnutými kódexmi správania namiesto toho, aby im tieto kódexy boli uložené a ich dodržiavanie bolo kontrolované regulačnými orgánmi. Regulačný úrad kládol dôraz najmä na otázky, ktoré ovplyvňovali zákazníkov, a nie na finančné otázky, napríklad na likviditu a financovanie ovplyvňujúce banky a ich úverových partnerov. Riaditeľ finančného regulačného úradu, ktorého úlohou bolo zabezpečiť, aby banky požíčovali opatrne a odkladali nabok dostatok kapitálu pre pokrytie rizík, nesedel v správnej rade regulačného úradu, zatiaľ čo riaditeľ spotrebiteľského úradu áno. Kolaps írskeho finančného sektora ešte viac prehĺbila absencia kontroly finančného regulačného úradu nad realitou bubliny. Regulačný úrad, ktorý mal prístup k dôverným interným informáciám o situácii bánk, nekonal s cieľom zaviesť disciplínu do bankového sektora.

3.2.4 Írsky trh: neoliberalizmus na írsky spôsob

Írsko ekonomika je prevažne ekonomika voľného trhu so zmenšujúcim sa štátnym sektorom. Od získania nezávislosti však zohral štát kľúčovú úlohu pri vytváraní podmienok, v ktorých pôsobí súkromný sektor, a hoci v období keltského tigra vznikol dynamický súkromný sektor, štát si zachováva kľúčovú úlohu, pokiaľ ide o výdavky na výskum a rozvoj. Nezáleží len na priamej právomoci štátu nad trhmi. Záleží aj

na nepriamom vplyve štátu na podmienky, v ktorých trh funguje. Musíme preskúmať vzájomný vzťah medzi štátom a trhom, aby sme pochopili špecifickú a dištinktívnu konfiguráciu ekonomiky. To platí najmä v prípade Írska, kde domáci súkromný sektor nebol schopný rozvíjať dynamické ekonomické sektory, hoci štát bol kľúčovým subjektom pri podporovaní rozvoja produktívnej ekonomiky.

Írska inovácia a jej nedostatky. Slovo, ktoré vystihuje snahu írskeho štátu o vytvorenie ekonomiky voľného trhu, je inovácia. Bez ohľadu na to, či ju nazveme poznatkovou ekonomikou alebo inteligentnou ekonomikou, cieľom bolo vytvoriť z Írska centrum inovácie a komercializácie v Európe, krajinu, ktorá bude mať všetko potrebné na to, aby prilákala inovačné nadnárodné spoločnosti intenzívne sa zaoberajúce výskumom a vývojom a súčasne bude veľmi atraktívnym inkubačným prostredím pre najlepších podnikateľov v Európe aj mimo nej. Úspechy sú však zjavné, len pokiaľ ide o prilákanie nových nadnárodných spoločností v oblasti výskumu a vývoja do Írska. O prelomových úspechoch dosiahnutých domácimi firmami existuje oveľa menej dôkazov. Prieskumy štátnej politiky výskumu a rozvoja ukazujú, že tvorcovia politiky si akútne uvedomujú, že cieľ transformácie hospodárskeho profilu Írska a jej zamerania sa na činnosti vyžadujúce väčšie schopnosti a lepšie poznatky môže byť dosiahnutý len prostredníctvom vybudovania vlastných kapacít v rámci ekonomiky. Skutočnosť je taká, že írska ekonomika sa spolieha prevažne na investície smerujúce do krajiny. Aké sú hlbšie dôvody inovačných nedostatkov priemyselného sektora vlastneného írskymi spoločnosťami, pol storočia po tom, ako štát začal uskutočňovať veľmi úspešnú politiku s cieľom prilákať do krajiny zahraničné nadnárodné spoločnosti?

Stratégia industrializácie na „pozvanie“ zahraničných investorov uskutočňovaná Írskom od konca päťdesiatych rokov do polovice osemdesiatych rokov bola založená na nízkych sadzbách dane z príjmov právnických osôb, nízkych mzdách a dotovanej tvorbe kapitálu. Sily, ktoré poháňali inováciu vo výrobkoch a výrobných procesoch, vznikli v USA a nie v Írsku. Táto skutočnosť vždy predstavovala najväčšiu hrozbu na prežitie a pokrok írskeho domáceho sektora. Okrem toho, Agentúra pre priemyselný rozvoj neustále hľadala vo svete zahraničné investície do high-tech sektorov a konštatovala, že domáce prostredie nebolo spočiatku dostatočne atraktívne na to, aby prilákalo do krajiny popredné zahraničné firmy. Preto IDA poskytla informácie

o potrebách firiem orgánom írskej vlády, ktorá rýchlo vykonala podstatné zmeny v politike. Spôsob tvorby inovačnej priemyselnej stratégie v Írsku sa často prispôboval požiadavkám firiem v globálnom korporáčnom prostredí, a nie naopak.

Výkonnosť Írska v oblasti inovácií počas obdobia rozmachu keltského tigra ukazuje, že podiel výrobných závodov vykonávajúcich zmeny výrobkov sa v uvedenom období zvýšil len o 5 percent, zatiaľ čo podiel závodov uskutočňujúcich proces inovácie sa znížil takmer o 7 percent. Popri poznatkoch, ktoré boli vytvorené prostredníctvom výskumu (R&D), inovácie boli vo výrobe poháňané pomerne obmedzenými zdrojmi externých poznatkov. To úzko súvisí s nízkou úrovňou výdavkov na výskum a vývoj v Írsku a s chýbajúcim pozitívnym prepojením medzi rozsahom inovačnej činnosti a prepojeniami s verejnými zdrojmi poznatkov, napríklad univerzitami.

Inštitucionálna a politická podpora procesu inovácie mala v írskej ekonomike rozhodujúci význam. Úradu IDA sa podarilo získať kvalifikovaných ľudí, ktorí pracovali pre zahraničné spoločnosti, pretože pracovné príležitosti v domácom súkromnom sektore boli obmedzené. Úrad jednoznačne podporoval záujmy nadnárodných spoločností v írskom štáte a vzhľadom na populistický charakter írskej politiky a neschopnosť politických strán tvoriť politiku dominoval v oblasti tvorby a uskutočňovania priemyselnej politiky od šesťdesiatych do deväťdesiatych rokov. Táto situácia viedla k skutočnej depolitizácii priemyselnej politiky, pretože Úradu sa podarilo získať dominantný vplyv na politiku získavania priamych zahraničných investícií. Režim priamych zahraničných investícií prevládal v obchodnom sektore ekonomiky, zatiaľ čo neobchodné sektory tvorili prevažne domáce firmy a boli ovládané klientelizmom.

Cenou za toto dominantné zameranie na priame zahraničné investície bol slabý rozvoj domáceho priemyslu. Nové spojenie štátnych byrokratov, mladých podnikateľov a univerzitných výskumných centier viedlo k vzniku domáceho softvérového sektora len prostredníctvom fondov EÚ z konca osemdesiatych rokov. Nové zameranie štátnej politiky na domáci priemysel viedlo aj k rozdeleniu IDA v roku 1993 so vznikom dvoch nových agentúr: Enterprise Ireland, ktorá sa sústredila na domáci priemysel a Forfás ako poradný a koordinačný orgán, pričom IDA bola premenovaná na IDA Ireland

a zamerala sa výlučne na zahraničný priemysel. Poprední predstavitelia poradného a koordinačného orgánu pochádzali z IDA, nie z miestnych rozvojových agentúr. Napriek reorganizácii systému štátnej priemyselnej politiky zostala IDA veľmi vplyvným orgánom. Jej sústavné ovplyvňovanie smerovania politiky k vytváraniu inovačných kapacít bolo veľmi úzko zamerané, pričom jeho hlavným cieľom bolo zabezpečiť pre krajinu dostatok zručných a schopných ľudí, ktorých potrebovali nadnárodné spoločnosti zaoberajúce sa výskumom a vývojom v zahraničí. Neschopnosť politiky vytvárať domáce inovačné kapacity preto vyplýva z inštitucionálnej matrice priemyselnej politiky štátu, a najmä zo silného postavenia IDA, ktorá vystupuje ako hovorca nadnárodných spoločností v štáte.

Od roku 2006 investovali írské spoločnosti veľké finančné prostriedky v zahraničí. Napriek tomu profil týchto spoločností investujúcich v zahraničí je veľmi odlišný od spoločností, ktoré investujú v Írsku, čo je ďalším dôkazom nezameniteľného charakteru írskej ekonomiky. Írske priame zahraničné investície sú sústredené v štyroch sektoroch: finančné služby, stavebníctvo a nehnuteľnosti, potraviny, nápoje a poľnohospodárske výrobky, tlač, papier a vydavateľská činnosť. Medzi veľké spoločnosti s podstatným zastúpením v zámorí patria spoločnosť CRH vyrábajúca výrobky z nekovových nerastov, ktorá pôsobí v 26 krajinách a skupina Jefferson Smurfit vyrábajúca papier a obaly, ktorá pôsobí v 31 krajinách. Potravinárska spoločnosť Kerry Group pôsobí v 22 krajinách a spoločnosť Kingspan zaoberajúca sa výrobou kovových výrobkov v 17 krajinách. Tieto írské nadnárodné spoločnosti sú nerovnomerne rozmiestnené v neobchodných sektoroch, napríklad v stavebníctve a papierenskom priemysle a nevyznačujú sa takou intenzitou vytváraných aktív odvodenou z výskumu a vývoja a takou silnou diferenciáciou výrobkov, akú dosahujú kórejské a taiwanské nadnárodné spoločnosti. Sektory, v ktorých vznikli domáce spoločnosti, nie sú high-tech sektory.

V ranej fáze kolapsu keltského tigra koncom roka 2008 vydala vláda rámec pre udržateľnú hospodársku obnovu s názvom „Budovanie inteligentnej írskej ekonomiky“. Keďže politika hospodárskeho rozvoja bola skutočne odpolitizovaná a všetky politické strany prijali v zásade podobný postup, je veľmi nepravdepodobné, že akákoľvek zmena vo vláde povedie k podstatnej zmene priemyselnej politiky. Tento

politický dokument má dva jasné zdroje názorov. Jedným je prevládajúca medzinárodná diskusia o budovaní znalostnej ekonomiky, ktorá je v dokumente označovaná ako ostrov inovácie. Ide len o „prebalenie“ dlhodobej politiky s cieľom premiestniť viac výskumných a vývojových činností nadnárodných spoločností do Írska a vybudovať inovačné kapacity domáceho priemyselného sektora a sektora služieb. Dokument neponúka žiadne nové politické názory, s výnimkou návrhu investovať do vytvorenia nového rizikového (investičného) fondu, ktorý bude použitý na podporu počiatočných výskumných a vývojových činností malých a stredných podnikov. Dokument obsahuje obvyklé daňové stimuly, záväzok štátu, že bude ďalej investovať do výskumu a vývoja na írskych univerzitách a existujúce činnosti Science Foundation Ireland (SFI), ktorých cieľom je pomôcť pri komercializácii výsledkov tohto výskumu.

Podobne ako plán nasmerovania Írska na cestu nového rastu, aj znalostná alebo inteligentná ekonomika je v podstate len „prebalením“ starých cieľov a mechanizmov. Neznamená odklon od minulého rozvoja založeného na priamych zahraničných investíciách, čo je zdôraznené aj vo vyhlásení, že írsky režim nízkych daní z príjmov právnických osôb je centrálnym pilierom írskej priemyselnej politiky a že vláda je rozhodnutá zachovať v platnosti konkurenčné, nízke dane z príjmov právnických osôb. V jednej oblasti verejnej politiky sa však uskutočnili počas obdobia keltského tigra dramatické zmeny. Touto oblasťou sú investície štátu do budovania infraštruktúry s cieľom rozvíjať výskumné kapacity na vyššie vzdelávanie v Írsku, ktoré sa stanú medzinárodne uznávanými špičkovými výskumnými centrami.

Írske štátne investície sa začali uskutočňovať až v dôsledku hospodárskeho rozmachu keltského tigra a neboli príčinou tohto rozmachu. Až v deväťdesiatych rokoch sa štát začal venovať rozvoju politiky v oblasti vedy a technológie a od roku 1998 začali do univerzít prúdiť významné finančné prostriedky na výskumné účely. Založenie Programu pre výskum v inštitúciách tretieho stupňa (PRTL) v roku 1988 znamenalo vytvorenie inštitucionálnej infraštruktúry s cieľom vybudovať medzinárodne konkurenčné výskumné kapacity v Írsku. Po identifikácii biotechnológie a informačnej a komunikačnej technológie ako motorov budúceho rastu v globálnej ekonomike vláda vytvorila Technology Foresight Fund, ktorý mala spravovať SFI. V desaťročí 1998–2008 Program poskytol finančné stimuly týmto inštitúciám, aby začali uplatňovať

strategický prístup k výskumu, identifikujúc a využívajúc existujúce silné stránky a podporoval kultúru spolupráce medzi vedeckými pracovníkmi v inštitúciách a medzi inštitúciami, pričom pomohol vytvoriť takmer 80 000 dodatočných štvorcových metrov výskumných priestorov a financoval 1000 vedeckých pracovníkov a 2000 postgraduálnych študentov.

Paradoxne to bola súkromná filantropická organizácia, ktorá podnietila írsky štát k tomu, aby financoval výskum. Štátny Úrad pre vyššie vzdelávanie (HEA) uznal, že Atlantic Philanthropies plní najdôležitejšiu úlohu pri ovplyvňovaní skutočnej zmeny paradigmy v írskom výskume. Atlantic Philanthropies je americká nadácia, ktorá bola založená bohatým Američanom Chuckom Feeneyom pre dobročinné účely. Jej prvá pobočka zriadená v Dubline v roku 1990 sa rýchlo stala najväčším súkromným darcom v sektore vyššieho vzdelávania a počas prvých siedmich rokov svojej existencie vynaložila 69 miliardy EUR na rôzne oblasti vyššieho vzdelávania vrátane infraštruktúry, knižníc a prístupových programov. Predstavitelia Nadácie Atlantic si však uvedomili veľmi nízku úroveň vládnych investícií do výskumu a neochotu vlády riešiť tento problém. Preto sa rozhodli, že sústredia svoju pozornosť na zlepšovanie výskumnej infraštruktúry v Írsku v spolupráci s írskou vládou. Vďaka tejto iniciatíve sa podstatne zvýšili kapacity pre špičkový výskum v Írsku. Írski vedci mali možnosť zúčastniť sa na medzinárodnom výskumnom spoločenstve ako vedúci výskumu a výrazne sa posilnil štvrtý stupeň írkeho vzdelávacieho systému.

Paradoxne zistili vedeckí pracovníci, že čím väčšia je frekvencia priamej interakcie s akademickými kruhmi, tým nižšia je pravdepodobnosť inovácie výrobkov a procesov v podnikoch, čo odzrkadľuje rozdiely v cieľoch medzi podnikmi a akademickými kruhmi. Značné verejné investície mali na výskum v írskych inštitúciách vyššieho vzdelávania nepriaznivý vplyv na inovačnú výkonnosť írskych podnikov v dôsledku nedostatočného prepojenia medzi výskumom a priemyselnou inováciou.

Írsky sektor služieb: bankovníctvo a stavebníctvo. Aj keď verejná politika bola zameraná na budovanie znalostnej ekonomiky, oveľa tradičnejší sektor ekonomiky, stavebný priemysel, sa dostal do krízy. Keď sa v polovici roka 2000 stal hlavným motorom hospodárskeho rastu v írskej ekonomike, ekonómovia začali vyjadrovať obavy

z rastúcej závislosti na stavebníctve a osobnej spotrebe a upozorňovať na úlohu írskych bánk pri podporovaní rozmachu v oblasti stavebníctva.

V roku 2007 Bank of Ireland vo svojej správe vyhlásila, že Írsko je najbohatšou krajinou na svete po Japonsku. V tom čase žilo v Írsku 33 000 milionárov. Dvadsaťštyri mesiacov po uverejnení tejto správy Írsko oficiálne upadlo do recesie a v decembri 2008 Anglo Irish Bank, Bank of Ireland a Allied Irish Bank vypadli z indexu FTSEurofirst 300 po poklese cien akcií bánk o 90 percent a následnej strate ich trhovej hodnoty. Ratingová agentúra Standard & Poor's v rovnakom čase znížila hodnotenie bankových rizík krajiny, ktoré vyjadrovalo rastúce hospodárske riziko v Írsku a očakávané ďalšie zhoršovanie postavenia írskych bánk. Prečo sa situácia tak veľmi zhoršila len dvadsaťštyri mesiacov po vydaní optimistickej správy Bank of Ireland?

Najviac k tomu prispeli politické rozhodnutia vlády, ktoré živili cenovú bublinu v sektore bývania. Boli zavedené daňové stimuly, ktoré vyvolali nákupnú horúčku, ktorá neskôr zvýšila ceny domov aj počet rozostavaných domov. To spôsobilo, že cena za priemerný dom sa zvýšila v priebehu desiatich rokov o 300 percent. Do roku 2006 vzrástli investície do bývania na 14 percent írskej ekonomiky, čo je trojnásobok európskeho priemeru. Počas tohto obdobia dosahovali banky každý rok miliardové zisky, prevažne zo sektoru nehnuteľností a stavebníctva a manažéri bánk dostávali neuveriteľne vysoké odmeny. Írska vláda a manažéri bánk boli pripravení uštváť keltského tigra na smrť a vôbec nemysleli na zajtrajšok.

V roku 2004 bývalý predseda vlády „Taoiseach“ Charles Haughey opísal vtedajšiu koalíciu strán Fianna Fáil a Progresívnych demokratov vedenú Bertiem Ahernom ako najhoršiu vládu v histórii štátu. Najhoršia bola preto, lebo nemala reálnu predstavu o budúcnosti Írska. Ukázalo sa, že tieto slová boli skutočne prorockou predpoveďou. Rozmach keltského tigra rýchlo spomaľoval od roku 2008, čo viedlo k zvyšovaniu nezamestnanosti, poklesu spotrebiteľských výdavkov, chaosu v bankovom sektore, bankrotom podnikov a rastúcej emigrácii.

Bolo možné odvrátiť katastrofu, ktorá postihla írsku ekonomiku? Kľúčovým okamihom pre írsku ekonomiku bol rok 2003–2004. Objem írskeho vývozu sa vtedy výrazne znížil

a deficit prudko klesol. V tom čase Írsko prišlo o svojho ministra financií Charlieho McCreevyho, muža, ktorý sa významne zaslúžil o rast v období rozmachu keltského tигра. McCreevy ako minister financií (1997–2004) zaviedol niekoľko inovácií, ktoré podstatne prispeli k vzniku obdobia bohatstva a prosperity v Írsku. Súčasne bol považovaný za politika aktívne podporujúceho podnikanie a znižovanie výdavkov a za hlavného zástancu znižovania daní. Daň z kapitálových ziskov znížil o polovicu, zo 40 na 20 percent. Zaviedol veľmi úspešný program sporenia SSIA (Special Savings Incentive Account – špeciálny sporiaci motivačný účet).

Začiatkom dvadsiateho prvého storočia, keď sa hospodársky rast v Írsku spomalil, ponechal v platnosti prísnu kontrolu rastu vládnych výdavkov. Počas siedmich rokov svojho pôsobenia na ministerstve financií udržal prebytok a súčasne uskutočňoval program znižovania daní a výrazného zvyšovania výdavkov na zdravotníctvo a školstvo. Okrem toho zvýšil investície do rozvoja infraštruktúry na 5 percent HNP. Nezamestnanosť klesla z 10% na 4,4%. Reálny rast HDP počas funkčného obdobia McGreevyho predstavoval najvyšší priemer spomedzi všetkých západoeurópskych krajín. V roku 2003 sa však McCreevy dostal do priameho konfliktu s predsedom vlády Bertiem Ahernom v súvislosti s budúcim smerovaním írskej hospodárskej politiky. Bertie Ahern chcel väčšie úľavy na dani z nehnuteľností, ktoré mali podporiť v tom čase už prehriaty sektor stavebníctva a bývania a Charlieho McCreevyho nahradil vo funkcii ministra financií Brian Cowen. Írska ekonomika sa začala rozvíjať smerom k nekontrolovanému rozmachu v sektore nehnuteľností namiesto toho, aby sa pozornosť venovala rozvoju domáceho vývozného sektora. V rokoch 2000–2007 sa zvýšila zamestnanosť v Írsku o 40 % v stavebníctve, verejných službách, maloobchode a distribúcii, zatiaľ čo zamestnanosť v sektore medzinárodne obchodovateľných tovarov a služieb v tom čase klesla. V novembri 2004 vtedajší minister financií Brian Cowen zverejnil, že štát vybral na nových daniach a verejných poplatkoch sumu predstavujúcu 28% ceny každého nového domu. Štát vyberal v priemere 100 000 EUR za každú postavenú bytovú jednotku.

Počas uvedeného obdobia budovala Národná správa ciest nové cestné siete na celom území Írska, čo si vyžiadalo vykúpenie pôdy od farmárov v celej krajine. Pôda tvorila 23% nákladov na cestné projekty v Írsku. Centrálny štatistický úrad oznámil, že

v roku 2006 bolo v Írsku 266 000 voľných bytových jednotiek, čo predstavovalo 15% celkového bytového fondu. Z toho 175 000 boli domy, 42 000 byty a 50 000 jednotiek bolo klasifikovaných ako letné byty a víkendové chaty.

Škótsky ekonóm Adam Smith v svojej slávnej knihe „Bohatstvo národov“, vydanej v roku 1776, napísal: *„Obytný dom ako taký nijako neprispieva k príjmom človeka, ktorý v ňom býva; napriek tomu je preňho veľmi užitočný, rovnako ako jeho šaty a nábytok, ktoré sú však súčasťou jeho výdavkov, nie jeho príjmu. Ak ho prenajme nájomníkovi, nakoľko dom sám o sebe nemôže nič vytvoriť, nájomník musí vždy platiť nájomné z iného príjmu, ktorý získa za svoju prácu, zo svojich akcií alebo z pôdy. Nehnutelnosť môže prinášať príjem pre svojho majiteľa a tým mu slúžiť ako kapitál, no nemôže prinášať zisk ani slúžiť ako kapitál verejnosti a nemôže nijako prispieť k zvýšeniu príjmov celého národa.“*⁹¹

V roku 2003 mal Charlie McCreevy zásadne opačný názor na oddelenie funkcie finančnej regulácie od centrálnej banky ako Bertie Ahern. McCreevy prehral spor, ktorý vyvrcholil predložením návrhu zákona pre rok 2003 pripraveného centrálnou bankou a Úradom pre finančné služby. Ten sa stal známy ako Írsky regulačný akt o finančných službách. Írsky národ bol podvedený. Oklamali ich vypočítaví politici a nezodpovední bankári. Do roku 2005 sa ekonomika začala dostávať pod tlak, no vláda potrebovala, aby spotrebitelia pokračovali v mŕňaní, lebo len tak mohla zachovať dane na nízkej úrovni. Zvolený postup bol jednoduchý. Vytvoriť obrovskú cenovú bublinu v sektore bývania a presvedčiť spotrebiteľov, že je múdre požičať si peniaze, pretože hodnota ich domov a bytov rastie. Banky sa znížili k prijímaniu zlých rozhodnutí a krátkodobej chamtivosti a takmer spôsobili aj pád finančného systému krajiny.

Jednou z najväčších chýb Írska počas rokov rozmachu bola, že írsky vládca nikdy nevytvorila žiadne rezervy. Singapuru, s ktorým sú Íri často porovnávaní na základe veľkosti svojej ekonomiky, sa počas tohto obdobia podarilo vytvoriť rezervný fond vo výške 170 miliárd EUR. Druhou vážnou chybou, ktorej sa dopustila írsky vládca, bolo podporovanie výstavby nehnuteľností dávno po oslabení dopytu. V dôsledku toho má

⁹¹ SMITH, A. 2009. *The Wealth of Nations*. Digireads.com Classic, 2009. 165. s. ISBN 1-4209-3206-3.

Írsko v súčasnosti obrovský podiel nepredaných domov a bytov, čo oddiali zotavenie sa írskej ekonomiky o veľa rokov. Túto situáciu ešte zhoršila emigrácia mnohých mladých Írov. V roku 2006 stratili írske banky pozíciu najhodnotnejších podnikov v krajine a do konca roka 2008 sa stali prakticky bezcennými. Skutočnosť je taká, že keby ich nezachránili írski daňoví poplatníci, do konca roka 2008 by väčšina veľkých bánk skrachovala.

Eamon de Valera trval na zachovaní írčiny ako írskeho štátneho jazyka. Bol zástanca protekcionizmu a veril, že jazyk je lepšou obranou proti útokom ako fyzická hranica. Za bankovníckou terminológiou sa skrýva dosť prostý príbeh o tom, ako viedla chamtivosť pri spravovaní hypoték v Írsku k prehriatiu ekonomiky a následne k recesii. Írski bankári mali morálnu povinnosť chrániť záujmy írskeho národa. Namiesto toho zneužili dôveru, ktorú ľudia do nich vložili a použili jazyk, aby skôr zatienili ako osvetlili svoju činnosť.

Pred niekoľkými rokmi írske banky zmenili svoj tradičný spôsob činnosti, pretože obrovský rast na hypotekárnom trhu ich povzbudil k hľadaniu tvorivejších spôsobov financovania. Banky si požičiavali peniaze od ľudí, ktorí neboli vkladateľmi, aby mohli poskytnúť ešte viac pôžičiek. Rozhodli sa, že tieto peniaze získajú predajom akcií alebo cenných papierov. V roku 2001 írska vláda schválila Zákon o cenných papieroch krytých majetkom. Tento zákon umožnil vznik nebankových hypotekárnych spoločností a rozhodujúcou mierou prispel k nakazeniu írskeho finančného systému smrteľne toxickými sekundárnymi dlhmi.

V roku 2010 nedochádza, v dôsledku dravého poskytovania hypotekárnych úverov a pôžičiek na úkor financovania produktívnych podnikov, k spomaľovaniu tempa, akým ľudia prichádzajú o prácu, a preto sa neobjavujú žiadne signály zotavovania. Mnohých ľudí trápia vysoké dlhy. Bankám sa už nikdy nesmieme dovoliť, aby sa regulovali samy. Právo bánk zúčastňovať sa na tvorbe mimobilančného dlhu, určovaní svojej účtovnej hodnoty na základe trhu („mark-to-market accounting“) a bankový model „originate and distribute“ musia byť zrušené. Banky treba prinútiť, aby sa vrátili k modelu „originate and hold“ a ponechali pôžičky v súvahe, čím sa zabezpečí, že vedenie

a správna rada banky budú zodpovedné za nesplácanie úverov a nebudú môcť skrývať tieto dlhy mimo súvahy a predať ich niekomu inému.

3.2.5 Írsky verejný sektor

Na rozdiel od iných modelov extrémne voľného trhového kapitalizmu sa Írsko nezúčastnilo na rozsiahlom odpredaji štátnych spoločností, a aj v období najväčšieho rozmachu keltského tigra zachovalo rozsiahly štátny sektor. Aj to je v rozpore s označovaním Írska ako neoliberálneho modelu a vyžaduje si podrobnejšie preskúmanie. V polovici prvého desaťročia dvadsiateho prvého storočia sa niekoľko veľkých spoločností stále nachádzalo v štátnom vlastníctve, napríklad národná autobusová a vlaková spoločnosť CIÉ, elektrárenská spoločnosť ESB, spoločnosť obchodujúca s rašelinovými výrobkami Bord na Móna, poštová služba An Post a štátna lesnícka spoločnosť Coillte. Koncom prvého desaťročia dvadsiateho storočia štát stále vlastnil 25 percentný podiel v bývalej štátnej leteckej spoločnosti Aer Lingus. Ak sa uskutočnila privatizácia, tak len po častiach a reagovala skôr na komerčné tlaky než na ideologickú motiváciu, čo viedlo k rozsiahlemu výpredaju štátnych spoločností v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch v mnohých častiach sveta. Tieto predaje prebiehali počas celého obdobia keltského tigra a vyvrcholili v roku 2001, keď tri štátne banky (Agriculture Credit Corporation, Industrial Credit Corporation a Trustee Savings Bank) boli predané na otvorenom trhu a keď došlo aj k predaju spoločnosti Irish National Petroleum Corporation. Irish Sugar Company bola uvedená na trh cenných papierov v roku 1991, Irish Life Insurance Company v roku 1991–1993 a stratová spoločnosť Irish Steel bola predaná indickej spoločnosti ISPAT, ktorá ukončila činnosť spoločnosti v roku 2001.

Najkontroverznejšia zo všetkých týchto privatizácií bola privatizácia štátnej telekomunikačnej spoločnosti Eircom. Bola to najväčšia spoločnosť v Írsku, ktorá mala v osemdesiatych rokoch 26 255 zamestnancov, a o desať rokov neskôr 13 552 zamestnancov v dôsledku reštrukturalizácie a modernizácie uskutočnenej pod kontrolou štátu. Tým sa podstatne zvýšila jej konkurenčná schopnosť. V roku 1996 bol

20 percentný podiel spoločnosti predaný telekomunikačnému konzorciu KPN/Telia a 14,9% vlastnil Employee Share Ownership Trust (ESOT). 50,1 percent akcií, ktoré stále vlastnil štát, bolo predaných verejnosti a inštitúciám v roku 1999. Po rozsiahlej agitácii, ktorá bola bežná vo vtedajšom „ľudovom kapitalizme“, 575 000 jednotlivcov si kúpilo akcie, ale väčšinou prišli o tretinu svojej investície, keď o dva roky neskôr spoločnosť kúpili americkí investori rizikového kapitálu a odhlásili ju z burzy cenných papierov. Aj keď predaj vytvoril mimoriadne zisky pre štátnu pokladnicu, pre krajinu ako takú sa prejavil záporne, pretože spoločnosť bola postupne rozdelená a predaná. Skutočnosť, že spoločnosť nevybudovala infraštruktúru, ktorá bola potrebná v modernej ekonomike a neponúkla ceny, ktoré by pomohli Írsku zachovať si svoju konkurenčnú schopnosť v medzinárodnom meradle, mala vážnejšie dôsledky ako straty, ktoré vznikli investorom. Jedným z jej dôsledkov bolo, že sa neuskutočnili investície do štátnej širokopásmovej infraštruktúry, v ktorej Írsko veľmi zaostávalo za inými krajinami počas celého prvého desaťročia dvadsiateho prvého storočia.

Skúsenosti Írska s privatizáciou odhaľujú írsky štýl neoliberalizmu. Odhaľujú neideologický charakter írskej politiky a írskeho modelu. Ten sa rozvíjal skôr prostredníctvom pragmatického experimentalizmu a často odráža skôr záujmy a názory konkrétnych ministrov než jasný spoločný plán vlády. Zdôrazňovala sa najmä úloha Mary O'Rourke, Ministerky verejného podnikania v čase predaja spoločnosti Eircom. Práve Mary O'Rourke rozhodla o predaji akcií verejnosti a vyhlásila na výročnej konferencii Zväzu zamestnancov v sektore komunikácií v roku 1999, že je pevne odhodlaná ponúknuť významnú časť akcií občanom. Na prípade Eircom najviac prekvapuje, že štát si z neho nevzal ponaučenie a nedoladil svoju privatizačnú politiku. Keďže írsky štát v roku 2009 stál pred oveľa vážnejším a systematickým kolapsom, neobjavili sa žiadne náznaky, že vláda si berie poučenia z politických neúspechov a že prijíma opatrenia na riešenie zistených nedostatkov. Súčasný nepriateľský postoj dvoch najväčších politických strán v štáte k verejnému podnikaniu a prípady, keď štátnym spoločnostiam nebolo dovolené, aby uskutočnili komerčné investície, ktoré mali veľmi dobré vyhliadky na slušné zisky dokazujú, že írsky štát nepovažuje tieto spoločnosti za aktívum, ktoré by mohlo byť využité na vytvorenie pridanej hodnoty, vytváranie nových kvalitných pracovných miest, rast a ich postupnú premenu na domáce firmy. To je ďalší aspekt neoliberalizmu na írsky spôsob.

Farmaceutický priemysel. V čase, keď došlo ku kolapsu keltského tigra, sa darilo jednému odvetviu – farmaceutickému priemyslu. Tento sektor, ktorý tvoril 16% priemyselného vývozu a 5% zamestnanosti vo výrobe, charakterizoval trvalý rast od začiatku osemdesiatych rokov, ktorý pokračoval aj v prvom desaťročí dvadsiateho prvého storočia napriek tomu, že zamestnanosť v iných výrobných sektoroch klesala. Patrí medzi sektory s najkvalifikovanejšími zamestnancami v celom írskom výrobnom priemysle. Počas obdobia keltského tigra trhový podiel írskoho vývozu liekov sa podstatne zvýšil a v roku 2006 tvoril vyše 6% svetového vývozu liekov. No podobne ako iné rýchlo rastúce sektory írskej ekonomiky, aj farmaceutický priemysel je prevažne v cudzích rukách. V roku 2003 tvorili dcérske spoločnosti zahraničných nadnárodných spoločností 93% zamestnanosti v tomto sektore, zatiaľ čo írské firmy boli malé a len sedem z nich malo viac ako 50 zamestnancov.

Trvalý ekonomický úspech tohto sektora však spôsobuje vysoké sociálne náklady. Je jasné, že Írsko je v regulačnom „zajatí“ tohto priemyslu, pretože Írska komisia pre liečivá (IMB), zriadená štátom v roku 1995 ako licenčný a regulačný orgán, je financovaná farmaceutickým priemyslom. Táto závislosť zaručuje veľkorysé ceny pre farmaceutické spoločnosti, umožňuje používanie marketingových praktík, ktoré sú prevažne samoregulačné, poskytuje väčšiu kontrolu spoločnostiam pri definovaní zdravotných posolstiev a spôsobuje, že farmakocentrické koncepcie zdravia a pohodlia zamerané na lieky sa postupne stávajú bežným javom. Tak vznikol korporatívny, priemyslom financovaný regulačný režim, ktorý podporuje tento priemysel.

Farmaceutický priemysel sa významne podieľa na poskytovaní postgraduálneho vzdelávania a nepretržitého odborného rozvoja v Írsku. V Írsku je lekárska činnosť výslovne komerčným podnikaním. Keďže lekári sa spoliehajú na to, že priemysel im poskytne informácie o liekoch, hlboké väzby medzi farmaceutickým priemyslom a lekárskou profesiou spôsobujú vážne obavy, že možné problémy so závislosťou na týchto drogách nebudú odhalené a riešené, a že odborná zdravotnícka tlač, ktorá je veľmi závislá na inzercii spoločností, nebude informovať o prípadoch výskytu nepriaznivých vedľajších účinkov.

Konečným dôsledkom moci farmaceutického priemyslu je jeho vplyv na priority univerzitného výskumu. Výdavky štátu na výskum a vývoj naznačujú, že štát vo veľkej miere uľahčuje presadzovanie korporačných záujmov. Nadnárodné farmaceutické spoločnosti sa aktívne podieľali na financovaní akademických činností University College Cork, pretože investície nadnárodných farmaceutických spoločností sú sústredené najmä v Corku a jeho okolí. To zvyšuje potrebu preskúmať, ako ovplyvňuje farmaceutický priemysel priority a vedecký výskum v Írsku.

Prepojenie medzi štátom, trhom a spoločnosťou ukazuje, že štát hral aktívnu úlohu pri podporovaní určitého typu ekonomiky v Írsku, ktoré je veľmi závislé na priamych zahraničných investíciách a veľmi vnímavé voči potrebám týchto zahraničných spoločností, aj za cenu ohrozenia zdravia svojich občanov. Aj keď verejná politika si kladie za cieľ zbaviť sa tejto závislosti a podporovať inovačnejší domáci sektor, dôkazy poukazujú na veľké problémy pri dosahovaní tohto cieľa, čo je spôsobené čiastočne minulými politickými rozhodnutiami a čiastočne inštitucionálnym vplyvom IDA na rozvojovú politiku štátu.

Úzke horizonty hospodárskej politiky ilustrujú neschopnosť štátu obmedziť špekulatívnu cenovú bublinu v sektore bývania a ľahkomyselné poskytovanie úverov bankami, ktoré viedlo k hlbokej systémovej kríze ekonomiky. Štát neodhadol potenciál zmenšujúceho sa štátneho sektora ako spôsobu riešenia niektorých vážnych nedostatkov hospodárskeho rozvoja. Kontúry neoliberalizmu na írsky spôsob ukazujú model, v ktorom verejná moc zvýhodňuje trhových hráčov, najmä veľké korporácie a aktívne využívala štátnu moc v období rozmachu keltského tigra, aby poskytla týmto hráčom ešte väčšiu voľnosť konania, čo malo katastrofálne dôsledky pre iné sektory, napríklad stavebníctvo a bankovníctvo.

Zraniteľnosť írskej spoločnosti. Prístup použitý v tejto práci pri analýze keltského tigra vychádza z predpokladu, že práve sociálne výsledky tvoria konečný cieľ vzťahu medzi štátom a trhom. Inými slovami, hospodársky rast sa nepovažuje za účel sám o sebe, ale za prostriedok pri vytváraní lepšej spoločnosti. Vychádza z predpokladu, že spôsoby, akými sú štát a trh navzájom prepojené, hlboko ovplyvňujú dosahované sociálne výsledky. Preto obracia pozornosť na spoločnosť a snaží sa preskúmať, ako vzťah

medzi štátom a trhom, ktorý vytvoril keltského tigra, ovplyvňuje spoločnosť. Spoločnosť je tu chápaná dvojako. Po prvé, spoločnosť je považovaná za sociálnu kultúru, konkrétne za hlavné spôsoby, akými vzťah medzi štátom a trhom vytvára štruktúry spoločnosti a tým významne ovplyvňuje kvalitu života ľudí, ktorí žijú v tejto spoločnosti. A po druhé, spoločnosť je považovaná za aktéra, ktorého často nazývame občianskou spoločnosťou. Skúmajú sa spôsoby, akým sa ľudia spájajú do skupín, aby boli schopní ovplyvniť moc v spoločnosti. Spoločenské skupiny a hnutia môžu ovplyvňovať spôsob, akým sú štát a trh navzájom prepojené, no na druhej strane sú obmedzené a formované ich vzájomným prepojením.

Pojem zraniteľnosť sa používa ako určitý spôsob zachytenia dvoch odlišných vplyvov, ktoré globalizácia má na spoločnosť. Zraniteľnosť môžeme definovať ako formu vyššieho vystavenia určitým rizikám a neistotám, v spojení s obmedzenou schopnosťou chrániť a brániť sa proti týmto rizikám a neistotám a vyrovnáť sa s ich negatívnymi dôsledkami. Táto definícia sústreďuje pozornosť na zvýšené riziko ako aj na slabnutie mechanizmov, ktoré pomáhajú chrániť pred rizikami, napríklad robustného sociálneho systému.

Keďže zraniteľnosť sa začala používať v spoločenských vedách pre identifikáciu spôsobov, akými globalizácia ovplyvňuje spoločnosť, tento pojem môže byť použitý aj pre krajinu, ako je Írsko, ktoré bolo považované za „výstavnú sieň“ globalizácie. Zraniteľnosť predstavuje deštruktívne dopady dôsledkov experimentu z devätnásteho storočia, kedy štát uložil spoločnosti zákony o samoregulačnom trhu. Tieto dôsledky sú hlavnými znakmi súčasnej globalizácie. Jedným z nepochopiteľných znakov novej industriálnej spoločnosti bolo, že chudoba bola zdanlivo spojená s blahobytom. Aj keď vznik nových priemyselných odvetví viedol k zvýšeniu miezd, to, čo nová spoločnosť vytvorila, bolo poznačené aj zvýšením chudoby.

Kontrast medzi súkromným bohatstvom a sociálnou biedou bol typický pre Írsko keltského tigra. Preto je dôležité preskúmať, prečo vznik tohto bohatstva počas rozmachu keltského tigra prinieslo taký malý úžitok spoločnosti. Dopad liberalizácie trhov na chudobu a nerovnosť je jasným prejavom rastúcej zraniteľnosti. Ďalším typom zraniteľnosti, ktorá je typická pre súčasnú spoločnosť, je zraniteľnosť

finančných systémov. Namiesto toho, aby zvýšil odolnosť spoločnosti aj jednotlivcov, prenáša globálny finančný systém obrovské riziká a narúša mechanizmy určené na ich zmiernenie v spoločnostiach na celom svete.

Aj keď tieto druhy zraniteľnosti sú v Írsku zjavné, sú odrazom zásadnejšej zraniteľnosti: zraniteľnosti samotného írskoho modelu. Vo svojej trojročnej strategickej správe o írskej hospodárskej a sociálnej politike z roku 2003 štátna Národná hospodárska a sociálna rada (NESC) obrátila pozornosť na rôzne druhy ekonomickej a sociálnej zraniteľnosti, ktoré ohrozujú úspech krajiny. Niektoré z nich sú dôsledkom malej rozlohy a umiestnenia Írska na periférii, zatiaľ čo iné vyplývajú z typu hospodárskeho rozvoja krajiny. Ako malú a otvorenú ekonomiku veľmi závislú na vysokej úrovni zahraničných investícií, NESC považuje Írsko za veľmi zraniteľné voči zmenám v medzinárodnom systéme a voči rozsiahlemu poklesu spôsobenému migráciou ľudí aj podnikov z krajiny. Navyše jeho veľká otvorenosť sťažuje koordináciu činností zamestnávateľov, odborov a vlády.

NESC poukazuje na napätie, ktoré existuje medzi sústavným a rýchlym prispôbovaním sa politiky, zákonov a predpisov a potrebou vytvorenia predvídateľnej dlhodobej ekonomickej stratégie a politického rámca. Otvorenosť ekonomiky vytvára možnosť rozsiahleho poklesu, ktorý môže vytvoriť nezamestnanosť, chudobu a emigráciu. Existujú rôzne druhy sociálnej zraniteľnosti, napríklad absencia rovnosti príležitostí, zvýšená nerovnosť v zárobkoch a príjmoch, vznik dvoch typov sociálnych služieb a rozsiahly a pomalý pokrok v oblasti kľúčových zmien infraštruktúry. Internacionalizovaná ekonomika je spoločensky prijateľná len v prípade, že niektoré kľúčové aspekty osobného a sociálneho blahobytu, napríklad bývanie, vzdelanie, zdravotná starostlivosť, doprava, dostatočný príjem pre dôstojný život, vzdelávanie a celoživotné vzdelávanie, sú zabezpečené pre všetkých členov spoločnosti. Zraniteľnosť írskoho ekonomického modelu je výsledkom tlakov na medzinárodných trhoch a neschopnosti štátu. Hlavným dôvodom zlyhania írskoho ekonomického modelu je režim nízkych daní, ktorý oslabil schopnosť štátu, pretože bol považovaný za hlavný prostriedok pre prilákanie vysokých zahraničných investícií, ktoré boli motorom rastu ekonomiky. Preto zraniteľnosť nie je náhodným vedľajším účinkom, ale základným konštrukčným znakom modelu.

Neschopnosť štátu znížiť chudobu poukazuje na zraniteľnosť írskej politickej ekonómie, zovšeobecnenie rizika, najmä pre tých, ktorí nesú bremeno chudoby a zhoršenie schopnosti sociálneho štátu a jeho inštitúcií pôsobiť ako silný vyrovnávací mechanizmus. Írsku ekonomiku sa stala zraniteľnejšou v období keltského tigra v oblasti sociálnej mobility a aj v oblasti ekonomickej pružnosti.

Transformácia írskej triednej štruktúry v rokoch 1973–1994 predstavovala ekonomickú transformáciu z agrárnej a maloburžoáznej spoločnosti na modernú post-industriálnu spoločnosť, čo sa prejavilo v nápadnom postupe jednotlivcov v spoločenskom rebríčku smerom nahor a v úmernom znížení ich presunu smerom nadol. Rýchlosť, akou sa ľudia zo skupín pracujúcej triedy presúvali do triedy profesionálov a manažérov, sa zdvojnásobila v rokoch 1973–2000. Štruktúry výsad však zostali v írskej spoločnosti zachované, takže celé generácie príslušníkov vyšších tried si mohli udržať svoje postavenie. To jasne dokazuje, že tieto skupiny majú výhody, ktoré využívajú, aby zabezpečili pre svojich potomkov najviac cenené pracovné miesta. Čiže priame dedenie majetku a iných foriem kapitálu stále hrá dôležitú úlohu a preto nerovnosť príležitostí existuje súbežne s nerovnosťou materiálnych podmienok. Na spoločenskom postupe jednotlivcov je najzaujímavejšie poznanie, že sa opiera takmer výlučne o trhové sily. Írsky štát nekládol dôraz na spravodlivosť a nepokúsil sa vyrovnáť príjmy prostredníctvom daní a prerozdelenia.

Pod fasádou hladkého prechodu na post-industriálnu, profesionálnu pracovnú silu sa skrýva divoká politika – prudký stret dvoch stredných tried, ktoré sa ešte viac vzdiaľujú od slabo platených pracovníkov sektora služieb, ktorí sa zriedka objavujú na politickej scéne. Jednou z nich je trieda technických odborných pracovníkov, ktorí sú zamestnaní prevažne v sektore obchodných služieb, high-tech výroby a financií, obchodu a poistenia. Druhá trieda vznikla vďaka nárastu počtu pracovných miest pre odborných pracovníkov v sektore sociálnych služieb. Prvá z týchto tried je závislá na úspechu súkromného sektora a nepriaznivo ju ovplyvňuje kolaps keltského tigra, zatiaľ čo druhá trieda je výsledkom nárastu počtu pracovných miest vo verejnom sektore v období rozmachu. Tretia skupina vznikla v dôsledku liberalizácie zamestnanosti, najmä v slabo platenej časti sektora služieb, prevažne v cestovnom ruchu

a zábavnom priemysle, ktorá rástla v čase rozmachu a v ktorej veľa miest obsadili migrujúci pracovníci.

Pre dvoj pásmový systém zamestnanosti sú typické dve skutočnosti. Prvou z nich je zvyšovanie polarizácie v spoločnosti a zakorenené štruktúry výsad a nerovnosti, ktoré si stále udržiavajú svoj vplyv pri určovaní životných príležitostí v Írsku. Druhou je vznik významných úrovní zraniteľnosti medzi slabo platenými pracovníkmi, nekvalifikovanými pracovníkmi a niektorými skupinami zamestnancov súkromného sektora. Na rozložení zamestnanosti v Írsku, najmä v časoch recesie, je znepokojivé, že slušne zabezpečení ľudia sa možno budú musieť podeliť o neisté pracovné miesta so slabo platenými pracovníkmi.

Tichá (pasívna) občianska spoločnosť v Írsku. Ak dopady írskeho modelu zvýšili zraniteľnosť spoločnosti, vyvoláva to otázku o úlohe občianskej spoločnosti. Zo spontánnej reakcie spoločnosti na ničivý vplyv trhových síl vznikli dva pohyby. Prvý súvisí s nariadením trhových pravidiel spoločnosti, zatiaľ čo druhý súvisí so spôsobmi, akými spoločnosť opätovne odovzdáva kontrolu trhu, aby slúžil spoločnosti, namiesto toho, aby slúžila potrebám trhu. Tak prečo nereagovala občianska spoločnosť v Írsku počas rokov rozmachu na dopad trhových síl na spoločnosť a nepokúsila sa zaviesť ďalšie kontrolné mechanizmy? Aby sme mohli odpovedať na túto otázku, musíme najprv preskúmať úlohu občianskej spoločnosti, najmä v rámci sociálneho partnerstva.

Existujú aspoň tri rôzne chápania pojmu občianska spoločnosť. Po prvé, občianska spoločnosť môže byť identifikovaná ako priestor združení, ktoré nie sú kontrolované štátom. Po druhé, občianska spoločnosť je považovaná za priestor, ktorý odmieta štát a trh a súčasne podnecuje vznik mnohých spoločenských hnutí a činností mimovládnych organizácií. Po tretie, občianska spoločnosť je územím, na ktorom je vykonávaná protištátna činnosť, napríklad teroristickými skupinami a zločineckými sieťami. Írska občianska spoločnosť predstavuje verejnoprospešný a dobrovoľný sektor, ktorý je zložený z tradičného sektora dobrovoľných činností, často motivovaných predstavami o dobročinnosti a zo silného sektora rozvoja spoločnosti, ktorý vznikol neskôr v sedemdesiatych rokoch a je inšpirovaný predstavami o posilňovaní spoločnosti.

V rokoch keltského tигра zatiahol štát dobrovoľný a verejnoprospešný sektor do inštitucionalizovaných vzťahov, čím z neho urobil kľúčový sektor aktivistickej občianskej spoločnosti. Analýza dobrovoľných a verejnoprospešných organizácií je kľúčom k pochopeniu občianskej spoločnosti v Írsku. Nesmieme však zabúdať ani na dôležitú úlohu, ktorú zohrali organizácie a hnutia mimo tohto sektora. Dobrým príkladom je vznik rôznych občianskych združení na ľavej aj pravej strane politického spektra, ktoré viedli kampaň s cieľom presvedčiť ľudí, aby hlasovali “nie“ v írskom referende o Lisabonskej zmluve v júni 2008. Medzi ne patrila Peace and Neutrality Alliance (PANA), konzervatívna katolícka skupina Cóir, ľavicové spolky People’s Movement a People before Profit Alliance, ako aj neoliberálna Libertas s nejasným prepojením na istý americký vojensko-priemyselný komplex. Napriek tomu, že všetky politické strany okrem Sinn Féin, ku ktorým sa pridali aj hlavné odborové organizácie, organizácie farmárov a skupiny zamestnávateľov, viedli kampaň na podporu uvedenej zmluvy, týmto občianskym skupinám sa podarilo presvedčiť voličov, aby ju odmietli z dôvodu, že by mohla viesť k povoleniu potratov, obmedziť práva zamestnancov, zatiahnuť Írsko do vojenských aliancií alebo viesť k harmonizácii daní v EÚ. No aj keď ich hlasy zneli silno v okamihoch, akým bolo referendum o Lisabonskej zmluve, väčšina týchto skupín sa len sporadicky objavovala na scéne írskej občianskej spoločnosti, ktorú stále ovláda dobrovoľný a verejnoprospešný sektor.

Dobrovoľný a verejnoprospešný sektor v Írsku vznikol z dvoch veľmi odlišných tradícií spoločenského aktivizmu. Jeden vznikol v devätnástom storočí z veľkého nábožensky orientovaného sektora, ktorý poskytoval zdravotnícke, vzdelávacie a iné sociálne služby. Ovládala ho katolícka cirkev, ktorá sa v čase získania nezávislosti v roku 1922 stala paralelným sociálnym štátom.

Vznik prvých pilotných projektov zameraných na boj proti chudobe s financovaním EÚ v roku 1975 podnietil vznik silného verejnoprospešného sektora s prevažne politickou víziou. Aj keď spoločenský radikalizmus, ktorý sa prejavil v prvom pilotnom programe, viedol vládu k jeho zrušeniu v roku 1981, zostalo po ňom niekoľko skupín a organizácií, ktoré pôsobili v chudobných vidieckych a mestských oblastiach. Počas hlbkej recesie začiatkom osemdesiatych rokov zohrali tieto aktívnu úlohu pri kritizovaní štátnej politiky a príprave kampaní, napríklad Národnej kampane za reformu sociálneho

zabezpečenia. Zriadenie Agentúry pre boj proti chudobe štátom v roku 1986 pomohlo pri vytváraní vzťahu medzi štátom a týmito skupinami a programami. Vytvorila fond, ktorý mal pomôcť verejnoprospešným skupinám pri ich práci.

Keď sa ekonomika koncom osemdesiatych rokov vymanila z recesie a v polovici deväťdesiatych rokov zaznamenala rozmach, do dobrovoľného a verejnoprospešného sektora začali prúdiť ďalšie prostriedky, od írskeho štátu aj z rôznych programov EÚ. V roku 1996 im ponúkli, aby sa stali sociálnymi partnermi štátu, zamestnávateľov, odborov a farmárov. Vzťah medzi týmito skupinami a štátom, ktorý bol čoraz užší vďaka využívaniu štátneho financovania a členstvu, zvýšil význam tohto sektora prostredníctvom profesionalizácie jeho činností, čo mu umožnilo zamestnať kvalifikovaných a akreditovaných mladých ľudí zaujímajúcich sa o verejnoprospešnú činnosť a vyjadrovať svoje názory na miestach, kde sa tvorila politika.

Spočiatku bol tento sektor považovaný za novú formu participatívnej demokracie, ktorá poskytla významné príležitosti pre ovplyvňovanie verejnej politiky a dosiahnutie jej cieľov. No najmä od roku 2002 bol štát čoraz odhodlanejší využiť svoje právomoci na to, aby si podriadil občiansku spoločnosť, obmedzil jej úlohu na poskytovanie služieb a podstatne znížil jej schopnosť kritizovať politiku a lobovať za spoločenskú zmenu. Boli identifikované štyri rozmary tohto postupu štátu.

Prvý rozmer súvisí so štátnou kontrolou. Aj keď vzťah medzi írskym štátom a občianskou spoločnosťou prešiel mnohými zmenami, obratmi, rozpormi a úpravami, počas obdobia keltského tigra bol charakterizovaný silnou štátnou kontrolou. Druhý rozmer ukazuje na existenciu trestajúceho financovania štátom, pretože štát sa snaží dosiahnuť svoje ciele pre dobrovoľný a verejnoprospešný sektor práve prostredníctvom financovania. Väčšia závislosť sektora na štátnom financovaní je preto vytváraná na úkor sektora a kvality írskej demokracie. Tretí rozmer identifikuje tlak politiky írskeho štátu na vznik občianskej spoločnosti, ktorého cieľom je posunúť sektor od snáh o dosiahnutie redistributívnej spravodlivosti a sociálnej zmeny k poskytovaniu služieb v partnerstve so štátom. Tento proces odráža skôr znovuoobjavenie rozvoja spoločnosti ako poskytovania konzumnej sociálnej starostlivosti ako rozvojovo aktívne občianstvo. Manažérska logika poskytovania sociálnych služieb obracia pozornosť aktívnych

občanov od politického aktivizmu k sociálne konzervatívnejším predstavám o aktívnom občianstve, ktoré kladú dôraz na sebestačnosť. Štvrtý rozmer znamená vznik nejasej ideológie štátu. Politika írského štátu zameraná na vytvorenie sociálneho partnerstva vysvetľuje, ako možno dobre organizovanú a aktívnu občiansku spoločnosť prinútiť k poslušnosti a vážne obmedziť jej schopnosť obhajovať väčšiu sociálnu spravodlivosť a rovnosť. To viedlo k vzniku formy sociálnej starostlivosti, kde ideológia neoliberalizmu a komunitárnej občianskej spoločnosti zatieňuje predstavu o politicky aktívnej občianskej spoločnosti a spája spoločenských aktérov v mene národného partnerstva s cieľom prilákať do Írska zahraničné priame investície.

3.2.6 Írsky ekonomický model

„Politika recesie často vedie k spochybňovaniu existujúcich ortodoxných názorov a k pragmatickému prehodnocovaniu predchádzajúcich presvedčení a predpokladov. Starý poriadok sa nevzdá bez boja, pretože sa s ním začali spájať silné záujmy, ktoré odolávajú zmene a tvrdia, že neexistuje dôvod, prečo by všetko nemalo zostať po starom. Nové záujmy ako aj záujmy, ktoré boli za starého režimu podriadené a museli sa mu prispôbiť, sa teraz snažia chopiť iniciatívy a presadiť svoje stanovisko. Ak kríza bude hlboká a dosť dlhá, môže nasledovať obdobie turbulencií v politike a ideológii s rôznymi možnými výsledkami.“⁹²

Rok 2008 bol pre občanov Írska rokom krutého prebudenia. Po poldruha desaťročí vysokého hospodárskeho rastu priniesli posledné mesiace roka 2008 ponížujúci pád. Írsko malo najvyšší rozpočtový deficit zo všetkých štátov EÚ. Po rokoch rozpočtového prebytku sa verejné financie krajiny v roku 2008 prudko zhoršili a deficit dosiahol 7,1% HDP. Medzinárodný menový fond v polovici roka 2009 predpovedal Írsku pokles HDP o cca 13,5% v rokoch 2008–2010 a nezamestnanosť na úrovni 15,5% v roku 2010. Usúdil, že Írsko je najviac prehriatou zo všetkých vyspelých ekonomík a skonštatoval,

⁹² KIRBY, P. 2010. *Celtic Tiger in Collapse*. England : Palgrave Macmillan, 2010. 185. s. ISBN 0-230-23744-5.

že írsku krízu možno porovnať s najhoršími hospodárskymi krízami, ktoré vznikli v povojnovej histórii. Pre mnohých Írov znamenala návrat do smutnej minulosti.

Počas deväťdesiatych rokov rástla írska ekonomika medziročne o 7,5% a v roku 2000 jej rast prekonal hranicu 10%. Nezamestnanosť, ktorá bola dlho hlbokým štrukturálnym problémom írskej ekonomiky, sa podarilo eliminovať a krajina získala novú skúsenosť, pretože sa stala krajinou imigrantov. V polovici prvého desaťročia dvadsiateho prvého storočia emigranti tvorili vyše 10% obyvateľstva. Politická diskusia sa úplne zmenila, pričom pozornosť sa sústredila na írsky inovačný systém partnerského riadenia. Írsky rozvojový štát ukázal, ako možno úspešne ťažiť z globalizácie a jeho aktivistická sociálna politika zabezpečila, že výhody spojené s rozmachom priniesli úžitok celej spoločnosti.

Pojem keltský tiger prvý raz použil pre označenie Írska britský ekonóm Kevin Gardiner, autor „Stratégie investícií do cenných papierov“ z banky HSBC v roku 1994, keď porovnal rast v Írsku s rastom ekonomík východoázijských tigrov. Základ írskeho úspechu a úspechu východoázijských ekonomík bol úplne odlišný, pretože vo východoázijských ekonomikách štát hral prevažne riadiacu úlohu, zatiaľ čo v Írsku bol štát priateľskejší voči trhu. Model, ktorý sa z diaľky zdal úspešný, sa po dôkladnejšom preskúmaní ukázal byť oveľa neistejší.

Írsky model mal štyri hlavné charakteristické znaky. Prvý súvisí s modelom akumulácie kapitálu. Zdôrazňoval skutočnosť, že motor rastu v írskej ekonomike nie je výsledkom možností, ktoré sa objavili v ekonomike, ale že je rozšírením úspechu ekonomiky USA, pretože závisí od rastu a inovácií vytvorených prevažne americkými nadnárodnými spoločnosťami, ktoré sa podarilo prilákať do Írska. Írsko obrátilo normálny proces rozvoja: štát namiesto toho, aby vytvoril stratégiu budovania bohatstva pre írsky národ, sa jednoducho prispôbil potrebám firiem v globálnom korporáčnom prostredí. Rovnaká závislosť na nadnárodných spoločnostiach existovala v oblasti štátnej politiky budovania inovačných kapacít v Írsku, konkrétne v oblasti výdavkov štátu na výskum a vývoj. Štátu sa nepodarilo vybudovať v ekonomike odolné kapacity v oblasti výskumu a vývoja. To je prvý hlavný znak írskeho modelu – jeho režim akumulácie kapitálu má

základ v zahraničí, pretože kapitál je akumulovaný zahraničnými firmami a značné finančné prostriedky odchádzajú z Írska späť do zahraničia.

Druhý znak sa týka úlohy štátu v sociálnej oblasti a v oblasti regulácie. Írsky štát hľadal nízkonákladové riešenia, ktoré znížili jeho schopnosť efektívne dosahovať ciele, ktoré si sám určil. Uprednostnil maximalizáciu konkurencieschopnosti a ziskovosti pred investíciami do sociálnej spoločnosti. Aj keď štát zostal hlavným aktérom rozvoja Írska, vytvoril hlboko duálnu ekonomiku a slabý sociálny štát. To je druhý hlavný znak írskeho modelu – úloha, ktorú plnil štát, zmenila režim akumulácie kapitálu aj režim prerozdelenia tak, že reagujú skôr na potreby korporáčného kapitálu než na potreby jeho vlastných občanov.

Tretí znak írskeho modelu sa týka výsledkov dosiahnutých v sociálnej oblasti. Aj keď vyššia životná úroveň a lepšie pracovné príležitosti vytvorené írskym modelom zlepšili život mnohým ľuďom, štát nevenoval dostatočnú pozornosť zvyšovaniu relatívnej chudoby a nerovnosti, ktorá bola typická v rokoch rozmachu v Írsku a nedostatočným investíciami do kvalitných sociálnych služieb, najmä pre ľudí na okraji spoločnosti. Výsledky írskeho modelu v sociálnej oblasti sú charakterizované väčšou zraniteľnosťou, ktorá sa prejavila v hĺbke recesie, ktorá tak rýchlo zasiahla ekonomiku a životnú úroveň ľudí. Ďalším negatívom bola kontrola občianskej spoločnosti, kde boli všetky kritické hlasy umlčané a ignorované.

Štvrtý znak írskeho modelu sa týka príčin hospodárskeho kolapsu. V polovici roka 2009 bol vývoz v Írsku oveľa odolnejší ako v iných európskych krajinách a írsku pracovná sila bola oveľa agilnejšia, pretože na rozdiel od pracovnej sily v iných krajinách bola ochotná zmieriť sa so znižovaním miezd. To pomáhalo obnoviť konkurenčnú schopnosť, vďaka ktorej sa podarilo dokonca udržať írské príjmy nad európskou úrovňou. Ešte treba spomenúť, že rastúca dôvera írskej ekonomiky v stavebníctvo neodráža len zlý úsudok bankárov, ktorí podporovali tento stavebný boom, ale aj centrálnu úlohu, ktorú hrali developéri v domácej ekonomike a súčasne neschopnosť ekonomiky vytvoriť alternatívny a produktívnejší motor rastu po splasnutí dotcomovej bubliny. Čiže odráža štrukturálne nedostatky v ekonomike, ktoré neboli prekonané s použitím všetkých zdrojov vytvorených rozmachom. Vládna politika, ktorá podporovala rozmach

v bytovej výstavbe, v skutočnosti aktívne bránila tomu, aby boli ekonomické zdroje použité na produktívnejšie investície, najmä do malých a stredných podnikov. Tieto štrukturálne znaky írskej ekonomiky neodstránilo ani čarovanie so znižovaním nákladov v čase, keď štátu chýbali zdroje potrebné na uskutočnenie investícií s cieľom podporiť rozvoj inovačnejšej domácej ekonomiky. Ak je írsky vývoz odolný v čase vrcholiaceho kolapsu, svedčí to skôr o sile farmaceutického sektora než o odolnosti celej ekonomiky.

Ekonomovia rozlišujú medzi štrukturálnym deficitom financií írskeho štátu a cyklickým deficitom. Prvý je spôsobený rozhodnutiami v domácej politike, zatiaľ čo druhý je spôsobený medzinárodnou recesiou. Írska vláda pred schválením rozpočtu v apríli 2009 súhlasila s tým, že 8% z odhadovaného rozpočtového deficitu vo výške 12% HDP predstavuje štrukturálny deficit. Pripustila, že dve tretiny írskeho kolapsu je výsledkom domácich faktorov. K hospodárskej depresii v Írsku prispeli najmä dlhotrvajúce štrukturálne nedostatky jeho ekonomiky, spoločnosti a politického systému. Tieto nedostatky boli počas rozmachu skryté, no vyšli najavo počas hospodárskeho poklesu v Írsku.

3.3 Populistický štýl írskej politiky

Volebný systém a politické strany v Írsku sa odlišujú od volebného systému a politických strán vo väčšine európskych krajín. Vznik systému politických strán sa prelína so vznikom jednotnej írskej nacionalistickej strany v devätnástom storočí. Tá získala veľkú väčšinu parlamentných kresiel vo Westminsterском parlamente od sedemdesiatych rokov devätnásteho storočia, kde v určitých obdobiach zachovávala rovnováhu medzi konzervatívami a liberálmi. Po veľkonočných protianglických nepokojoch v roku 1916 a vzostupe sympatií voči rebelom, keď ich vodcovia boli popravení Britmi, sa dostala do popredia strana Sinn Féin a v historických všeobecných voľbách v roku 1918 nahradila írsku parlamentnú stranu a v januári 1919 ustanovila nezávislý írsky parlament Dáil Éireann, ktorý politicky viedol krajinu počas vojny za nezávislosť v rokoch 1919 až 1921. Strana Sinn Féin získala podporu od celého

spektra spoločenských tried, pretože stelesňovala túžbu národa po politickej nezávislosti Írska.

Po získaní nezávislosti sa rozdelila na niekoľko strán na základe kritérií, ktoré nesúviseli s príslušnosťou k určitej spoločenskej triede, ale s odporovaním radikálnejšej alebo umiernennejšej verzie nového ústavného štátu, konkrétne so schválením domícia väčšinou členov Dáil, ktorá prijala zmluvu ponúknutú britskou vládou a jej odmietnutím veľkou menšinou, ktorá trvala na vzniku mýtologickej republiky, za ktorú bojovala. Umiernennejší založili v roku 1923 politickú stranu Cumann na nGaedheal, ktorá viedla štát až do roku 1932. Fianna Fáil, radikálnejšia nacionalistická strana, hlásala úplnú nezávislosť a vznikla v roku 1926 zo skupiny, ktorá bola porazená v občianskej vojne, keď sa oddelila od strany Sinn Féin z dôvodu nespokojnosti so zdržanlivým postojom Sinn Féin, ktorá odmietla prijať kreslá v írskom parlamente, pretože ho považovala za nelegitímny. Fianna Fáil pod vedením Eamona de Valera začala dominovať v politickom živote írskeho štátu po tom, ako prvý raz získala moc v roku 1932. V roku 1933 strana Cumann na nGaedheal sa premenovala na Fine Gael a od toho istého roku bola hlavnou opozičnou stranou v Írsku.

Labouristická strana, hoci patrí medzi najstaršie írské politické strany, vznikla v roku 1912 počas obdobia radikalizácie pracovnej sily, bola odsunutá na vedľajšiu koľaj počas boja za nezávislosť, keď nacionalistické otázky mali prednosť pred triednymi otázkami a keď labouristi súhlasili, že sa nezúčastnia na voľbách v roku 1918, aby umožnili voličom jednoznačne rozhodnúť o otázke národnej nezávislosti. V tomto systéme politických strán dominovali dve veľké strany. Labouristi zostali oveľa menšou stranou a z tohto dôvodu írsky systém politických strán bol tradične známy ako systém „dva a pol strany“. Menšie strany prichádzali a odchádzali, napríklad strana Progresívni demokrati vznikla v roku 1985 oddelením od strany Fianna Fáil na základe čestnosti a bezúhonnosti vo verejnom živote a liberálnych hodnôt. Zostala veľmi malou stranou, no jej vplyv siahal za hranice jej voličskej základne vzhľadom na kľúčovú ideologickú úlohu, ktorú plnila v koalícii so stranou Fianna Fáil až do roku 2007, keď počas všeobecných volieb stratila takmer všetky kreslá, vrátane kresla svojho vodcu a následne bola rozpustená.

Systém politických strán v Írsku preto ovládla Fianna Fáil a koalícií strany Fine Gael a Labouristickej strany sa takmer nepodarilo odstaviť ju od moci. Fianna Fáil nebola pri moci len počas jedného parlamentného obdobia. Prezentovala sa ako strana vidieckej a mestskej pracujúcej triedy, no bola skôr stranou strednej triedy, ktorá zastupovala malých farmárov, mestskú buržoáziu a profesionálov.

Súhrnne môžeme povedať, že írska politická strana vyrástla z kultúry, ktorá kládla dôraz na solidaritu, súdržnosť a homogénnosť. Túto kultúru vtedy podporovala strana Fianna Fáil, ktorá sama seba považovala za stranu zastupujúcu záujmy celého írskeho národa. Úspech strany Fianna Fáil spočíva v tom, že podporovala projekt národného rozvoja prostredníctvom štátom riadenej industrializácie a rozširovania sociálnych opatrení, pričom posilňovala závislosť rôznych sektorov občianskej spoločnosti, napríklad priemyselníkov, developérov, poľnohospodárskych podnikov a farmárov, vidieckych robotníkov a zamestnancov vo verejnom sektore.

Takáto politika založená na klientelizme má tendenciu zlučovať organizácie občianskej spoločnosti vertikálne a tým oslabiť ich nezávislosť a obmedziť ich chápanie politiky. Prostredníctvom nej štát môže kontrolovať spoločnosť, a preto Fianna Fáil spĺňa dobre známu definíciu populizmu, ktorá vyjadruje kompromis medzi malou politickou vôľou ukladať reformy „zhora“ a obmedzenou schopnosťou bojovať za reformy „zdola“. Z tohto politického systému preto vznikol politický systém, v ktorom prevládala kultúra krátkodobej pragmatickej politiky. Írski politici nemajú záujem o dlhodobé politické plánovanie. To viedlo k vzniku politickej kultúry vyhýbania sa zodpovednosti, ktorá sa riadi konsenzom a v ktorej nie sú porazení.

3.3.1 Pravicovo-l'avicové prístupy k obdobiu po ére keltského tигра

Súčasná kríza poukazuje na dôležitosť názorov. Je dôležité, aké vysvetlenie krízy prevládne, pretože sformuje politickú reakciu. Pri skúmaní politiky krízy v Írsku preto začneme súborom názorov, ktoré nakoniec vznikli po dlhom období rozmachu keltského tигра, keď v politike prevládol krátkozraký a samol'úby konsenzus. Vzniká

jasné rozdelenie na dva široké prístupy, ktoré môže byť prvý raz počas existencie nezávislého írskoho štátu široko charakterizované ako pravicovo-ľavicové rozdelenie.

Prvý prístup môžeme nazvať aj hlavný prístup, pretože ho navrhla súčasná vládna koalícia Fianna Fáil a Strany zelených, ako aj väčšina ekonómov. Aj keď strana Fine Gael sa snaží dištancovať od opatrení vlády, stanovisko najväčšej opozičnej strany je prevažne v súlade s týmto prístupom. V Írsku prevláda názor, že krízu treba riešiť rýznymi škrtmi verejných výdavkov a zvyšovaním daní. Od dramatického poklesu príjmov štátnej pokladnice na prelome rokov 2008 a 2009 boli predložené dva krízové rozpočty, prvý v októbri 2008 a druhý v apríli 2009, pričom oba zvýšili dane z príjmov a priniesli niekoľko znížení verejných výdavkov. Vláda pripustila, že je potrebné rozšíriť daňový základ a zvýšiť sumu, ktorú vyberá vo forme daní a očakáva sa, že zavedie daň z majetku a daň z uhlíka, a že opäť zvýši daň z príjmov.

Pozornosť väčšiny sa sústreďuje na otázku konkurenčnej schopnosti. Keďže počas rozmachu keltského tigra sa v Írsku výrazne zvýšili náklady, vláda rozhodla, že sa musia znovu znížiť, ak má Írsko znovu získať konkurenčné postavenie na svojich hlavných exportných trhoch. Kríza v bankovom systéme je riešená poskytovaním rôznych typov štátnej ochrany pre vklady v írskych bankách a prostredníctvom kapitálových injekcií štátu do niektorých hlavných bánk. Jedna z bánk, konkrétne Anglo-Irish Bank, musela byť zoštátnená, ale vláda odoláva požiadavkám na zoštátnenie ďalších veľkých bánk a namiesto toho zakladá „zlú“ banku (bad bank) – National Asset Management Agency (Nama), ktorá má prevziať nedobytné dlhy od bánk a spravovať ich. Niektorí ekonómovia hlavného prúdu, ktorí inak podporujú postup vlády, tvrdia, že dve veľké írské banky, Bank of Ireland a AIB, by mali byť dočasne zoštátnené.

Uznáva sa potreba väčšej regulácie trhu a vytvorenia nového regulačného systému pre sektor finančných služieb. V programe štátnej reformy prevláda potreba šetriť bez ohľadu na to, ako to ovplyvní fungovanie štátu. Hlavná opozičná strana Fine Gael kladie na možnosť dosiahnutia úspor znížením štátnych výdavkov a počtu zamestnancov ešte väčší dôraz ako koaličná vláda. Posledný prvok, ktorý charakterizuje

hlavný prístup, je pevné odhodlanie udržať daň zo zisku spoločností na súčasnej úrovni 12,5 %. Je pozoruhodné, že pri všeobecnom zvyšovaní daní sa verejne nediskutuje o potrebe zvýšiť dane pre korporácie, ktoré dosahujú v Írsku obrovské zisky.

Alternatívny názor na krízu a možné spôsoby jej riešenia pochádza z viacerých zdrojov, napríklad Irish Congress of Trade Unions (ICTU), Labouristickej strany, ľavicového think-tanku TASC (Think Tank for Action of Social Change) a Community Platform, ktorú tvorí 28 národných sietí a organizácií vo verejnoprospešnom a dobrovoľnom sektore. Hoci alternatívny názor uznáva vážnosť situácie, odmieta deflačný prístup a namiesto toho sa snaží motivovať a poskytovať podporu určitými kľúčovými spôsobmi. Prístup založený na sociálnej solidarite, označený ekonomickým poradcom ICTU Paulom Sweeneyom, odmieta ukladanie nespravodlivých bremien na zamestnancov, pretože tí, ktorí najviac získali z hospodárskeho rozmachu, neprispievajú k zotaveniu ekonomiky. Preto zdôrazňuje, že príjmy zo všetkých zdrojov, z kapitálu aj z práce, musia byť zdanené rovnako; mala byť zavedená nová 48 percentná sadzba dane z príjmu pre ľudí s vyššími zárobkami. Labouristická strana navrhuje celoštátnu kampaň na podporu rozvoja zručností, ktorej cieľom bude rekvalifikovať pracovnú silu. ICTU navrhuje tzv. National Recovery Bond ako spôsob zvýšenia príjmov štátnej pokladnice a chce použiť tieto príjmy na zlepšenie verejných služieb, napríklad školstva a dopravy. Tento alternatívny prístup sa obáva, že pokles dopytu v ekonomike skôr oddiali zotavenie ekonomiky. Upozorňuje, že maloobchodný predaj v Írsku ročne klesá o osem percent v porovnaní s 2% priemerom v EÚ.

Zástancovia alternatívneho prístupu sú presvedčení, že dosiahnutie konkurencieschopnosti je dôležitejšie ako znižovanie nákladov. Podmienkou konkurencieschopnosti sú peňažné toky v ekonomike, preto tento prístup kladie väčší dôraz na obnovenie činnosti funkčného bankového systému. Labouristická strana navrhla zriadenie Bankovej komisie, ktorá bude monitorovať činnosť írskych bánk, a nakoľko sa obáva, že koncepcia „zlej banky“ povedie k právnej neistote, navrhuje dočasné zoštatnenie bankového sektoru s cieľom čo najrýchlejšie obnoviť funkčný bankový systém. ICTU žiada, aby banky boli zaviazané podporovať inovácie a rozvoj v ekonomike. Nesúhlasí ani s tvrdením, že mzdové náklady v Írsku sú vysoké. Sweeney zhromaždil údaje, ktoré ukazujú, že náklady na zamestnávanie priemerného

zamestnanca v Írsku sú na dvadsiatom druhom mieste na zozname najbohatších krajín sveta. Alternatívny prístup naopak poukazuje na to, že skutočným dôvodom straty konkurencieschopnosti je silné euro a vysoké poplatky za verejnoprospešné služby, napríklad energiu.

Alternatívny prístup kladie väčší dôraz na úlohu štátu pri podporovaní hospodárskeho zotavenia. Odbory majú proaktívny plán pre reformu verejných služieb, zameraný na zlepšenie hospodárenia a kontrolu verejných výdavkov. ICTU hovorí o kritickom význame strategických zásahov štátu do ekonomiky a poukazuje na to, že privatizácia telekomunikačnej spoločnosti Eircom viedla k vyšším cenám a k neuskutočneniu investícií do infraštruktúry. Odbory navrhujú revitalizáciu tejto spoločnosti prostredníctvom zoštátnenia alebo vytvorenia strategickej aliancie s inou európskou telekomunikačnou spoločnosťou. Hlavnou požiadavkou odborov pri rokovaní so štátom bolo vytvorenie „Plánu na tvorbu a ochranu pracovných miest“ s cieľom dosiahnuť, aby prepúšťanie zamestnancov bolo krajnou možnosťou. Navrhuje rotáciu pracovníkov a program sociálnej zamestnanosti, zmeny v pracovnom práve a cielenejší, strategický prístup k vzdelávaniu. Vedúci odborov žiadajú vládu, aby pri riešení krízy zamestnanosti vzala do úvahy, že svojím objemom a svojím rozsahom sa vyrovná kríze v bankovníctve.

Alternatívny prístup vidí potrebu radikálnejšieho pretrhnutia pút s minulosťou. Sweeney napísal, že nestačí nájsť riešenie len pre verejné financie, ale treba ísť ešte hlbšie. Je potrebné zásadne reorganizovať írsku ekonomiku a spoločnosť. Odbory žiadajú koniec rodinkárskeho kapitalizmu a zavedenie nových pravidiel pre riadenie podnikov. Aj keď sú tieto alternatívy zamerané na opatrenia potrebné pre oživenie ekonomiky, súčasná kríza otvorila aj živšiu diskusiu o potrebe zásadnej reformy politického a administratívneho systému. Jeden z názorov poukazuje na potrebu väčšieho dohľadu nad politikou prostredníctvom jej podrobenia dôkladnému vyšetrovaniu rôznymi zainteresovanými stranami a expertmi a vytvorenia registra lobistov, aby sa zabránilo nadmernému ovplyvňovaniu vrátane zneužívania dominantného finančného postavenia niektorých záujmových skupín. Je potrebné obnoviť írsky politický systém a vytvoriť druhú republiku.

Od roku 2008 sa v Írsku hnev občanov pochopiteľne obracia proti vládnucim stranám. Podpora strany Fianna Fáil v miestnych a európskych voľbách v júni 2009 klesla na cca 24%, čo znamenalo najnižšiu podporu tejto strany od jej založenia a prvý raz od roku 1932 sa stala druhou najväčšou stranou v štáte. Fine Gael sa po prvý raz stala najväčšou politickou stranou v štáte. Aj keď zmena voličskej podpory priniesla najväčší úžitok stredopravej strane Fine Gael, niektorí analytici poukazovali na skutočnosť, že keby sa tri pokrokové strany v írskej volebnej politike – Labouristická strana, Strana zelených a Sinn Féin spojili, vytvorili by najväčšie zoskupenie proti veľkým, konzervatívnejším stranám. No aj keď vo svojej analýze súčasnej krízy použili mnohé spoločné prvky, spojenie týchto troch strán sa javí ako problematické.

To všetko však jasne ukazuje, že je možné zásadne reorganizovať írsky systém politických strán, pričom Fianna Fáil stratí svoje postavenie prirodzenej vládnej strany. Odsunutie strany Fianna Fáil na vedľajšiu koľaj by mohlo znamenať koniec populistickej politickej kultúry, ktorá charakterizovala írsku politiku prostredníctvom zahmlievania skutočností a vyhýbania sa ťažkým rozhodnutiam. Možnosť uplatnenia alternatívneho prístupu k riešeniu súčasnej krízy závisí od toho, či prinesie väčšie výhody strane Fine Gael alebo Labouristickej strane. Labouristická strana má na svojej strane výhodu oveľa obľúbenejšieho vodcu v osobe Eamona Gilmorea. To všetko svedčí o prchavosti súčasného okamihu a o nemožnosti zistiť, ako radikálne sa zmení volebná politika.

Prvý raz od získania nezávislosti naznačujú alternatívne prístupy k súčasnej kríze možnosti, pred ktorými stojí írsky národ. Hlavný prístup sa snaží o návrat k základným prvkom írskeho modelu, ktorý je nezávislý na priamych zahraničných investíciách, nejednotný v rozdeľovaní výnosov produktívnej ekonomiky a ktorý uprednostňuje svetové a miestne elity pred skupinami na okraji spoločnosti a znevýhodnenými skupinami. Alternatívny prístup prináša možnosť vzniku nového modelu politickej ekonomiky. Bude vyžadovať podnikavejší štát, ktorý bude schopný formovať trh tak, aby lepšie slúžil cieľu vytvorenia spravodlivej a udržateľnej produktívnej ekonomiky s prerozdeľovacími mechanizmami a daňovým systémom, ktorý bude schopný poskytnúť dostatočné zdroje schopnému štátu. Vyžiada si zmenu moci v írskej spoločnosti, nielen politicky, ale aj sociálne.

Budúcnosť Írska však nebudú ovplyvňovať len jeho vlastné činy. Model keltského tigra vznikol vďaka schopnosti Írska využiť priaznivejšie medzinárodné prostredie, spolu so silami globalizácie a možnosťami, ktoré vyplynuli z členstva v EÚ. Tieto medzinárodné sily sa od vzniku krízy stali negatívnejšími a predstavujú hrozbu pre Írsko. Súčasná kríza vyvoláva otázky o samotnej globalizácii, pretože krajiny reagujú na krízu poskytovaním štátnej podpory svojim bankám a iným sektorom svojej ekonomiky a uprednostňujú národné pred medzinárodnými. Svetoví vodcovia sú na vážkach. Ako intelektuáli chcú zachovať obchod a investície, no ako politici musia reagovať na nahnevaných a vystrašených voličov, ktorí chcú ochrániť svoje pracovné miesta a živobytie. Pre krajinu ako Írsko, ktorá je veľmi závislá na liberálnom obchode a investíciách, je to varovný signál.

Súčasná kríza je veľmi nebezpečný okamih pre írsky model, ktorý bol vybudovaný na lákavej úrovni zahraničných investícií prostredníctvom nízkych daní zo ziskov obchodných spoločností. V čase rozmachu keltského tigra jeho susedia bojovali s anemickými mierami rastu a vodcovia v Británii, Francúzsku a Nemecku najostrejšie kritizovali dopad írskeho režimu nízkych daní na svoje ekonomiky, pretože Írsko sa snažilo prilákať niektoré ich spoločnosti do Írska, čím by sa vyhli daniam a tým získať zahraničné investície, ktoré by inak získali tieto krajiny. Po vzniku krízy títo vodcovia ďalej neúnavne opakovali, že Írsko teraz musí zvýšiť svoje sadzby dane pre obchodné spoločnosti. Nemeckí úradníci verejne vyhlásili, že zvýšenie dane pre obchodné spoločnosti bude podmienkou poskytnutia nemeckej hospodárskej pomoci Írsku. Niektorí komentátori zdôrazňovali, že írsky model konkurenčných daní je v rozpore so zásadou európskej solidarity.

Úlohu, ktorú EÚ zohrala pri vytváraní podmienok pre írsky model a rozmach keltského tigra, dokazujú dve skutočnosti. Po prvé, členstvo v EÚ poskytlo veľkému počtu amerických nadnárodných spoločností možnosť podnikania v Írsku a prístup k európskemu trhu. Po druhé, od konca osemdesiatych rokov Írsko získalo veľké sumy zo štrukturálnych fondov, ktoré mu umožnili investovať do ľudských zdrojov, rozvoja infraštruktúry a pomoci pre súkromný sektor. V Írsku bola úloha tradičného rozvojového štátu prenesená na Európsku úniu, ktorá uskutočňovala investície do projektov rozvoja infraštruktúry, takže írsky štát nemusel obmedziť spotrebu, aby

mohol financovať rozvoj a tým podporiť všeobecný hospodársky rast. V dôsledku toho umožnila medzinárodná ekonomická liberalizácia írskemu štátu, aby využil výhody globalizácie vo forme prístupu na globálne finančné trhy a k priamym zahraničným investíciám.

4 Záver

4.1 Hodnotenie vzťahu kultúry a ekonomického rozvoja

„Základná konzervatívna pravda znie, že úspech spoločnosti určuje kultúra a nie politika. Základná liberálna pravda znie, že politika môže kultúru zmeniť a zachrániť pred sebou samou.“⁹³ Vybudovať súčasne slobodný ekonomický a slobodný politický systém je veľmi ťažké. Pritom treba zároveň vyvinúť aj tomu zodpovedajúcu kultúru, čo je ďalšia dimenzia ťažkostí. Je to však uskutočniteľné, pretože tieto tri systémy tvoria spolu ľudskú prirodzenosť: byť slobodný politicky, ekonomicky a morálne. To si vyžaduje v spoločnosti hodnotové mantinely, najmä hranice pre osobnú slobodu a slobodu voľby. Potvrdením sú slová predstaviteľa klasického liberalizmu Alexisa de Tocquevilla, *„cesta k slobode je dlhá preto, že vyžaduje naučiť sa zvyklostiam slobody.“⁹⁴*

Predpokladom dlhodobého ekonomického rozvoja je poznanie, rešpektovanie a konanie v duchu princípov ekonómie a kultúry, ako aj trhu a morálnych noriem. Východiská ľudského bytia a prezentované definície ekonómie a kultúry vypovedajú o tom, že ekonómia a kultúra majú spoločný základ založený na humánnosti a ich vzťah je vzájomne sa dopĺňajúci. Spoločné princípy ekonómie a kultúry sú východiskom k slobodnému trhu a morálnym pravidlám. Idea kultúry, ktorá sa stala známou vďaka antropológom a sociológom, poukazuje na záver, že nech sú vrodené konštituenty ľudskej prirodzenosti akékoľvek, kultúra doby a danej skupiny je determinujúcim faktorom ich usporiadania; je tým, čo determinuje vzorce správania, akými sa vyznačujú aktivity každej skupiny v danej spoločnosti. Poznanie vzťahu kultúry a ekonómie predstavuje nevyhnutný nástroj efektívnejšieho rozhodovania v otázkach udržateľnejšieho ekonomického rozvoja, a to s porovnávaním hodnoty trhových

⁹³ HARRISON, L. E., HUNTINGTON, S. P. 2000. *Culture Matters*. USA : Basic Books, 2000. 2. s. ISBN 0-465-03176-5.

⁹⁴ TOCQUEVILLE, A. 2003. *Democracy in America*. London : Penguin Books, 2003. 337. s. ISBN 0-140-44760-1.

príležitostí a s cieľom skúmania nielen priamych dôsledkov rozhodnutia, ale aj nepriamych (kultúrnych) dôsledkov na členov danej spoločnosti. To umožňuje pochopiť nelineárne následky ekonomických rozhodnutí.

Súčasná írsky kapitalistická spoločnosť potrebuje viac sociálneho kapitálu, než koľko ho vytvára. Javy ako klesajúca dôvera v írsky inštitúcie, menší polomer dôvery, vyššia miera zločinnosti a rozpadávajúce sa sociálne vzťahy v Írskej republike nastoľujú znepokojujúcu možnosť, že táto vyspelá spoločnosť mŕňa svoj sociálny kapitál bez toho, aby ho vedela nanovo vytvoriť. Proces, pomocou ktorého spoločnosti obnovujú sociálny kapitál, je zložitý a často neľahký. V mnohých prípadoch ide o viac generácií trvajúci proces, pretože staršie normy spolupráce sa ničia bez toho, aby ich niečo nahradila. Jednou z najväčších výziev dvadsiateho prvého storočia, pred ktorou stojí súčasná Írsky republika, je, či bude schopná udržať spoločenský poriadok a ekonomický rozvoj. V päťdesiatych rokoch minulého storočia boli mnohé odvetvia írsky ekonomiky chránené pred konkurenciou prostredníctvom trhovej regulácie. Po deregulácii a po tom, ako sa írsky ekonomika otvorila väčšej svetovej konkurencii v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch minulého storočia, boli mnohé z týchto predtým chránených odvetví vystavené oveľa väčším konkurenčným silám, ktoré mali negatívny dopad na sociálny kapitál. Kapitalizmus je často ničivou silou, ktorá ruší tradičné lojalnosti a záväzky. Vytvára však aj poriadok a buduje nové normy, ktoré majú nahradiť tie, ktoré ničil. Kapitalizmus je v skutočnosti tvorcom noriem a moralizujúcou silou spoločnosti.

Rozhodujúcu úlohu zohrala v procese írsky ekonomického poklesu sekularizácia írsky spoločnosti, pretože ak je náboženstvo významným zdrojom morálneho konania, tak úpadok náboženstva v dôsledku modernizácie znamená koniec spoločenského poriadku. Sociálne cnosti, ako napríklad dôvera, zodpovednosť, potrebné na fungovanie individualistickej ekonomiky, sa do značnej miery zakladajú na náboženskej viere, ale racionalistický princíp trhu podkopáva náboženskú oporu. Kapitalizmus má tendenciu vytvárať v priebehu času triedu elít, ktorá je nepriateľsky naladená voči takým normám, ktoré sú potrebné na fungovanie trhu, sú to normy, ktoré umožnili existenciu kapitalizmu.

Moderné Írsko je založené na obraze modernej, liberálnej, pokrokovej a multikultúrnej spoločnosti, ktorý je prispôbovaný tak, aby bol medzinárodne prijateľný. Hodnoty moderného Írska sa stali hodnotami neoliberalizmu. Írsko sa stalo podnikateľskou kultúrou, ktorú tvoria postoje, hodnoty a normy slúžiace potrebám trhu a sú podporované vládnyimi agentúrami. Tieto hodnoty ponúkajú oveľa slabší princíp sociálnej integrácie ako hodnoty nacionalistického Írska, pretože slúžia potrebám oveľa menšieho percenta obyvateľstva. V tejto spoločnosti sa necítia ako vydedenci niekoľkí nespokojní ľudia, ale veľké skupiny zamestnancov a občanov, ktorí majú pocit, že nemajú žiadne práva ani majetok vo svojej vlastnej spoločnosti. Hospodársky rast sám o sebe nevytvára úspešnú spoločnosť. Je potrebné zosúladiť hmotné záujmy s bezpečnou a kohéznou identitou, zmyslom spolupatričnosti. V prípade Írska je zmena nevyhnutná, pretože štát slúži potrebám ekonomickej elity a nevšima si rastúcu nerovnosť, ktorá podkopáva súdržnosť spoločnosti. Žiadna spoločnosť nemôže existovať bez určitých spoločných hodnôt, presvedčení a názorov, ktoré ju držia pohromade.

Kultúra by preto mala byť schopná stať sa akýmsi miestom odporu voči súčasnému spoločenskému poriadku a silou, ktorá rozvráti tento poriadok a nahradí ho novým. Práve tu by sa mala stretávať kultúra s politikou a mobilizácia a organizácia národa by mala podporiť hodnoty, presvedčenia a názory tých, ktorí odmietajú dominanciu individualistickej, konkurenčnej a akvizičnej kultúry. Úlohou Írska je preskúmať spôsoby, ako by kultúra mohla inšpirovať ekonomické a politické vládnutie a preskúmať jeho minulosť s cieľom identifikovať zdroje, ktoré umožnia zmenu obrazu Írska a vznik novej Írskej republiky budúcnosti.

Moderné kapitalistické ekonomiky potrebujú vytvárať trvalý dopyt po sociálnom kapitáli. V dôsledku toho je potrebné uskutočniť komplexný teoretický a výskumný program s cieľom integrovať zmeny hodnôt a postojov do rozvojovej politiky, plánovania a programovania v globalizovanom svete. Výsledkom výskumu by mali byť usmernenia týkajúce sa zmien v hodnotách a postojoch, vrátane praktických iniciatív na podporu pokrokových hodnôt a postojov. Výskumný program by mal zahŕňať aspoň štyri základné úlohy.

Prvá úloha súvisí s typológiou hodnôt a postojov. Cieľom je identifikovať hodnoty a postoje, ktoré podporujú pokrok, ako aj tie, ktoré sú jeho prekážkou a zistiť, ktoré hodnoty a postoje priaznivo alebo nepriaznivo ovplyvňujú vývoj demokratických politických inštitúcií, hospodársky rozvoj a sociálnu spravodlivosť. Druhá úloha sa týka vzťahov medzi kultúrou a hospodárskym rozvojom. Cieľom je pochopiť sily, ktoré môžu urýchliť rozvoj napriek existencii hodnôt a postojov, ktoré nepodporujú rozvoj, zistiť dopad tradičných hodnôt a postojov v prípade, ak je rozvoj výsledkom týchto síl a nájsť odpoveď na otázku, či demokratické inštitúcie môžu byť posilnené a hospodársky rozvoj a sociálna spravodlivosť zachovaná, ak sa podstatne nezmenia tradičné hodnoty a postoje.

Tretia úloha súvisí so vzťahom medzi hodnotami/postojmi, politikou a inštitúciami. Cieľom je posúdiť, nakoľko politika a inštitúcie vyjadrujú hodnoty a postoje, pochopiť, čo sa pravdepodobne stane, ak hodnoty a postoje nezodpovedajú politike a inštitúciám a zistiť, do akej miery politika a inštitúcie môžu zmeniť hodnoty a postoje. Štvrtá úloha sa týka kultúrnych prenosov. Cieľom je pochopiť hlavné faktory (cirkev, média) prenosu hodnôt a postojov. Je dôležité zistiť, ktoré z týchto faktorov sú najúčinnnejšie vo všeobecnosti ako aj v rôznych geografických a kultúrnych oblastiach sveta a akú úlohu môže zohrať vláda pri uskutočňovaní zmien v týchto oblastiach.

Vlády prevažne ignorovali úlohu kultúrnych hodnôt a postojov ako prekážok alebo ako uľahčovateľov pokroku. Integrovanie zmien hodnôt a postojov do rozvojovej politiky, plánovania a programovania je sľubnou cestou, ako zabezpečiť, aby svet neupadol v blízkej budúcnosti do chudoby a nespravodlivosti. Tento program by mali uskutočňovať rozvinuté aj rozvojové krajiny a Írska republika nie je výnimkou.

Zoznam použitej literatúry

1. ALAN, A. 1997. *A History of the Church of Ireland 1691-1996*. Dublin : Columbia Press, 1997. 304 s. ISBN 1-856-07210-6.
2. ALLEN, K. 2000. *The Celtic Tiger: The Myth of Social Partnership in Ireland*. Manchester : Manchester University Press, 2000. 224 s. ISBN 0-719-05847-9.
3. BALHAR, V. 2001. *Dejiny svetového hospodárstva*. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 2001.
4. BASTIAT, F. 2002. *O zákonoch*. Bratislava : Kalligram, 2002. 92 s. ISBN 80-7149-493-1.
5. BANFIELD, E. 1967. *The Moral Basis of a Backward Society*. USA : The Free Press, 1967. 187 s. ISBN 0-02-901510-3.
6. BOYCE, D. G. 1995. *Nationalism in Ireland*. London : Routledge, 1995. 512 s. ISBN 0-415-12776-9.
7. BROADIE, S. 1991. *Ethics with Aristotle*. New York : Oxford University Press, 1991. 453 s. ISBN 0-945466-36-6.
8. BRUCKNER, P. 2004. *Bieda prosperity*. Bratislava : Kalligram, 2004. 202 s. ISBN 80-7149-611-1.
9. CASSON, M. 1993. *Cultural Determinants of Economic Performance*. In *Journal of Comparative Economics* 17: 1993, 418-442. s.
10. CLINCH a kol. 2002. *After the Celtic Tiger*. Dublin : The O'Brien Press, 2002. 202 s. ISBN 0-86278-767-X.
11. COLEMAN, J. 1994. *Foundation of Social Theory*. USA : First Harvard University Press. 997 s. ISBN 0-674-31225-2.
12. COOGAN, T.P. 1993. *De Valera: Long Fellow, Long Shadow*. London : Arrow Books, 1993. 800 s. ISBN 0-099-95860-4.
13. CORNELIUS, P. K. a kol. 2003. *The Global Competitiveness Report 2002–2003*. New York : Oxford University Press and World Economic Forum, 2003. 660 s. ISBN 0-19-515981-0.
14. DEWEY, J. 2001. *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava : Kalligram, 2001. 675 s. ISBN 80-7149-281-7.
15. EAGLETON, T. 2000. *The Idea of Culture*. Oxford : Blackwell, 2000. 138 s. ISBN 0-631-21966-8.

16. EASTERLY, W. 2007. *The White Man's Burden*. Oxford University Press, 2007. 448 s. ISBN 0-199-22611-5.
17. FOSTER, R. F. 2007. *Luck and the Irish*. USA : Penguin Books, 2007. 240 s. ISBN 0-195-17952-1.
18. FUKUYAMA, F. 1995. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York : Free Press Paperbacks Books, 1995. 355 s. ISBN 0-684-82525-2.
19. GARVIN, T. 2005. *Preventing the Future. Why Was Ireland So Poor For So Long?* Gill & Macmillan, 2005. 340 s. ISBN 0-717-13970-5.
20. GINSBURGH, V. A. 2004. *Economics of Art and Culture, Volume 260. Contributions to Economic Analysis*. USA : Elsevier Science, 2004. 265 s. ISBN 0-444-50995-6.
21. GONDA, P. 2005. *Klasický ekonomický liberalizmus ako spojenec konzervatizmu*. 2005-11-12. Dostupné na internete: www.konzervatizmus.sk
22. GRIFFITH, K. 1996. *Studies in Globalisation and Economic Transitions*. St. Martin's Press, 1996. 295 s. ISBN 0-312-16224-5.
23. HARRISON, L. E. 2000. *Underdevelopment Is a State of Mind – The Latin American Case*. Madison Books, 2000. 232 s. ISBN 1-568-33147-8.
24. HARRISON, L. E., HUNTINGTON, S. P. 2000. *Culture Matters*. USA : Basic Books, 2000. 384 s. ISBN 0-465-03176-5.
25. HOBHOUSE, L. T. 2002. *Liberalizmus*. Bratislava : Kalligram, 2002. 209 s. ISBN 80-7149-261-2.
26. INGLEHART, R. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. USA : Princetown University Press, 1990. 504 s. ISBN 0-691-02296-8.
27. KENNEDY, K. A. a kol. 2002. *The Economic Development of Ireland in the Twentieth Century*. London : Routledge, 2002. 279 s. ISBN 0-415-02651-2.
28. KIRBY, P. 2002. *The Celtic Tiger in Distress: Growth and Inequality in Ireland*. Hampshire : Palgrave, 2002. 269 s. ISBN 0-333-96435-7.
29. KIRBY, P. 2010. *Celtic Tiger in Collapse*. England : Palgrave Macmillan, 2010. 237 s. ISBN 0-230-23744-5.
30. KIRBY, P. a kol. 2002. *Reinventing Ireland*. England : Pluto Press, 2002. 240 s. ISBN 0-745-31824-X.

31. KUHLLING, C., KEOHANE, K. 2007. *Cosmopolitan Ireland*. Pluto Press, 2007. 256 s. ISBN 0-745-32649-8.
32. KUZNETS, S. 1980. *Population, Capital, and Growth*. New York : W. W. Norton & Company Inc., 1980. 356 s. ISBN 0-393-33451-7.
33. LANDES, D. 1998. *The Wealth and Property of Nations: Why Some Are So Rich and Some Are So Poor?* New York : Norton, 1998. 658 s. ISBN 0-393-31888-5.
34. LARKIN, E. 1990. *Alexis de Tocqueville's Journey in Ireland, July-August 1835*. Dublin : Wolfhound Press, 1990. 157 s. ISBN 0-813-20718-5.
35. LEE, J. J. 1990. *Ireland 1912-85: Politics and Society*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 778 s. ISBN 0-521-37741-6.
36. LEWIS, B. 1997. *The West and the Middle East*. Foreign Affairs, January-February, 1997. 121 s. Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com>
37. LIPKOVÁ L. a kol. 2006. *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava : Sprint, 2006. 410 s. ISBN 80-89085-55-5.
38. LISÝ a kol. 2003. *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava : IURA EDITION, 2003. 373 s. ISBN 80-89047-60-2.
39. MARSHALL, A. 2010. *Principles of Economics*. New York : Cosimo Classics, 2010. 344 s. ISBN 1-59605-985-0.
40. MÁRTON, M. a kol. 2004. *Kultúra a medzinárodné vzťahy*. Bratislava : Ekonóm, 2004. 115 s. ISBN 80-225-1780-1.
41. MARX, K., ENGELS F. 1986. *Ireland and the Irish Question*. Moscow : Progress Publishers, 1986. ISBN 9-995-68443-8.
42. MCCRAW, K. T. 2007. *Prophet of Innovation, Joseph Schumpeter and Creative Destruction*. USA : The Belknap Press of Harvard University Press, 2007. 572 s. ISBN 0-674-02423-7.
43. MCSWINEY, T. 2010. *Principles of Freedom*. Qontro Classic Books, 2010. 96 s. ISBN 978-1-4346-2086-6.
44. MENBERE, T. a kol. 2007. *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky*. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2007. 329 s. ISBN 978-80-7144-159-5.
45. MISES, L. von. 1998. *Human Action: A Treatise on Economics*. USA : The Ludwig von Mises Institute, 1998. 883 s. ISBN 0-945466-24-2.

46. MOODY, T. W., MARTIN, F. X. 2001. *The Course of Irish History*. Mercier Press, 2001. 441 s. ISBN 1-85635-370-2.
47. MOSSNER, E., ROSS, I. 1977. *The Correspondence of Adam Smith*. USA : Oxford University Press, 1977. ISBN 0-198-28185-4.
48. NOLAN, B., O'CONNELL, P. J., WHELAN, C. T. 2000. *Bust to Boom: The Irish Experience of Growth and Inequality*. Dublin : Institute of Public Administration, 2000. 408 s. ISBN 1-902448480.
49. NORTH, D. 2010. *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton : Princeton University Press, 2010. 183 s. ISBN 978-0-691-14595-2.
50. NORTH, D. 2009. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 147 s. ISBN 978-0-521-39734-6.
51. O'CLERY, C. 1997. *The Greening of the White House*. Dublin : Gill & Macmillan, 1997. 272 s. ISBN 0-717-12627-9.
52. O'DÁLAIGH. 2009. *Celtic Meltdown*. Cork : The Collins Press, 2009. 281 s. ISBN 978-1-84889-012-1.
53. O'DONNELL, R. 2000. *Europe: The Irish Experience*. Dublin : Institute of International and European Affairs, 2000. 243 s. ISBN 1-874109-488.
54. O'HEARN, D. 1998. *Inside the Celtic Tiger: The Irish Economy and the Asian Model*. London : Pluto Press, 1998. 193 s. ISBN 0-7453-1283-7.
55. O'SULLIVAN, M. J. 2006. *Ireland and the Global Question*. Cork University Press, 2006. 215 s. ISBN 0-815-63106-5.
56. PAKENHAM, F., O'NEILL, T. P. 1970. *Eamon de Valera*. London, 1970. 499 s. ISBN 0-091-04660-2.
57. PLÁVKOVÁ, O. 2008. *Úvod do sociológie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008. 177 s. ISBN 978-80-225-2491-9.
58. PORTER, M. E. 1998. *The Competitive Advantage of Nations*. New York : Free Press, 1998. 857 s. ISBN 0-684-84147-9.
59. PUTNAM, R. a kol. 1992. *Making Democracy Work*. United Kingdom : Princeton University Press, 1992. 249 s. ISBN 0-691-03738-8.
60. RAND, A. a kol. 1986. *Capitalism: The Unknown Ideal*. New York : Penguin Group, 1986. 393 s. ISBN 0-451-14795-2.

61. REMIŠOVÁ, A. a kol. 2008. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava : Kalligram, 2008. 866 s. ISBN 978-80-8101-103-0.
62. SACHS, D. J. 2006. *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*. USA : The Penguin Press, 2006. 416 s. ISBN 1-59420-045-9.
63. SENGE, P. 2008. *The Necessary Revolution*. New York : Broadway Books, 2008. 406 s. ISBN 0-385-51904-5.
64. SHLEIFER, A., VISHNY, R. 2000. *Kradmá ruka*. Bratislava : Kalligram, 2000. 349 s. ISBN 80-7149-322-8.
65. SMITH, A. 2009. *The Wealth of Nations*. Digireads.com Classic, 2009. 576 s. ISBN 1-4209-3206-3.
66. SOPÓCI, J. 2002. *Sociológia politiky*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2002. s. 191. ISBN 80-223-1691-1.
67. STARK, R. 2006. *The Victory of Reason: How Christianity Led to Freedom, Capitalism and Western Success*. New York : Random House, 2006. 304 s. ISBN 0-812-97233-3.
68. SWEENEY, P. 2008. *Ireland Economic Success*. Dublin : New Island, 2008. 233 s. ISBN 1-903-76598-6.
69. SZOSTAK, R. 2009. *The Causes of Economic Growth*. Heidelberg : Springer-Verlag, 2009. 365 s. ISBN 978-3-540-92281-0.
70. ŠTEFUNKO, M. 2005. *Ekonomía slobody*. Bratislava : Kalligram, 2005. 189 s. ISBN 80-7149-787-8.
71. THORSBY, D. 2001. *Economics and Culture*. Cambridge University Press, 2001. 194 s. ISBN 0-512-58639-9.
72. TIBI, B. 2009. *Islam's Predicament with Modernity. Religious Reform and Cultural Change*. New York : Routledge, 2009. 390 s. ISBN 0-203-88155-9.
73. TING-TOOMEY, S. 1999. *Communicating Across Cultures*. New York : Guilford Press, 1999. 310 s. ISBN 1-572-30445-6.
74. TOCQUEVILLE, A. 2003. *Democracy in America*. London : Penguin Books, 2003. 992 s. ISBN 0-140-44760-1.
75. WEBER, M. 2002. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York : Penguin Classics, 2002. 464 s. ISBN 0-140-43921-8.
76. WEBER, M. a kol. 1984. *Confucianism and Taoism*. London : London School of Economics and Political Science, 1984. 82 s. ISBN 0-853-28088-6.

77. WILLIAMS, R. 1995. *The Sociology of Culture*. Chicago : The University of Chicago Press, 1995. 243 s. ISBN 0-226-89921-7.
78. YOSHIHARA, K. 1995. *Japanese Economic Development*. USA : Oxford University Press, 1995. 232 s. ISBN 9-676-53052-3.